

VIGILIA

2006 / 12

KRUPPA TAMÁS: **A megtestesülés misztériuma**
BENYIK GYÖRGY: **Zenei utalások a Bibliában**
NEMESHEGYI PÉTER: **Mozart varázsa**

Mit jelent számomra a zene?
Jeles magyar személyiségek válasza
a Vigilia karácsonyi körkérdésére

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A Jóság hívó szava	881
KRUPPA TAMÁS:	A megtestesülés misztériuma	882
BENYIK GYÖRGY:	Zenei utalások a Bibliában	890
NEMESHEGYI PÉTER:	Mozart varázsa	898

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

„Mit jelent számomra a zene?”

Áment Lukács (*bencés szerzetes*), Aszalós János (*matematikus*), Benyus testvérek Kamaraegyüttese, Czigány György (*költő*), Dér András (*filmrendező*), Eckhardt Mária (*zenetörténész*), Eckhardt Sándor (*orvosprofesszor*), Ella István (*orgonaművész, karnagy*), Hafenscher Károly (*evangélikus teológus*), Heidl György (*eszméletörténész*), Hollós Máté (*zeneszerző*), Hutás Imre (*orvosprofesszor*), Jász Attila (*költő*), Kalász Márton (*költő*), Márton László (*regényíró, műfordító*), Máté-Tóth András (*teológus*), Máthé Andrea (*esztéta*), Paul Merrick (*zenetudós*), Mezei János (*egyházzenész, karnagy*), Rónay László (*irodalomtörténész*), Sapszon Ferenc (*karnagy*), Soproni József (*zeneszerző*), Strausz Kálmán (*karnagy*), Szennay András (*bencés szerzetes, teológus*), Várszegi Asztrik (*pannonhalmi főapát*), Vasadi Péter (*költő*), Vedres Csaba (*zeneszerző, zongoraművész*) és Vörös István (*költő*) válaszai 907

A 906. oldalon Thaddäus Helbling festménye Mozartról

A Jóság hívó szava

Angliában nemrég felröppent a hír, hogy az ország védtelen az úrból, kívülről netán érkező értelmes lényekkel szemben. Az illetékesek remélik, hogy ha meglátogatnának bennünket más planéták lakói, nem ellenséges szándékkal jönnének, mivel a védekezésre nincs felkészülve egyetlen hadsereg sem. Nehéz eldönteni, mekkora a valóságtartalma az olykor felröppenő mendemondáknak, az ufókról, egy másik világból érkező idegegekről.

Akinek érkezését karácsonykor ünnepli a kereszténység, az tökéletesen ártatlan és ártalmatlan volt: újszülött csecsemő. Jövetelének célja pedig éppen az volt, amire minden ember vágyik: a boldogság útját megmutatni az emberiségnek és minden egyes embernek. „Kívülről” érkezett, hiszen Isten örök Fia született emberként. Mégis közülünk valónak érezzük, hiszen valóságos emberi sorsot vett magára, benne az élet apróbb nagyobb örömeivel és fájdalmaival, egészen az élettől elválaszthatatlan halálig.

Személye és sorsa, tanítása és tevékenysége feltárta az élet legmélyebb titkát, értelmét és célját — Isten emberré testesült szeretetet: maga az emberré vált Jóság jelent meg benne. Az az istenien hatalmas jóság, amely többnyire eltemetve, vagy éppen feltáratlanul ott rejlik minden ember szíve mélyén.

Paul Ricœur Roger testvérben látta meg, hogy lénye csupa jóság. Egyik taizéi látogatása alkalmával azt mondta, hogy ebben látja a vallás értelmét: „Fölszabadítani az emberi jóság mélyét, és elmenni megkeresni ott, ahonnan már teljesen eltűnni látszik.” Ha Jézus a megtestestült Isteni Jóság, akkor valóban nem egyszerűen „kívülről” jött közénk, hanem „belülről”, a szívünk rejtett mélyeiből: és azért jött, hogy ezt életre keltse vagy felszabadítsa.

A karácsony még megkopottan, az ajándékok özönével, a vásárdömping forgatagával elborítva is őrzi ennek a Jóságnak az üzenetét. Akihez elér a szava, abban már nem csupán reménytelen sóhajtás a „Milyen jó volna jónak lenni” vágya: „Buzgóságban sohasem lohadni, / Semmit se kérni, el se venni, / Nagy hűséggel mindent szeretni: / Milyen jó volna mindig adni” (Ady).

Dorothee Sölle, a 20. század sokakat felkavaró protestáns teológusa írta: „A Názáreti Jézust tartom a legboldogabb embernek, aki valaha élt a földön.” Mégis, amikor a Gestapo fogságába került, annyira félt, hogy nem nyugtatta meg az imádság sem. Egy darab dróttal aztán felkarcolta cellája falára: „Jézus”. Attól kezdve csüggedéseiben ez tartotta benne az erőt.

A karácsony minden emberi sorsra felkarcolja a Jóság ígértét és lehetőségét. Síró vágy marad-e, vagy boldogító valósággá növekszik?

A megtestesülés misztériuma

KRUPPA TAMÁS

1. A hit misztériuma — Credo

1964-ben született Kisvárdán. Tanulmányait a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végezte. Jelenleg a nyíregyházi Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán tanít, a dogmatika tanszék vezetője, szemionáriumi spirituális.

„Hiszek az egy Úrban, Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, ki az Atyától született az idők kezdete előtt. Isten az Istentől, Világosság a Világosságtól, valóságos Isten a valóságos Istentől. Született, de nem teremtmény, az Atyával egylényegű és minden általa lett. Értünk emberekért, a mi üdvösségünkért leszállott a mennyből. Megtestesült a Szentlélek erejéből Szűz Máriától és emberré lett.” (DS 150). A kisdud Megváltó bölcsője melletti ámulatából angyalokkal, pásztorokkal és csillagimádó bölcsekkel együtt felocsúdó egyház biznyságtevő himnuszából valók ezek a felbecsülhetetlen értékű sorok, mindennapi hálaadásunk (Eucharisziánk) titokhordozó gyöngyszemei. Ilyen imára csak angyaloktól oldalba bökött, mennyei hódolatra ébredő eszmélet nyithatja ajkát: „Dicsőség a magasságban Istennek, békesség a földön a jóakarató embereknek!”

Isten nagy titka kimondatott a földön, és így hangzik: *Velünk az Isten!* — Isten sátra a mieink között (Kiv 25,8), sátrának cöveke a mienké mellett (vö. Sir 14,25). Isten Fia, aki öröktől fogva születik az Atyától anya nélkül, most atya nélkül Szűz Anyától értünk születik. Értsétek meg nemzetek, és térjete meg! (Iz 8,10) A misztérian, ami elrejtett volt, Isten Szent Titka kinyilvánul, új Ádám alkottatik, portestébe éltető lehelet fúvatik, hogy oldalából, amikor majd mélységes álmat bocsát reá az Alkotó, hozzá illő makulátlan társ formáltasson az ő húsából és csontjaiból. A megtestesülés valóban misztérium, öröktől elrejtett, féltve őrzött titok, amit tegnap még az angyalok közül is csak kevesen tudtak, s amit ma már az ellenség is remegve ismer: asszony ivadékaként Fiú született, hogy az ősi próféciákat beteljesítse.

2. A képiség misztériuma — Istenember

Krisztus alászállása, megtestesülése, epifániája keresztény létünk legmeghatározóbb eseménye a világban. Abban a tekintetben azonban, hogy ennek jelentősége konkrétan miben áll, már eltérő vélemények fogalmazódnak meg a krisztushívők között. Az *unió hiposztatika* khalkedóni tanítása a minden szentség forrásának, Krisztusnak mint ős-szentségnek a világban való létét mutatja be.

¹„Krisztus összefoglal magában mindent, ami az égben és a földön van, egyben a teremtés és a történelem minden képének képe is.” Hans Urs von Balthasar: *A dicsőség felfénylése* I. (Ford. Görfői Tibor.) Sík Sándor Kiadó, Budapest, 2004, 464.

²„Először világosan kell látnunk a megtestesülést általában vett alakjában a felfedés és elfedés között kibontakozó dialektikát, s csak ezután próbálhatjuk megragadni ennek az alaknak (*Gestalt*) konkrét minőségét, amelyet a bűn, Isten haragja, a kien-gesztelés és a megváltás határoz meg”. Hans Urs von Balthasar: *A dicsőség felfénylése* I., 429.

³„Ő Isten dicsőségének fénye és lényegének képmása” (Zsid 1,3).

Az örök isteni Logosz, aki „minden teremtmény elsőszülötte” (Kol 1,15), most a világban örökre egyesül Istentől alkotott, Róla mintázott, legfőbb szimbólumával,¹ a teljes és hiánytalan emberi természettel, megőrizve — és nem megsemmisítve, mint a monofiziták gondolják — annak minden sajátosságát.² Mivel ez az egység az isteni és emberi természet keveredés nélküli, az Ige személyében fennálló egysége, azért hitünk szerint a test, a hús, az emberi természet szimbóluma alatt Krisztusban az önmagát értünk kifosztó isteni szeretet-lényeg (*agapé*) maga van jelen valóságosan.³ Isten jelenléte azonban az egyházatyák szemlélete szerint a világban mindig közvetett, s ezért — Szent Pál szavaival — „csak tükör által homályosan” ismerhető meg (1Kor 13,12). A megtestesült Krisztusban csakúgy, mint az egyházban és annak szentségeiben, Isten jelenléte egyszerre jel és valóság. Reálszimbólum, mert amit jelez, azt meg is valósítja, de „szentségi” jel, mert benne az Örökké Szent Isten ajándékozza valóságosan önmagát.

Nagyon fontos része ez a megtestesülés misztériumának, az egyház hite szerint ugyanis Isten szava és jelenléte Krisztus előtt és után is sokféleképpen artikulálódott már a világban, de a megtestesült Igében, az örök Fiúban eddig soha nem látott és kivételes módon tette meg ugyanezt. És mégis, habár, aki Krisztust látta, az valóban Istent látta, de még ekkor sem isteni mi-voltában, hanem csakis emberi lét szimbólumán átszűrődve — mert Istent mint „Istent soha senki nem látta, hanem csak az elsőszülött Fiú nyilatkoztatta ki, aki az Atya ölén van” (Jn 1,18). Egyedül az üdvözült szentek láthatják majd Őt az örökkévalóságban színről-színre.

Fia megtestesülésében Isten megerősíti, és örökre világossá teszi, hogy mennyire tudatosan alkotta és helyezte el az embert a saját képmásaként a világban. Innen érthető az a kérlelhetetlen indulat is, amit Isten mindig oly hevesen kimutat, amikor ezt a képmást az ember bármilyen kézzel faragott képpel vagy maga alkotta bálvánnyal akarja felcserélni. Isten mindig ott állt az ember mögött, és Jézus tanítása szerint ezután is ott fog állni. Sőt aszerint fog minket megítélni, hogy miként tiszteltük Őt élő képmásaiban (vö. „amit egynek a legkisebbek közül tettetek nekem tettétek”). Amit azonban a megtestesülésben végbevisz, az több is mindezeknél, mert ezután már nemcsak mögötte áll Isten az embernek, hanem teljességgel és maradandóan bele is öltözködik. Habár minden szent hordoz az arcán Istenről igaz vonásokat, de bűnük és rövidlátásuk sokszor eltorzítja a tiszta képet. Viszont Krisztus a hibátlan bárány tettei, szavai, élete és egész alakja, akit bűnnel senki sem vádolhat, aki öröktől ismeri és végtelen, engedelmes szeretettel szereti az Atyát, torzítás nélkül és hibátlanul tükrözi mindazt, amit Isten a történelemben önmagából közölni akart. Valójában már nem is tükrözés ez, hanem igazi szent kivetítése annak, aki testileg valóban közöttünk lakott.

Isten emberré lett anélkül, hogy megszűnt volna annak lenni, ami volt, Istennek. Közben a Szűz Anyává lett anélkül, hogy megszűnt volna annak lenni, ami volt, vagyis Szűznek. Mert Isten érintése sohasem megsemmisít, hanem megtisztít és felmagasztal mindent, amihez csak közeledik. Kenyérként született a kenyér házában (vö. Bet'lehem), világ világosságává, mennyei kapuvá, irgalom olajává, üdvösség útjává lett értünk a Lélek által az Atya kezében.

A VII. Egyetemes zsinat atyái szerint ehhez hasonló Lélekben formált kegyelmi egység teszi lehetővé, hogy Krisztus és a szentek ikonjairól is az ábrázolt eredetijére szállhasson vissza a tisztelet. Ezért, és csak ezért illeti emberségében is ugyanaz az imádás a Fiút, mint ami istensége alapján, mert ő testben is az örök Fiú. Aquinói Szent Tamás distinkciójával élve (ST II-II, q.1.a.9) közbülső (*de medio*) igazság, hogy Krisztus testét és emberségét, szívét, sebeit, keresztjét és sírját is tisztelet és dicsőség illeti, de mindezek mögött „végső (*de fine*) igazságként” csakis isteni Személyét és lényegét illetheti imádás még a kenyér és bor színe alatt is. Az egyház hitében Isten Fia, amikor testileg megjelent a földön, minden szentség forrásává, teológiai kifejezéssel öszszentséggé lett, ugyanakkor örökre velünk maradóként az ő titokzatos testében, az egyházban mint egyetemes szentségben mindvégig jelenlévő „kegyelem és igazság” (Jn 1,17) is. Ezért hódolunk keresztje előtt, illetjük csókkal az Evangélium könyvét a felolvasás után, vagy tiszteljük a szentek ikonjait, a rajtuk ábrázolt személyek miatt. A szentségi jelek ugyanis hitünk szerint valóságosan részesednek a megjelenített valóság erejében a Szentlélek által, mint a küldött a küldője hatalmában (vö. Lk 10,16).

3. A szentség misztériuma — Eucharisztia

Az egyház legfőbb kincsében, az Eucharishtiában viszont, amint a szent színek is mutatják, az elsődleges jel az étkezés, az asztalközösség, ami egyfelől jelzi, másfelől meg is valósítja, hogy Krisztus maga táplál minket. Természetesen, aki valóságosan táplál, az valóságosan jelen is van, és mint jelenvalót szüntelen imádás illeti. Ahol a kereszténységben ezt a valóságos jelenlétet megvallják az Eucharishtiában, ott a kötelező hódolat és imádás is mindenütt természetes velejárója az ünneplésnek. Az eucharisztikus liturgián kívüli imádása az őrzött szentségben jelenlévő Krisztusnak viszont főleg a latin nyugaton elterjedt külön ájtatossági forma. Azok számára, akik az Eucharisztia szentségének teológiája alapján kritikával illetik az ilyen hódolatot, talán leginkább az elnevezés megtevesztő, tudniillik, hogy „szentségimádás”. Az imádás ugyanis itt sem valamilyen exkluzív és szeparált módon is létezni tudó „dolognak” szól, hanem a kenyeret és bort Szent Lelkében,

Fia szerető jelenlétének helyévé tevő egyedül szent Istennek. Ha jobban megvizsgáljuk, akkor láthatóan az Eucharishtiában Krisztusnak nem is elsősorban a földi teste és vére reprezentálódik, hanem ahogyan János evangéliumában olvassuk: az „a mennyből alászállott élő kenyér” és az „örök életnek az az itala”, amit maga a „Mennyei Atya ad a világnak” (vö. Jn 6,31kk). Mert „úgy szeretete Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda, hogy mindaz, aki őbenne hisz el ne vesszen, hanem örök élete legyen” (Jn 3,16). Az Ő kezében kenyerünk és borunk elsősorban már nem teremtetett táplálék, vagyis kenyér és bor, vagy test és vér — persze az is! —, hanem maga az élő Krisztus.

Az Úr megjelenésében (epifániájában) az Eucharishtiában már nemcsak a kereszten megtört testű és kiontott vérű Krisztus, hanem a Mária méhébe alászálló, a Betlehembben megszületett, az Egyiptomba menekült, az értünk a templomban bemutatott, a korban és bölcsességben felnövekedett, a Jánostól a Jordánnál megkeresztelkedett, a tanító, gyógyító és ördögöket kiűző, a megfeszített, eltemetett és poklokra alászálló, a harmadnapra feltámadt és negyven nap után a mennybe fölment, az ötvened napra a Szentlelket elküldő Krisztus is, aki utolsó vacsoráján megtörte a kenyeret és tanítványainak nyújtotta a kelyhet, s aki ott ül az Atyaisten jobbján, és az idők végén újra eljön ítélni élőket és holtakat.

Keleten is örökmécs jelzi, és fokozott tisztelet veszi körül az eucharisztikus liturgia fölszentelt terét, a templomot, a szentélyben őrzött Eucharishtiával, a nagyböjt hétköznapjain szokásos áldoztatási liturgiákon, az úgynevezett előszenteltek liturgiáin pedig a legmélyebb hódolattal, sokszoros teljes földreborulással hódolnak az előző vasárnapon átváltoztatott szentségben jelenlévő Krisztusnak, és ugyancsak mély meghajlással a templomba való be- és kilépéskor, illetve minden komolyabb helyváltoztatás kezdetén és végén. Az utolsó vacsora parancsa azonban az, hogy „vegyétek és egyétek”, s hogy „igyatok ebből mindnyájan”, aki pedig nem eszi és nem issza, az valójában nem engedelmeskedik, s abban az Úr szavai szerint: „nem lesz élet”. Az igazi hódolat ugyanis nem lehet más, mint az engedelmesség, s aki nem részesül, az kívül marad (vö. Jn 6,31–58).

Elmondhatjuk, tehát, hogy Istennek tetsző hódolatot csak azok képesek bemutatni, akik méltóvá tételnek a szentségben való részesedésre, és istenfélelemmel, hittel és szeretettel élnek is vele. Az isteni ajándék, bármilyen nagy is és bármennyire nem érdemeljük is meg, ha egyszer a mienk akar lenni és bennünk akar lakni, akkor istenfélelemmel, hittel és szeretettel, de közelednünk kell hozzá, mert nem az kísérti az Urat, aki megerősítést kér tőle, hanem sokkal inkább az, aki lekési látogatása idejét, és még amikor az Úr maga ad neki jelet, akkor is vonakodik azt elfogadni. Erre mondja az Úr, hogy aki nem hisz, az elkárho-

zik, és hogy „a mennyek országa máig erőszakot szenved, és az erőszakosok ragadják el azt” (Mt 11,12), aki nem törekszik maga is hittel élni a felajánlott ingyenes kegyelemből, annak, ahogy a protestáns testvérek idézik, „már meg van írva ítéletük” (Júd 1,4).

4. A szemlélet misztériuma — egyház

A kereszténységben minden egyháznak van egy sajátos nézőpontja, amit előnyben részesít a többivel szemben, s amin keresztül mindent megközelít. A protestánsoknál ez a fókuszpont a Szentírás (*sola scriptura*) közvetítette Krisztusba vetett személyes hit (*sola fides*), ami náluk minden *hiteles* emberi cselekvés foglalata, s ami egyedül az ingyenesen kapott kegyelem (*sola gratia*) által vezet megigazulásra, míg a többi egyházakban inkább szűkebben, a Krisztusi közösség világába vezető egyfajta kapuként értelmezik ugyanazt a hitet.

A nyugati katolikus, latin kereszténység láthatóan a „megtestesülés”-ben látja összefoglalni mindazt, amit Isten tetteiről mondani akar. Ezért olyan félreérthetőek mások számára egyes nyugati szerzők magyarázatai, amikor az egész üdvözítő cselekvést ebben az inkarnációs eseményben akarják elhelyezni. Az alapvetően inkarnációra kielezett teológiának, kultusznak és aszkézisnek a jeleként figyeljük meg, hogy a latin liturgiában meghajlással hódolnak a megtestesülés említésekor a hitvallás imádkozásában, de nem teszik ugyanezt sehol máshol, például a keresztre feszítetetés, vagy a feltámadás említésekor. A hajnali, *roráte* mise is csak a karácsonyi készület, az advent fokozott aszkézisének a gyakorlata a katolikus nyugaton, de nem kelnek föl ugyanilyen korán a húsvétot megelőző nagyböjti időszakban. Ezen felül, nyugati teológusok közül többen, mint például a 20. század egyik kiemelkedő teológusa, Romano Guardini is arról beszél, hogy „Jézus megválthatott volna bennünket úgy is, hogy uralmát békében megalapítja, és eljut egy gazdagsággal és fényvel teljes öregkorra”. Karl Rahner spekulatív teológiája szerint pedig Krisztus halálának megváltó, kiengesztelő mozzanata csupán abban áll, hogy „a meghalásban teljesen átadja magát az Atyának”. A patrisztikus kelet atyáinak érvelését jobban figyelembe vevő nyugati „belső ellenzék” Hans Urs von Bathasarral viszont azt kérdezi: hogy ez vajon elég-e? Rahner szerint a krisztológia önmagát transzcendáló antropológia, azaz ha az ember keresi a jót és követi a lelkiismerete törvényét, akkor krisztusivá válik. Balthasar viszont azt kérdezi: de mi teszi lehetővé, hogy túllépjünk „kis mái magunkon”, anélkül hogy örökre magunk előtt görgetnénk tudatlanságunk és önzésünk világpusztító terheit. Balthasar szerint Rahner csak az Isten emberré levéséig akarja követni Krisztust, de nem veszi eléggé komolyan, hogy milyen emberré is kellett válnia az Isten Fiának azért, hogy mi szeret-

⁴Alexandriai Szent Athanásziosz: *De Incarnatione*, 20.

hessünk és pokoli istentelenségeinktől megmenekülhessünk. Elítélt, elhagyatott emberré, aki nem volt ékes, akit nem becsültek, akin sokan megborzadtak, pedig a mi betegségeinket viselte, a mi fájdalmainkat hordozta és a mi bűneinkért törték össze, ahogy azt a próféták a Lélekben előre látták (vö. Iz 52,13kk.). Ezt is észre kell vennünk a betlehemi jászol mellett, mert a hitvallás sem ér véget ott, ahol e tanulmány elején abbahagytuk. Szent Athanásziosz szavaival szólva ugyanis: „Az Ige oly módon egyesült az emberi testtel, hogy képes legyen meghalni és magát mindenkiért feláldozni.”⁴

Véleményünk szerint azonban nem olyan áthidalhatatlan ez az ellentét, ugyanis, ha figyelembe vesszük, hogy Rahner szerint a megváltó mozzanat a teljes „önátadás” a meghalásban az Atyának, ami Krisztus egész testben való életét alapvetően jellemezte, Balthasar szerint meg az Ő egész élete a kereszttel, a Föltámadással és a Lélek odaajándékozása felé irányuló haladás, akkor mindez így is úgy is önmaga teljes átadását, végső soron mindenre kiterjedő engedelmisséget jelent. Az nyilvánvalóan igaz, hogy Jézus önátadásának és engedelmisségének ezt a fájdalmas és erőszakos módját csak a bűn eltörlése, a megváltás igénye tette szükségessé, és bűn hiányában a kegyelmi felemelés az embert ezek nélkül a fájdalmas kitérők nélkül is elérhette volna.

Két dolgot azonban elkülönítve kell itt látnunk. Először is azt, hogy még ha a bűn tette is ilyen horrorisztikussá Krisztus számára a földön való emberi életet, azért Isten már számolhatott vele a teremtés kezdetén. Tehát nem egy későbbi „B” terv, vagyis egy elkapkodott és meggondolatlan, netalántán szükségtelen és fölösleges mentőakció lépett életbe a megghiúsult első helyett. Viszont aki ezután, a bűn realitásának szomorú viszonylatában is fölöslegesnek tartja a kereszttel a megváltásban, az olyan kegyetlen istenképet kommunikál, miszerint bár Isten megkímélhette volna Fiát, mégis kitétte ennek a borzalmas kínszenvedésnek, habár a világ megváltáshoz erre nem volt semmi szükség. De, ha Isten a „zöldellő fával” ezt komoly ok nélkül, valóságosan megtette volna, akkor Krisztus szavával élve mi lenne a sorsa „a kiszáradt fáknak?” (vö. Lk 23,31).

Másodsorban viszont azt is világosan kell látnunk, hogy Krisztus megtestesülésének alapvetően nem a bűn elkövetése volt a legfőbb motivációja, hanem Istennek a Fia iránti szeretete, aminek a Lélekben való kölcsönössége folytán a világ teremtését szabadon elhatározta, és mindezt Fia megtestesülésére alapozta. Ebből következően nem is csak a megváltás a megtestesülés célja, hanem sokkal inkább az üdvösség, a vissza- vagy elvezetés az atyai házba, ezért az atyák szerint biztosan akkor is eljött volna, ha soha nem vétkezik a földből való Ádám. Ezt jelenti: „erte általa és benne teremtett mindent” (Róm 11,36). Isten Fia szeretetből testesült meg, és szoltárszerzők által sokszor megimádko-

zott „boldog ember” volt a földön, beteljesítve az Istenben bízó és hozzá mindvégig hű és engedelmes ember alakjáról írt összes próféciát és reményt. Nyilvánvaló és megkérdőjelezhetetlen, hogy Jézus szeretett élni, emberként is, nagyon-nagyon, és szeretete minden erejére szüksége volt a Getszemáni kertben, hogy az élet ellenében a halált még örök Atyja kezéből is elfogadja.

Meggyőződésünk szerint elvették és túlzóak azok az érvelések, amelyek az Ige megtestesülését valami olyan önmagában is iszonyatos és megalázó történésnek állítják be, aminek ilyen volta miatt lenne az már önmagában is teljes értékű megváltó esemény. Isten jónak teremtette a világot, a saját dicsőségére, és benne az embert a maga képére és hasonlatosságára. Az atyák hitében pontosan a megtestesült Ige alakja az az ősképp, ami Ádám teremtésének mintája volt az időben. Ezért Krisztus igazából nem is második, hanem a legelső Ádám (1Kor 15,45), mert a kairosz teljessége szerint Ő „minden teremtmény elsőszülötte” (Kol 1,15). Az viszont valószínű, hogy a mennyország teljességéhez, az Atya jobbán való dicsőséges üléshez képest a Fiúnak bizonyos értelemben ténylegesen „alá” kellett szállnia a teremtésbe és emberségbe, amit mi emberek valószínűleg mindannyian a reinkarnációt valló keleti vallások képviselőivel együtt kudarcnak élnénk meg, ha vissza kéne térnünk, holott egyszer már elnyertük volna az üdvösséget. A megdicsőült szentek láthatóan mégsem így gondolkodnak. Krisztussal együtt ugyanis a szent angyalok és emberek a Szentlélekben itt vannak közöttünk, és szerető együttérzésben értünk/velünk munkálkodnak mindaddig, amíg teljes nem lesz Isten gyermekeinek a száma.

⁵Vö. Hans Urs von Balthasar: *A dicsőség feltétele* I. 425. és II/1: „Iréneusz”

„Isten dicsősége az élő ember” — hirdeti Szent Iréneusz.⁵ Minthogy az emberi természet Isten műve, bizonyára olyan kép más, ami kitűnően illik a Fiúra, és amikor halálában, a Szentlélekben való Atya iránti feltétlen odaadásában alámerült és ugyanabban a Lélekben testileg feltámadott, akkor ez a Lélekből született romolhatatlan emberség semmiképpen sem képzelhető el úgy rajta, mint valami kényelmetlen, szűkös és korlátolt, de ezután mégis örökre viselendő kényszerzubbony. Krisztus ugyanabba a dicsőségbe és hatalomba tért vissza, ami öröktől fogva az övé volt. Innen érthető meg az ószövetségi képalkotási tilalom lényege is. Erre figyelmeztessenek az ikonoklaszta idők keserves harcai, az iszlám és a zsidóság hitének meggyőződései. Igaz, Krisztus megtestesült és szemmel látható, képileg ábrázolt és ábrázolható lett benne és általa az Isten, de ez nem megszünteti, hanem megerősíti azt, amit jelent, hogy Isten maga alkotott képet magáról, és ez a kép az élő ember, akihez fogható emberi kézzel ma sem alkothattunk, s aminek helyes tisztelete örök időkre a hiteles krisztuskövetés alapfeltétele és az üdvösség kritériuma lesz.

Végül emlékezzünk meg a keleti keresztény egyházak sajátos nézőpontjáról is, ami legfőképpen a Szentlélek személyéhez kö-

tődő, úgynevezett pneumatológiai orientáltságot jelent. A Szentlélekben formálódott gyermeki emberség, amit Isten Lelke vezetett, engedelmisségből még a poklokra is alászállhatott, és győztesen jelent meg a feltámadás hajnalán. Ezért a pneumatológikus teológia középpontjában nem állhat más esemény, mint a feltámadt Krisztus legnagyobb dicsősége, a Húsvét, annak perdöntő bizonyossága, hogy a szeretet erősebb a halálnál. A kelet számára ezért az eucharisztikus kehely és diszkosz takarói mindig a megtestesült Ige betlehemi pólyái és a sírba tett Megváltó halotti leplei is egyszerre, és a karácsonyi ikonok kisdéd Jézuskája is ugyanezért hasonlít jobban egy sírban fekvő múmiára, mint újszülött csecsemőre. Hans Urs von Balthasar is Romano Guardini szavait idézi, amikor az emberi lét legmélységesebb és legistentelenebb zugaiba is alászálló Krisztus misztériumát kutatva felismeri, hogy Krisztus „bejárta mindazt, ami az övé”.⁶ Ezért nincs többé olyan hely a világon, ahova az ember akár saját hibájából, akár mások felelőtlensége révén elsodródhatott volna, és ahol a megváltás örömhíre, Isten szabadító szeretete nem ragyoghatna föl neki, vagy hatástalan maradna a számára.

Isten velünk léte, jelenléte szemlélhetővé vált. Nevének üzenete (vö. Jáhve = veled/érted vagyok) sohasem sejtett mélységében teljesedik be ma, és miként egy kicsiny mécses fénye megtöri az áthatolhatatlannak látszó sötétség hatalmát, úgy töri össze napról-napra pokoli magára maradottságunk kapuit az emberré cseperedő dávidi sarj. A megígért végső időben pedig, ami a gyermek születésével kezdetét vette, a Fiú Lelke a vizek fölött lebegve kozmoszt, isteni „szeretet-rendet” formál és nyújt is szüntelen a káosz démoni erőivel küzdő teremtett világnak. Minden reprezentáció alapja és feltétele Isten újra és újra megnyilvánuló epifániája a Szentlélek által. Ez a megtestesülés titka, az egyház titka, a szentségek titka, valamint a feltámadás és az örök élet titka is.

Ezen tanulmány szerzője örül és büszke, hogy keleti szertartású katolikusként a Lélek tanúságával állhat ott a megtestesülő Krisztus bölcsője mellett, de teljes meggyőződéssel vallja, hogy az igazság teljessége, az igazi katolikum, még ha minden valódi nézőpontból hitelesen látszik is, csak egy egészként és egymást gazdagítva lehet valóban teljes és hibátlan öröksége a szenteknek.

⁶Romano Guardini: *Az Úr Krisztus*. (Ford. Márton Áron.) Szent István Társulat, Budapest, 2006, 442–443.

Zenei utalások a Bibliában

BENYIK GYÖRGY

Bevezetés

1952-ben született Soltvadkerten. 1975-ben szentelték pappá. 1978 óta a Szegedi Hittudományi Főiskolán tanít, a Biblikus Tudományok Tanszék vezetője.

¹Fontosabb irodalom: Engelsmann: *A zene a Szentírásban*. Budapest, 1893.; Kmoskó M.: *A Bibliai hangszerek kérdéséhez*. Zenei Szemle, 1918.; Szabolcsi B.: *A zsidó zenetörténet problémái*. Magyar Zsidó Szemle, 1931, 183–192.; J. J. van Dijk: *Incantations accompagnant la naissance de l'homme*. Orientalia, 1975, 44, 52–79.; J. H. Eatson: *Dancing in the Old Testament*. Expositor's Time, 1975, 86, 136–140.; A. R. Johnson: *Sacral Kingship in Ancient Israel*. Cardiff, 1976.; W. Magde: *Bible Music and its Development*. London, 1977.; S. Mowinkel: *The Psalm in Israel's Worship*. Nashville, 1962.; G. Ravasi: *Il Libro dei Salmi*.

Sokan úgy vélik, ha ellátogatnak Jeruzsálembe, és végigsétálnak az óvároson, akkor meghallják a Biblia dallamait. Kétségtelenül keleti zene szól a bazárban, de ennek nem sok köze van a bibliai szent zenéhez. Ha arra akarunk ráatalálni, akkor a Bibliában kell elmerülnünk, nem a jeruzsálemi forgatagban.¹ A zsidó zene legősibb motívumainak feltárása és összefoglalása Idelsohn² nevéhez fűződik, aki a kisázsiai és egyiptomi zenei folklór összehasonlításával a zsidó vallásos dallamvilág legalább öt rétegét különböztette meg: a biblia-intonációt, a régi prózaimák dallamait (Kr. u. 5. század), az újabb vallásos költemények melódiáját (Kr. u. 8–17. század), a kifejezetten kántori kompozíciókat, végül a zsinagógán kívüli cselekmények dallamkincsét. Ő vizsgálta a zsinagógai és a gregorián ének kapcsolatát is.³

E rövid tanulmány nem zenetörténeti jellegű,⁴ nem célja a középkori zsinagógai ének és azt követő dallamkincsek elemzése, sem a ladino, askenázi, szefárd⁵ vagy a zsidó folklór vizsgálata, kizárólag a bibliai megjegyzésekre támaszkodva igyekszik bemutatni a zsidók és a zene kapcsolatát.

Korai zenei utalások a Bibliában

A Biblia héber szövege maga is tartalmaz hangsúlyjelzéseket, és a tibériási masszorák (Kr. u. 6–10. század) már igyekeztek a szavak dallamát is rögzíteni. A héber olvasás nem volt monoton, a szöveget énekelve recitálták. Egyébként a szemita nyelvek mindegyike melodikus, ezért olyan alkalmasak költemények létrehozására.

A legkorábbi zenei jellegű megjegyzést a Ter 4,20–22-ben találjuk, ahol Kain utódainak leszármazásáról van szó: „Ada világra hozta Jabalt; (...) testvérét Jubalnak hívták, ő lett az ősatya azoknak, akik gitáron⁶ és fuvolán játszanak”, vagyis a zenészek ősatya. Ebből persze nem derül ki, hogy mit is játszottak a zenészek a két hangszeren, csak az, hogy a bibliai korban igen fontos szerepet játszott a zene és a tánc. És nemcsak a zsidók körében, az egyiptomi és a babiloni kultúrában is sok olyan világi és vallásos alkalom volt, amikor hivatalosan alkalmaztak zenészeket és táncosokat. A közel-keleti pásztertársadalmakat és a

I. kötet. Bologna, EDB, 1991. Különösen ajánlott: *Il salterio, microcosmo musicale*, 28–34.; A. Szendrey: *Bibliography of Jewish Music*. New York, 1951.; Uő.: *Music in Ancient Israel*. New York, 1974. Uő.: *Music in the Social and Religious Life of Antiquity*. New York, 1974. Szabolcsi B.: *Zsidó kultúra és zenetörténet*. 1999. ²Ideleohn Abraham Cevi (1882–1938) litván zenedudós. Königsbergben, Londonban, Berlinben, Lipszében tanult. 1906-tól Jeruzsálemben élt, és létrehozta a héber zenedudományi intézetet. 1924-ben az USA-ba távozott, és a Hebrew Union College tanára lett. Itt adta ki éveken keresztül a *Hebraisch-orientalischer Melodien-schatz* című sorozatát, a jemeni és a babiloni, perzsa és európai hitközségek melódiakincsét, melyet összehasonlító elemzésnek is alávetett. Munkásságáról magyarul lásd Szabolcsi B.: *A zsidó zenetörténet problémái*. I. m. Ebben Szabolcsi kitér a gregorián és a zsidó zene kapcsolatára is, különösen nagy jelentőséget tulajdonít a „sogitha” szíriai himnuszformuláknak.

³A. Z. Ideleohn: *Hebraisch-Orientalischer Melodien-schatz I–X.*

nomád népek életét ugyanis mélyen áthatotta a zene. A társadalom legfelsőbb rétegétől a legalsóig, nagyon sokféle (jó néhány számunkra már ismeretlen) zeneszerszámot használtak, az ökörszarv kürttől kezdve a pengetős hangszerekig és a dobokig. Ezt az archeológiai feltárások eredményei támasztják alá.

A világi zene

A világi és a vallásos zene kezdetben valószínűleg nem különbözött egymástól, csak szövegében. Mindkettőt a szenvedélyes ritmus és a magával ragadó dallam jellemezte. Érdekes párhuzam, hogy az ugarit mítoszban Aqhat születésénél is zenével örködnek, és valószínűleg ezt a szokást örökíti meg a Ter 35,17 is, amikor Ráchel Benjamins, vagy a 1Sám 4,20, amikor Pinchász felesége Ikabodot szüli, ugyanis mindkettőjüknek azt éneklük: „Ne aggódj, fiút szültél!” A születés örömmünnep volt, zenével, énekkel ünnepték. Az Újszövetségben, Lukács evangéliumában (2,9–24) Jézus születésénél⁷ is hasonlóval találkozunk.

Természetesen zene kísérte az élet egyéb örömteli vagy emlékezetes eseményeit, a király megkoronázását például: „Ha meghalljátok a harsonák szavát, kiáltsátok ki: Absalom lett Hebron királya!” (2Sám 15,10), de Salamon felkenését is zenével ünnepték: „Cádok pap magával vitte a sátorból az olajszarut és fölkenete Salamont. Erre megfújták a kürtöt (...) az emberek furu-lyáztak, és annyira ujjongtak, hogy csaknem megrepedt a föld a kiáltásuktól.”⁸ (1Kir 1,39–40).

Dávid szerepe a bibliai zene alakulásában

Amikor Dávid a filiszteusokkal való harc után győztesen visszatért, „Izrael városaiból az asszonyok (...) énekeltek és táncoltak, dobszóra, örömujjongás közepette és cintányért ütögetve” (1Sám 18,6). Amikor ugyanő beviszi a szövetség ládáját Jeruzsálembé, nemcsak ő táncol teljes lendülettel az Úr előtt, hanem Izrael egész háza énekel citera,⁹ hárfa,¹⁰ dob¹¹ csengettyű¹² és cintányér¹³ kísérettel (2Sám 6,5).¹⁴ Ez a dicsőséges bevonulási zene nyilvánvalóan hadi, katonai eredetű, mint ahogy az első idézetből kitűnik, de Dávid vallási okból rendelte el, sőt, a táncot is azért lejtette.

Dávid szerepe amúgy is kulcsfontosságú a bibliai vallási zenében (1Sám 18,10). Sajátos zeneszerszámot használt, melyet származási városáról, *Gátról*¹⁵ neveztek el, és az e hangszerezen való játékkal gyógyítani is képes volt. Saul udvarába is azért került udvari zenészként, hogy ezt a képességét gyakorolja. A Biblia szerint ugyanis ahányszor csak hárfázott, „a gonoszt lélek odébbállt” (1Sám 16,14–23). A későbbiekben zsoldárköltőként találkoztunk vele. A 150 zsoldárból 73 fűződik Dávid nevéhez, ami azt jelzi, hogy a vallási költészetet és zenei hagyományt erőteljesen

Lipcse, 1914–32. Uő.:
*Jewish Music. Its
Historical Development.*
New York, 1992.

⁴Magyarul a legjobb
összefoglaló Kármán
Gy.: *A zsidó liturgikus
zene.* 1–2. k. Logosz,
Budapest, 1999; 2004.
⁵A *ladino* a héber és a
régii kasztíliai spanyol;
az *askenázi* a héber és
a régii német; a *szefárd*
pedig tesszalónikai és a
bizánci héber kultúra ke-
veréke. Bár ezeknek
egyik csoportja az Ibéri-
ai-félszigeten élt, és
kapcsolatba került a
spanyol kultúrával is.

⁶Több fordításban szere-
pel a koridegen *gítár*,
inkább lantot, vagy
egyszerűen valamilyen
húros hangszert
kell érteni rajta.

⁷Az idézet az angyalok
szózatára utal, de
Lk 1,46–56-ban a
Magnificat, illetve a Lk
1,67–79-ben elhangzó
Benedictus is olyan
ének, amelynek gazdag
zenei hatása lett. A
Magnificat zoltártónusa
a legdíszesebb, a
12–16. század között
már több szólamban is
énekeltek. A 14. század
második feléből száрма-
zik a legrégebb zenei
kódexe, melyet Cam-
bridge-ben őriznek. Na-
gyon sokan feldolgozták
a zeneirodalomban.

⁸A *sófár* és a *heren* sza-
vakat használják erre a

befolyásolta személye és zenei tevékenysége (1Krón 6,16sk.).¹⁶
Szenvédélyes voltára utal, hogy Isten iránti tiszteletből az egysze-
rű nép közé vegyül táncolni. A keleti uralkodók ugyanis nem
táncoltak nyilvánosan, legfeljebb nézték a rabszolgák táncát.

A 68. zoltár Isten dicsőségére parancsol énekelni: „Énekeljétek
az Úrnak, zengjétek nevének dicséretet...” (5. v.). A 150. zoltár
pedig mindennél többet elárul a zoltárok hangszeres kíséretéről:
„Dicsérjétek trombitaszóval, dicsérjétek citerával és hárfával! Di-
csérjétek dobbal és táncsal, dicsérjétek fuvolával és gitárral! Dicsér-
jétek zengő cimbalommal, dicsérjétek bűgő cimbalom hangjával!”

Az idők folyamán Izrael ünnepeinek jó része zarándokünnep-
pé alakult. Szintén a 68. zoltárban az előénekesek hangja szólal
meg, akik a Jeruzsálemben zarándoklókcal együtt érkeztek a
templomba: „Elöl énekesek, majd hárfások következnek, közben
a lányok dobjaikat verve” (26. v.).

A qumráni felfedezések óta tudjuk, hogy a 150 zoltár nem a
műfaj teljes gyűjteménye, hiszen qumránból újabb 30 került elő.
Ez azt jelzi, hogy az énekelte vallási költészetnek csak egy része
található a héber Bibliában, ezen kívül is születtek zoltárok,
melyek egykor ismertek voltak, majd elfeledték őket.¹⁷

Elítélt dallamok

A zenéhez azonban nem mindig társulnak ilyen emelkedett és val-
lásos gondolatok a Bibliában. A 80 esztendőös Barzilláj azzal indo-
kolja, hogy nem akarja Jeruzsálemben kísérni a királyt, mert öregsé-
ge miatt nem tudja már hallgatni az énekeseket és énekesnőket, és
nem ízlik neki, amit eszik és iszik (2Sám 19,36). Vagyis nem okoz
már örömet neki a zene, az étel és az ital — nem élvezi az életet.

A *Prédikátor könyvében* viszont a gazdagok felesleges luxusa-
ként, a szórakozás hiábavaló kellekéként jelenik meg a zene és
az ének, mint a felhalmozott arany és ezüst (Préd 2,8). Izajás
proféta könyvében már egyenesen a bűn és az Istentől elrugasz-
kodott élet megtestesítője a zene: „Citera és hárfá, dob és fuvo-
la¹⁸ — az van, meg bor a lakomáikon, de az Úr tetteire nem
ügyelnek” (5,12) — olvashatjuk a proféta gazdagoknak címzett
feddését. Ámosz proféta könyvében is a gazdagoknak szóló dör-
gedelmes próféciaik között olvashatjuk: „Hárfaszó mellett nótáz-
nak, mint Dávid, hangszert csinálnak maguknak, korszóbból isszák
a bort, finom olajjal kenik magukat...” (6,5–6). Vagyis a zenét,
éneket és táncot nemcsak nemes dolgok, hanem a léhaság szol-
gálatába is lehet állítani, ami elítélendő.

Harci és világi ünnepek zeneszóval

A legmagasztosabb győzelmi ének a kivonuláskor, a Vö-
rös(Sás)-tengeren való szerencsés átkelés után hangzik el, bizonyá-

hangszerre. Előbb ökörszarvból (*sófár*) faragták, de később ércből is készítették. Csak egyetlen hangon szólt, főleg jeladásra használták a kultikus zenében és a csatában is.

⁹*Kinnór*, vagy görögül *kitharra*. Ős-szemita hangszer, hiszen már Egyiptomban is ismerték.

Alakja az egyiptomi lantéhoz hasonlít. Ezt a hangszert is többféleképpen fordítják magyarrá, például citerának, hárfának vagy lantnak.

¹⁰A *nébel* Elő-Ázsiában és Egyiptomban egyaránt ismert hangszer volt. Főleg kultikus célokra használták Izraelben (1Krón 15,16.28; 2Krón 5,12). A fából készült keretre 3–12 húrt feszítettek fel. A 32. zsoltár 2. verse tízhúrú hárfáról beszél. A Dán 3,5-ben *szaböká*, görögül *szambüké* szerepel, ennek a hangszernek négy húra volt, amelyeket háromszög alakú keretre feszítettek. Az arabok még ma is használják ezt a hangszert.

¹¹A *tóf* kézidobot jelent. Fa keret egyik oldalára feszített bőr. A kisebb kézidobokat a nők használták (Zsolt 68,26). A kultikus és a hadi zenében egyaránt használták.

¹²*Mönachanchim*, görögül *szeisztron*, latinul *sistrum*. Egy nyújtott ívű

ra zenei aláfestéssel, dobokkal és kürtökkel kísérve (Kiv 15,1–18). De ebbe a sorba tartozik Debora és Bárak éneke (Bír 5), Lamek éneke (Ter 4,23), és Sámson éneke is (Bír 15,16). Ehud menekülése dicsőséges bevonulássá válik, amikor hazaaér: „Mihelyt Izrael földjére ért, megfújta a harsonát Efraim hegyén, és Izrael fiai levonultak vele a hegyről” (Bír 3,27).

De az újévet, az újhold ünnepének és egyéb ünnepek kezdetét is kürt szignál jelezte: „Örömmünnepeitek alkalmával, ünnepnapjaitokon és újhold idején égő- és közösségi áldozataitokra fújjátok meg a kürtöket, hogy Istenetek figyelmét magatokra irányítsátok” (Szám 10,10). Feltehetően minden ünnepet tánc és zene nyitott meg. Ezekiel próféta bűnbánattartásra is éppen úgy hív fel, mintha örömmünnepre invitálna: „Csapd össze kezedet, dobbants lábaddal és mondd: Jaj Izrael házának iszonyatos tettei miatt, mert kard, éhínség és pestis által pusztul el!” (Ez 6,11). De a felszabadító harcra is zenével buzdít Gedeon, amikor katonái kezébe harsonát ad, és azt mondja: „Amikor megfújom a harsonát (...), akkor fújjátok meg ti is...” (Bír 7,18). Jerikó ostrománál a sereg mágikus eszköze a harsona, amivel megadják a jelet a támadásra (Józs 6,4–5). A harcból győztesen hazatérő Jiftachot is dobszóra táncolva fogadja a lánya (Bír 11,34).

A vallási célú zenei utalások

Az előzőekből látszik, hogy a vallási és a világi zene között nem volt éles különbség. Olyannyira nem, hogy a Biblia még a vallási zenék mindegyikét sem tekintette elfogadhatónak és értékesnek. Kifejezetten a vallási célúak közé sorolhatjuk a temetési szertartásokat kísérő zenét. A főpap ruhájára csengőket szereltek azért, hogy hangjuk elűzze a gonosz szellemeket (Kiv 28,33–35). A főpapi rítus egyébként is rengeteg táncot és éneket tartalmazott. A táncnak és az énekek eredetileg az volt a célja, hogy extázist idézzen elő. Az aranyborjú imádása óta (Kiv 32,1–6.18) azonban csínján bántak ezekkel az elemekkel. Feltehetően a vallási zene akkoriban az egyiptomi vagy a kánaáni szertartásokon felcsendülő extatikus zene rokona lehetett, amellyel később a Baál kultusz Illés próféta által kigúnyolt szertartásain találkozhatunk (1Kir 18,26–29). Hasonló szenvedélyessége ellenére valószínűleg az izraeli vallásos zenében soha nem dominált az őrzítő extatikus elem. A 8., 19., 104. és a 139. zsoltárban is énekszóval dicsérik a teremtőt, de ez az ének már egészen más jellegű, mint a kánaáni istentiszteletek őrült zenéje.

A templom zenéje

A Dávid által megszervezett templomi liturgiáról, sokat lehet olvasni. Annyi biztos, hogy már a salamoni templom megépítése előtt ő jelölte ki a szent sátorhoz azokat, akik „énekléssel szolgál-

keretre egymással szerrben három lyukat fűrtak, ezekbe vaspálcákat helyeztek. A pálcákra ércgyűrűket, úgynevezett csengőket raktak. Rázva szólaltatták meg. Főleg a kultikus zenében szerepelt ez a hangszer.

¹³*Möciltajim*, görögül *kümbalon*. Rézből vagy bronzból készült két tányér, amelyeket kézzel ütöttek egymáshoz. A Bibliában szereplő cimbalom nem az arab pengetős hangszernek, hanem a középkori cintányérnak felel meg.

¹⁴Lásd részletesen R. P. J. Musiol: *Grundriss der Musikgeschichte*. Lipcse, 1905, valamint uő.: „Musik und Musikinstrumente der hebräer”. In: *Musikalisches Wochenblatt*. Lipcse, 2. 1871. Lásd még Kmoskó M.: „A bibliai hangszerek kérdéséhez”. Zenei Szemle, 1918.; J. Kolari: *Musikinstrumente und ihre Verwendung im Alten Testament*. Helsinki, 1947.

¹⁵Délnyugat-Palesztinában található város, neve borsajtót jelent. A Józs 11,22-ben találkozunk először a nevével. Sokszor cserélt gazdát, a bajvívó Góliát is innen származott (1Sám 17,4), majd Dávid is ide menekült Saul elől. Dávid azonban ilyen nevű hangszerral is rendelkezik.

tak a megnyilatkozás sátorának hajléka előtt” (1Krn 6,17). Ezeknek a személyeknek a nevét egy hosszú lista örökíti meg *A krónikák első könyvében* (6,18–32).¹⁹ A templomnak aztán már saját zenekara és énekesei voltak, és a templomi zene végérvényes megszervezése Dávid nevéhez fűződik. A zoltárok beépülését a templomi liturgiába pedig Salamon korára tehetjük. A legtöbbjük szövegét is ekkor véglegesítették, és ekkor látták el a végleges dallammal is. A Jeruzsálemi templom építése, valamint a későbbi rekonstrukciója (Jozias Kr. e. 640–609) idején a zenés istentiszteleti forma már végérvényesen a jeruzsálemi templomhoz kötődött. Ezdrás–Nehemiás után már biztosan Jeruzsálembé zárandokoltak minden zsidó ünnepen. Erről tanúskodnak a 120–134. zoltár zárandokénekei. *A zoltárok könyve* számos zoltárszerzőt is megnevez, így Koré fiait, Aszafot stb., akik egyben az énekek hivatalos előadói is voltak.

Világi ének vallásos zenét ihlet

A zoltárokénál sokkal bonyolultabb lehet *Az énekek éneke* zenetörténete. A szerelmes dalok valószínűleg eredetileg ugyanolyan lakodalmi énekek lehettek, mint amelyeket manapság is énekelnek a palesztinai esküvőkön. De a fogság után ez az énekgyűjtemény bekerült a peszah liturgiájába, és Rabbi Akiba megtiltotta, hogy attól kezdve „sörházakban” énekeljék. Talán ő indította el a hagyományát az ének allegorikus értelmezésének.²⁰ Eszerint Izrael és Istene nászáról szólnak a szentnek tartott énekek.

A másik ilyen könyv a *Jeremiás siralmai*,²¹ ami Jeruzsálem pusztulásáról szól. A nemzethalál és az Istentől való elhagyatottság apoteózisa ez a gyászliturgia, amelynek melankolikus szövegritusa megmaradt a latin fordításban is.

Mind a zoltárok, mind a siralmak önálló, a róluk elnevezett zenei műfajok ihletői.

Zenei terminológiai megjegyzések

A legtöbb zenei jellegű megjegyzés *A zoltárok könyvében*, a jeruzsálemi templom ima- és énekgyűjteményében található. Bár eredetileg nem minden zoltárt írtak a templomi liturgia számára, de a későbbiekben mindegyiket beleillesztették. Biztos azonban, hogy a zoltárok már eredetileg is, a korai népi őrzés időszakában is énekelt versek, sőt hangszerral kísért énekek voltak. Talán ennek tudható be, hogy a zoltároknak később, a bibliai kor után, a műzenében is igen nagy lett a zenei hatástörténete.²²

Mindig a zoltárok első sora tartalmazza a szerzőre és az előadás módjára vonatkozó megjegyzéseket. Ezek a legtöbb esetben azonban nem egykorúak magával a szöveggel. Ötvenöttször szól a megjegyzés a *karvezetőnek* (lamenasseah),²³ van, hogy a *karveze-*

¹⁶Martin Buber *Haszid történeteiben* a vallásos zsidó rabbi, Uri elismeri, hogy Dávid képes volt zsolnárokat írni, ő csak énekelni képes ezeket. (Milano, 1979, 468.)

¹⁷Vö. Fröhlich I.: *A qumráni szövegek magyarul*. Piliscsaba, 1998, 365–411.

¹⁸*Ugáb*, görögül *aulósz*, a Ter 4,21-ben szerepel. Több hangú volt, kedvelték a gyászszertartásoknál (vö. Jer. 48,36; Mt 9,23).

¹⁹Josephus Flavius 200.000 énekesről és 200.000 trombitásról beszél, ami erős túlzás. Alexandriai Philón is megemlékezik a templomi vegyes karról.

²⁰A legrégebbi allegorikus értelmezése a 4Ezd 5,24–26-ban található.

Az apokrif iratokban is Izraelt kertnek, liliumnak és galambnak nevezik, a midrások is a jegyest Izraelre értik. A *Vetus latina* Krisztusra alkalmazza ezt az allegóriát. Ambrus Máriára magyarul, Clairvaux-i Bernát nagy tanulmányt ír róla, és a ciszterci misztikus hagyomány ihletője lesz az ének. Avilai Teréz és Keresztes Szent János énekei is népszerűsítették.

²¹Mivel irodalmilag sokan olyan sumér–akkád sirtőének hatását vélik felfedezni benne, amelyben eredetileg Úr város pusztulását siratták,

tőnek húros hangszerre vagy *nyolchúrú hangszerre (al-hasseminit)* (6. zsolnárt), esetleg *fuvalára*. Néhány zsolnárt (pl. 4., 54., 55., 67., 76.) elején a *neginot* szó szerepel, ezt — mivel nem tudják azonosítani — csak húros hangszernek fordítják. Az 57–59., és a 75. zsolnárt előtt a „»*Ne töröld el*« szerint homályos megjegyzés szerepel. A 7. zsolnártához a *siggajon*, vagyis gyászének megjegyzést fűzték,²⁴ de pontosabb dallamát nem adja meg a szerző. A 9. zsolnártához az *al mut labbén* utasítás társul, ezt oboával és hárfával fordítjuk, de csak annyi biztos, hogy valami fafúvós és pengetős hangszerre utal. A legtöbbször (39 zsolnártban összesen 77-szer) egy meg nem fejtett zenei utalás olvasható, a *sela*, amely talán a levegővételre vonatkozhatott. Sokszor nevezi *tehillának* — dicsőítő éneknek (145. zsolnárt) vagy *tephilának* — imának (17., 86., 90., 102. zsolnárt) a zsolnárokat, de egyiket sem sikerült még pontosan meghatározni. A *maskilt*²⁵ (32., 42., 44., 45., 52–55., 74., 78., 88., 89., 142. zsolnárt) legtöbbször tanító költeménynek szokták fordítani; feltehetően ez egy olyan didaktikus verset jelent, amely speciális zenei előadást igényelt. A *mizmort*²⁶ zsolnártnak fordítják (57-szer fordul elő a zsolnárokhoz fűzött utasítások között), amihez minden valószínűség szerint szintén speciális zenei előadásmód járult. A *sír* héber szó egyszerűen éneknek fordítható, és legalább 30 alkalommal találkozunk vele, néhány esetben más szavakkal társítva (120–134. zsolnárt).

A babiloni fogság idején megszűnt a templomi liturgia, és ezáltal a dallamok egy része elveszett. Erről megdöbbenően ír a 137. zsolnárt: „Azon a földön a fűzfákra akasztottuk hárfáinkat”, mert az elnyomók örömeiket akartak hallani: „Zengjetez nekünk dalt a Sionról!” Akkor az énekesek némaságot fogadtak: „Jeruzsálem, ha elfeledkezem rólad, száradjon el a jobbom!” (137,2–5).

Idelsohn szerint az idők multával a babiloni dallamok mégis belekerülhettek a zsinagógai énekekbe. Feltehetően Kr. e. a 4. században Ezdrás és Nehemiás a templomi liturgia zenéjének visszaállításakor a diaszpóra-zsidóság zsinagógai énekeihez nyúlt vissza, és az azokban megőrzött dallamokat énekeltek újra a zsinagógában.

Zene az Újszövetségben

Kr. u. 70-ben, a jeruzsálemi templom lerombolása a zsidó liturgikus zenében újabb törést okozott, először a gyász miatt nem csendültek fel egy jó ideig a templomi dallamok, majd pedig lassan elfeledték a templomi zenét, mert megszűnt a templomi liturgia. A zsidó vallási zene művelésére csak a zsinagógákban nyílt lehetőség, ezek pedig többé nem Jeruzsálemben, hanem jórészt a diaszpórában voltak, a hellenisztikus városokban; illetve Rómába költöztek a nagyobb zsidó közösségekkel együtt. Ekkor köszöntött be egy körülbelül 50 éves periódus, amikor a zsidó és a keresztény

elképzhető, hogy a babiloni siratóénekek át-
vételére adott alkalmat a
sirmakhoz kötődő litur-
gia. De a középkori jere-
miádákra is hatott, és a
reformáció idejéig ihlette

az énekszerzőket.

²²A zsoldárok zenei utó-
hatása igen gazdag,
lásd Ravasi: i. m.

²³Talán a karvezető fel-
adata volt egyenletessé
tenni a zenét. Mowickel
(i. m.) ezt gondolja a
szó elemzéséből.

²⁴A *siggajon* szót egye-
sek kapcsolatba hozzák
az akkád *shegu* szóval,
nem valószínű hogy
rituális kötődésű
kifejezés lenne.

²⁵SKL = 'oktat'. 13-szor
találkozunk a zsoldárok-
ban ezzel a fogalommal.
Ez a szak kifejezés lehet,
hogy a bölcsességi iro-
dalomhoz áll legköze-
lebb, de az is lehet,
hogy kifejezetten kiművelt
zenei előadásmódra utal.

²⁶MRZ = 'pszalmosz' a
Lxx szerint, valamilyen
hangszerrel kísért
éneket jelent.

²⁷Magyarországon ezt a
témát Dobszay László
és Szendrei Janka
kutatta leginkább.

²⁸F. Leitner: *Der gottes-
dienstliche Volksgesang
im jüdischen und
christlichen Altertum. Ein
Beitrag zur jüdisch-
christlichen Kulturge-
schichte*. Freiburg. 1906.

²⁹O. Stálin (kiad.):

közösségek együtt éltek. A zsinagóga liturgiája és zenéje ezért ha-
tott a keresztény közösségek zenéjére is.

Az Újszövetségben a zenei utalások igen gyérek. Csak Lukács
(7,32) és Máté (11,17) említ (hasonló szövegek környezetben) táncot
és zenét. Mindkettőjük egy gúnyolódó gyermekdalt idéz: „furu-
lyáztunk nektek, és nem táncoltatok...” — vagyis ezekben az
esetekben nem vallási zenéről van szó.

Ha nem is esik róla sok szó, a zsinagógai zene virágzott az
őskeresztény korban is, és igen gazdag vallásos érzelmeket feje-
zett ki. Ez csak szólóének vagy kórus lehetett, mert az előírások
tiltották a hangszerek használatát a zsinagógában. A keresztény
közösségek a zsoldárokkal együtt számos zenei szokást, többek
között a szóló- és kóruséneklés váltakozó alkalmazását is átvet-
ték a zsinagógai gyakorlatból.²⁷ Az evezusiakhoz írt apostoli le-
vélben Pál apostol biztatja a keresztény közösség híveit, hogy
énekeljenek zsoldárokat és szent himnuszokat az Úr tiszteletére
(Ef 5,19). A korintusiakhoz írt első levélnek a lelki adományok
felhasználásáról szóló fejezetében használt hasonlat pedig az új-
szövetségi kor gazdag zenei, esetleg hangszere zenei hagyomá-
nyairól tanúskodik: „Az élettelen hangszerek is, akár fuvola,
akár hárfa, ha nem adnak különböző hangot, honnan lehet tud-
ni, hogy mit játszanak a fuvalán, vagy a hárfán? S ha a trombita
bizonytalan hangot ad, ki indul csatába?” (1Kor 14,7–8). A zsin-
agógából kölcsönzött dallamok és a hellenista énekek egyaránt al-
kalmasak voltak arra, hogy kifejezzenek örömet, szabadságérze-
tet, bűnbánatot és szomorúságot.²⁸

A *Jelenések könyve* a megdicsőültek énekét idézi, akik Istent a
következő szavakkal dicsérik: „Méltó vagy, Urunk és Istenünk,
hogy dicsőségben és tisztességben legyen részed...” (Jel 4,11;
5,9–10). Az Isten trónja előtt lezajló mennyei liturgiát is csak di-
csőítő énekkel tudták elképzelni. Ez az ének örömteli, mert sem-
milyen emberi szükségletet nem szenvednek többé az üdvözültek:
„Nem éheznek és nem szomjaznak többé, a nap nem égeti őket,
sem másfajta hőség ...” (Jel 7,15–17).

A bibliai zene lejegyzése

A kereszténység elterjedése során elsősorban a hellenisztikus ze-
nét és a hellenisztikus világban használatos hangszereket alkal-
mazta évszázadokon keresztül, de közvetítője lett a keleti zsidó
zenének is — igaz egy kicsit megváltoztatott formában. Alexandri-
ai Kelemen (Kr. u. 200. k.) *Paidagogosz* című művében a zsidó dia-
tonikának az egyházi zenére gyakorolt hatására hívja fel a fi-
gyelmet.²⁹ Saadja ben Joshep Gáon (K. u. 10. század) pedig egy a
görög éthosz-elmélettel rokon hangnem-esztétikát dolgozott ki.³⁰
Idelsohn azt tapasztalta, hogy a szír jemeni közösségben lehet leg-
inkább bibliai zenét gyűjteni.³¹ Addig ugyanis, amíg a zenei le-

Clemens Alexandrinus
ersten Band. I. *Protrep-
ticus und Paedagogus*.
Berlin, 1972, 323.

³⁰B. J. Kafach (kiad.):
Sefer Emmunot we-Deot
(»Buch der Doktrinen
und Meinungen«) (hebr.)
Jerusalem, 1970.

³¹A. Z. Idelsohn: „*Teste
althäbreischer Musik*.
*Synagogale Weisen der
jemenistischen Juden*.
Volkslieder der
jemenistischen Juden
Ost und West 12 Juni,
1912, 571–578.

³²Scheiber S.: „*Obadja
Normann Prozelyta. Az
első héber dallam le-
jegyzője*”. In: *Folklor és
tárgytörténet*, I. kötet.
1974, 264–281.

³³A. Z. Idelsohn:
„*Parallelen zwischen
gregorianischen und
hebräischen-orienta-
lischen gesangweisen*”.
*Zeitschrift für
Musikwissenschaft*, 4
(1921–22), 515–524.

³⁴Szendrei J.: *Az
Alleluja*. 1995.

jegyzés nem vált gyakorlattá, csak folklór gyűjtésből lehetett következtetni a bibliai héber és a zsinagógai zenére. Ebben a témában korszakalkotó felfedezést tett Scheiber Sándor, aki megtalálta egy bizonyos Obadja normann származású zsidóságba betért szerzetes naplórészletét, amely arról tanúskodik, hogy ő volt az első, aki a zsinagógai dallamokat lejegyezte. David Ha-Lévi kortársa a 12. század elején Ó-Kairóban, Fezben készítette saját énekeskönyvét a zsinagógai énekek lejegyzésével.³² Nem közismert a zsidó zenetörténetben igen tekintélyes kutató, Idelsohn állítása,³³ miszerint a gregorián és a zsinagógai dallamvilág között kapcsolat és áthalás fedezhető fel.

Bár ezekkel az utalásainkkal már túlléptünk a Biblia korszakán, levonhatjuk belőlük azt a következtetést, hogy az azonos régióban élő vallásos közösségek, így a zsinagógai és a keresztény egyházak látogatói is, mindig kölcsönöztek egymástól imaszövegeket és dallamokat is. A filológusok megállapították, hogy a hellenista zsinagógai imádságok erősen hatottak a keresztény himnuszköltészetre, a zenekutatók is hasonló eredményre jutottak.

Kitekintés

A Biblia egy röpke mondata az egész világon elterjedt a keresztény liturgia által. Ez a zsoltárokból is megtalálható felhívás Isten dicséretére: „Halleluja!” — Dicsérjétek Istent! Minden nyelven és minden kultúrában, ahol a kereszténység megjelent, megjelent ez a mondat is.³⁴ Ékes tanúsága ez annak, hogy a különböző közösségekben átélt hasonló vallási élmény hasonló kifejezésekben nyilvánul meg, vagy ugyanazon kifejezések variációi által. Lőw Immánuel 1912-ben Schnorr Mór egykori zsidó főkantort temetésén ezt mondta: „Az ének mindig termés. A dal csak akkor él valójában, amikor megzendül az éneklő ajkon.” Úgy tűnik, a Biblia bő zenei termést hozott, amikor lehetővé lett a földi liturgiának és a mennyi zenének.

Mozart varázsa

Ahogy kezdődött...

1923-ban született Budapesten. Jezsuita szerzetes, teológus. 1956-tól 1993-ig a tokiói Sophia Egyetem Hittudományi Karának professzora volt. Legutóbbi írását 2006. 11. számunkban közöltük.

1980 körül történt. Akkor a jezsuiták által vezetett tokiói Sophia Egyetem teológiai karának voltam tanára. Japánban április a tanév kezdete, úgyhogy az egyetemhez vezető út mellett sorakozó hatalmas vadcserezsnyefák éppen a tanév megnyitásakor állnak hóféhér virágpompában. Ilyenkor az új elsőévesek, körülbelül kétezeren, izgatottan vonulnak a cserezsnyefák alatt az egyetem nagyterme felé, hogy részt vegyenek a tanévnyitó ünnepélyen. A fiúk fekete öltönyben, a lányok színpompás kimonóban.

Az egyetem rektora, aki abban az évben az olasz jezsuita, Giuseppe Pittau (későbbi érsek) volt, lelkes megnyitó beszédet tartott. Pittau nemcsak széles műveltségű, rendkívül okos ember volt, hanem kiváló szónok is. Az ünnepélyen résztvevő tanárok és diákok feszült figyelemmel hallgatták beszédét. Beszédében a következő mondat ütötte meg fülemet: „Egyetemünkön kiválóan fejlesztjük növendékeink értelmét, de nem fordítunk elég gondot érzelmi világuk gazdagítására. Pedig a teljes emberhez hozzátartozik nemcsak a kiművelt értelem, hanem a kifinomult, gazdag érzelem is. Szeretném, ha a diákok érzelmi világának művelésére egyetemünk a jövőben nagyobb gondot fordítana.”

Nem hiszem, hogy a rektornak valami konkrét terve lett volna e kívánság megvalósítása érdekében, de nekem hirtelen a következő gondolatom támadt: „Az ember érzelmi világát mi sem gazdagítja és finomítja jobban, mint a szép zene. A legjobb zene pedig Mozarté!” El is határoztam nyomban, hogy meghirdetek az egyetemen egy szabadon választható kurzust Mozart zenéjéről.

Elég nagy merészség volt részemről, hiszen nem vagyok zeneszakértő, szakterületem a teológia. Gyerekkoromban tanultam ugyan zongorázni, de nem vittem benne sokra. Viszont, mentőgengre szolgál, hogy muzsikás családban születtem és nevelődtem. Édesapám nagyon szépen zongorázott. Büszkén mondogatta nekem, hogy magától Bartók Bélától tanult zongorázni. Édesanyám lánykorában az Operaházban énekelt. A zene szeretete hozta össze szüleimet, és — bár egyikük sem volt hivatásos zenész — családban mindig nagy szerepet játszott a muzsika. Gyerekkoromban nagy élményt jelentett, amikor apám este odaült a nagy Bösendorfer zongoránkhöz, és hosszú, vékony „zongorista-ujjai” nyomán megszületett a csodálatos muzsika. Kis sámlin ültem mellette, meg se mukkantam, csak elmerültem a zene óceánjába. Apám Mozart műveit ritkán játszotta. Legkedvesebb zeneszerzője Debussy volt. Egyszer mosolyogva mutatta

nekem egy magyar zenekritikusnak neves magyar zongoristák-ról szóló cikkét, amelyben az egyik híres zongorista említése után a következő sorok álltak: „Rövidesen követte őt Nemeshegyi Tibor bámulatosan finom billentésével.” Apámat a „rövidesen követte őt” kifejezés mulattatta. „Úgy hangzik, mintha uralkodók egymásutánját sorolná fel” — mondta huncutul mosolyogva. Édesanyám, sajnos, beteges lett, amikor engem a világra hozott, így nem folytatta tovább az éneklést. De szerette nekem elmesélni az operák „librettóját”, és gyakran elvitt a pesti operaházba. Még most is emlékszem néhány gyaszyszerű előadásra.

Szüleim korai halála után léptem be a jezsuita rendbe, és ezzel számomra egy időre véget is ért a zenével való foglalkozás. Örökölt kottáimat magammal hoztam a noviciátusba, de jó novicius mesterem kijelentette, hogy ezekre itt nincs szükség, tegyem fel egy bicikli csomagtartójára, és adjam el egy antikváriumban. Kissé bánatosan meg is tettem, és úgy gondoltam, hogy ezzel véget is ért a zenével való foglalkozásom.

Japánban kezdett megváltozni a helyzet, amikor kaptam egy kis rádiót. Minthogy a japánok nagyon szeretik az európai klasszikus zenét, az egyik adón rengeteg klasszikus zenedarabot lehetett hallgatni. Beethoven és Mozart a japánok két kedvence, ezért az ő műveik voltak a leggyakrabban hallhatók. Az egyik adó például két éven keresztül sorban közvetítette Mozart összes műveit, a gyermekkorában komponált menüettől kezdve egészen utolsó művéig, a *Requiem*ig. Amint esténként, napi munkám befejezésével, hallgatgattam ezeket a zenedarabokat, egyre inkább megszerettem Mozart zenéjét. Valahogyan rokonnak éreztem az ő világát az enyémmel. Azt is éreztem, hogy az ő zenéje békét, vidámságot és megnyugvást ad az embernek. Így aztán szinte magától jött az elhatározás: a diákok érzelmi világának gazdagítása céljából együtt fogom hallgatni Mozart zenéjét azokkal a diákokkal, akiket ez érdekel. Nekem is élvezet lesz, és nekik is jót fog tenni.

Amikor az első kurzust hirdettem meg, 50–60 diák jelentkezett rá. De a kurzusnak híre ment. A következő évben már több mint száz hallgatóm volt. Át kellett tenni az órákat egy nagyobb tanterembe. Az utána következő évben pedig — mit ad Isten? — több mint ezren iratkoztak be a kurzusra. Persze az lett az eredmény, hogy nem fértek be egy tanterembe se. Minden pad zsúfolt volt, a padlón is ültek, hátul pedig álltak. Így persze nem lehetett rendesen órát tartani, és ezért a következő évektől kezdve számítógéppel lett kisorsolva az a 350 növendék, akik befértek a nagy, lépcsős tanterembe.

Így ment ez aztán évről évre, tíz éven keresztül. Az órák háromnegyed része azzal telt el, hogy hallgattuk Mozart zenéjét. Az óra elején kiosztottam a soros Mozart művekről szóló sokszorosított magyarázatot, amelyet a kiváló japán Mozart-kutató,

Szakka Keiszei könyvéből másoltam ki. Emellett egészen egyszerű magyarázatokat fűztem az egyes zeneművekhez, a táblára krétával írtam fel a mű egyes részeinek megjelenését, és néha kacskaringós vonalakkal igyekeztem érzékeltetni a zene hullámzását. A vizsga abból állt, hogy mindenkinek a feladott témáról hat oldalas házi dolgozatot kellett írnia. A témák, például, ilyenek voltak: „Mit mond nekem Mozart zenéje?“, „Öröm és szomorúság Mozart zenéjében“, „Rend és szabadság Mozart zenéjében“ stb.

Bizony fáradságos dolog volt sok száz japán nyelven írt dolgozatot elolvasni. Pláne, amikor egyes lelkes Mozart-rajongó diákok nem hat, hanem húsz oldalas dolgozatokat írtak. De a dolgozatok olvasása mindig megerősített abban, hogy a következő évben is folytassam a kurzust. Mert láttam, hogy Mozart zenéjének a hallgatása milyen jót tett ezeknek a fiataloknak, akik közül sokan eddig klasszikus zenét sohasem hallgattak. Friss füllel hallgatták Mozartot, és olyan mélységeket hallottak ki belőle, amelyek még nyugati zenekritikusoknak is dicséretére váltak volna. Össze is gyűjtöttem minden évben a legjobb dolgozat-részleteket, és ezekből könyv is született *Japán fiatalok Mozartja* címmel.

Japán fiatalok Mozartja

Íme néhány ízelítő az írásaikból:

„Rájöttem, hogy Mozart zenéjének nagyon nagy befogadó tere van Japánban. Azt hiszem, ez azért van, mert két érintkezési pont létezik Mozart és a japánok között. Az egyik az, hogy Mozart zenéje egyszerű és világos, és mégis valami álom is van benne. A másik pedig az, hogy Mozart zenéjében is, a japán mentalitásban is valami könnyed melankólia uralkodik. Ez a melankólia nem világfájdalom. Mosoly is rejtőzik benne. Sőt még egy kis öröm is. Az életnek öröme.”

„Amikor Mozart zenéjét hallgatom, mély, tágas, óriási nagy valami lágyan átölel és megvigasztal. Nem kell erőlködnöm. Jól érzem magam. Körülöttem a zongora, a hegedű hangja elszuhog, akárcsak a fák leveleit ringató szelíd szellő. Hirtelen úgy érzem magam, mintha fűszál lennék egy szép, napos réten, és magam is hajladoznék a szellőben és a napsugárban. Semmire se gondolva úszkálók a hangokban, és boldognak érzem magamat.”

„Mozart zenéje olyan, mintha pillangó röpdösne boldogan és szabadon valami végtelen térben, melyet nagy szeretet ölel át.”

„Mozart zenéje olyan, mint a minket átölelő szellő, a minket melegítő napfény, az éjszaka csendje, a hajnal frissessége. Ez a zene természetes bizonyossággal, minden erőlködés nélkül született.”

„Amikor Mozart zenéjét hallgatom, nyár eleji rét jut eszembe. Ezerszínű kis virágok nyiladoznak rajta. Ízes a levegő. Kellemes szellő borzolja hajamat. A fák is, a fű is, a rovarok is, a madarak is, a felhők is, a föld és a kövek is, mindaz, ami ott van, minden

erőlködés és hazudozás nélkül éli a legteljesebben a maga életét. Mindaz, ami ott él, boldogan örül létének.”

„Mozart zenéje az élet örömét adja meg nekünk. Elfeledteti a bánatot, a szomorúságot, a szenvedést. Bátorságot ad az élethez. Az emberi életben menthetetlenül sebeket kapunk, elvesztjük reményünket. Akkor leljük meg az élet igazi örömét, ha ezeken felülemelkedünk. Mozart zenéje éppen ezt mondja el nekünk.”

„Mozart zenéje nekünk az életet mondja el. Ez az élet az ős-élet nagy áramlatához tartozik. Nem bajjal terhelt élet, hanem örömmel és hálával teli élet. Nagyszerű ajándékként megélt, ragyogó élet. Nem búsongó élet, hanem gondtalan, szabad élet.

Mozart zenéje azonban nemcsak az életet, hanem a halált is elmondja nekünk. De ez a halál nem csak fájdalmas, bánatos valami. Mozart zenéje ugyanis az életet és a halált is magába foglaló és azt meghaladó ember-létet mondja el nekünk. Azt az emberlétet, amelyet Isten teremtett, és Isten szeretete ölel át. Isten minden nyomorúságunkat átöleli, ránk mosolyog, mindent megbocsát, és szeret bennünket, nyomorúságos embereket. Mozart zenéje, hogy úgy mondjam, ennek a bennünket teljesen átölelő Istennek a szavát, Isten szívét mondja el nekünk. Úgy gondolom, hogy Isten Mozarton és az ő zenéjén keresztül saját szeretetét adja nekünk. Mozart zenéje megvigasztal, felbuzdít. Nekünk, ebben a világban élő embereknek, az élet örömét, nagyszerűségét hirdeti. Ugyanakkor azt is elmondja, hogy a halál által az élet nagy folyamába térünk vissza, és így megment a halálfélelemtől. Ez a zene egész természetesen és közvetlenül valami nagyot, szentet, az Istentől jövő szeretetet mondja el szívünknek.”

Mi lehet Mozart zenéjének a varázsa, hogy ilyen élményeket ad 18–20 éves japán fiúknak, lányoknak? Alig van köztük keresztény, és Mozart zenéjében mégis megérik, meghallják az Isten szeretetét!

Mozart zenéje az élet éneke — mondják nekünk ezek a fiatalok. Komoly tudósok írják, megfigyeléseik alapján, hogy melegházban jobban érnek a paradicsomok, ha Mozart zenéjét sugározzuk nekik. Orvosok ajánlják, hogy az áldott állapotban levő anyák Mozart zenéjét hallgassák, mert meghallja magzatuk is, és ez jót tesz fejlődésének. Milyen csodálatos varázsa lehet ennek a zenének, hogy ilyen hatása van?

A zene misztériuma

Persze, az is nagy misztérium már, hogy mi a zene. Sok magyarázatot olvastam róla, de egyik sem elégített ki. Persze, én sem tudom megmondani, hogy mi a zene. Annyi biztos, hogy a zenéhez kellene anyagi légrézgések által közvetített hangok, amelyeket fülünkkel fogunk fel, de a zene valamennyi művészet közül a legszellemibb. Sajátos kapcsolata van a matematikával, hiszen az

egész számú törtek viszonyában álló hanghullámokat halljuk harmóniának, a nem ilyeneket pedig diszharmóniának. A kétszeres frekvenciájú hanghullámot pedig ugyanannak a hangnak halljuk (oktáv!), csak magasabb hangfekvésben. A fül nem tud számolni, és mégis így kapcsolódik a zene a számokhoz! Nem véletlen, hogy a nagy zeneszerzők jól értettek a matematikához is. A kis Mozartról mondják, hogy gyerekkorában számtanpéldákkal firkálta tele lakásuk falait.

Mi tehát ez a furcsa szellemi-anyagi valóság, amelyet zenének hívunk? Fül kell hozzá, és belső lélek, hogy zenévé legyen a zene. Hiszen a hanglemez vagy a hanghullámok még nem muzsika. A hanghullámok csak a zenét hallgató emberben válnak zenévé. Annyi biztos, hogy a zene: adomány, kegyelem. Mozart volt a leginkább meggyőződve arról, hogy bámulatos zenetehetsége Istentől kapott adomány. Ezért nem is volt soha gőgös és beképzelt, és tudott szívből örülni annak, ha másoknak zenéjével örömet okozott.

Talán azzal tudunk még egy lépéssel közeledni a zene misztériumához, ha felfigyelünk a zene, a gyermekség és a szeretet kapcsolatára.

„Ha nem leszek olyanok, mint a gyermekek...”

Mozart egész életében, jó értelemben, gyermek maradt. Tudott sírni, keservesen, mint a gyerekek, de gyorsan meg is vigasztalódott, mint a gyerekek. Csodálkozunk, amikor, például, a tragikus *D-moll zongoraversenyt* (K 466), vagy a még tragikusabb *G-moll vonósötöst* (K 516) egy-egy kis vidám témával fejezi be. Mintha azt mondaná: „Igen, borzasztó nagy baj történt. De most már sírtunk eleget. Bízunk rá mindent a jó Istenre, mert Őrá nyugodtan mindent rá lehet bízni, és aztán nevéssünk egy nagyot.”

Ez a beállítottság jellemzi Mozart egyházi zenéjét is. Kurzsomban minden rendszer nélkül válogattam össze Mozart műveit. Úgy gondoltam, hogy az ő szabad zenéjéhez ez a szabadság illik. Így hát sorra kerültek Mozart miséi, és egyéb egyházi zenedarabjai is. Diákjaim számára ez a „vallásos zene” óriási meglepetés volt. Így írtak erről:

„Amikor eddig a 'vallás' szót hallottam, valami sötét, komor, másokat kizáró dolognak a képe merült fel bennem. De amikor Mozart miséit hallgattuk, úgy éreztem, hogy vidáman indít előre és emel fölfelé. Úgy éreztem, hogy két nagy szárnya nőtt a tanteremnek, és repültünk, repültünk fel a magasba.”

„Eddig azt hittem, hogy a vallás valami ünnepélyes, nehezen megközelíthető dolog. Csodálkozásomra, ez a vallás-kép teljesen megváltozott bennem, amikor Mozart vallási zenéjét hallgattam. Csupa felszabadult derű vett erőt rajtam.”

Mozart vallási zenéje nyilván azért tesz ilyen benyomást, mert Mozart Istene a „der liebe Gott”, a „kedves, jó Isten”. Sokszor fordul elő az Isten szó leveleiben, és mindig a jó Istenről beszél. Ezért tudott ugyan szomorkodni és sírni, de soha kétségbe nem esett. Hiszen van Isten, mégpedig bennünket szerető Isten! Amikor Isten segítségét vagy bocsánatát kérő liturgikus szövegeket zenésít meg, már meg van győződve arról, hogy ez a kérés meghallgattatásra talált.

Csodálatosan mutatják Mozart örök gyermekségét az életének utolsó két évében született zeneművek, amelyekről Henri Ghéon méltán mondta, hogy a „seconde naïveté” (második naivitás) alkotásai. Már nem a gondtalan, tapasztalatlan ifjú szólal itt meg, nem is a művészi tudását brillírozató érett muzsikusz, hanem a „második gyermekkor” embere, aki levetett minden komplikációt, és visszatért az egyszerűséghez. Ilyen például utolsó zongorahangversenyének (B-dúr, K 595) záró tétele, ahol felhangzik a „Komm, lieber Mai, und mache die Bäume wieder Grün” dalocska melódiája (K 596). E dal olyan egyszerű, hogy az osztrákok, németek népdalként éneklék. Ilyen az *Esz dúr vonósötös* (K 614) andantéja, felejthetetlen dallamával, a *Varázsfuvola* Papageno-énekei, az „*Ave verum Corpus*” (K 618) kristálytisza szólamai, amelyeknél szebbet ember nem alkotott.

Isten szeretetének muzsikusa

Gondolom, fényt vet Mozart egész lelkivilágára és zenéjére a következő epizód. Egy alkalommal barátja, Gottfried von Jacquin megkérte, hogy írja be jegyzetfüzetébe nézetét arról, hogy mi teszi a zsenit zsenivé. Mozart ezt írta: „Nem a kiváló értelmi képesség tesz valakit zsenivé. Nem is a mély érzelmi gazdagság. Még ha valaki kiváló értelmi képességgel is rendelkezik, és amellettt mély érzelmi gazdagsága is van, ez sem teszi őt zsenivé. A szeretet, a szeretet, a szeretet: ez tesz zsenivé!” „Liebe, Liebe, Liebe, das macht das Genie!” Talán ez Mozart varázsának legmélyebb titka.

Alátámasztja ezt Mozart talán legszebb operájának, a *Figaro házasságának* fináléja. Ebben az operában mindenki ravaszkodik, mindenki rosszkodik. De a legrosszabb ember Almaviva gróf, aki felesége szobalányát, Susannát, éppen esküvőjének napján akarja házasságtörésre csalni. Végül is feleségének, Rosina grófnőnek, Figarónak és Susannának csalafintaságával kiderül a gróf turpissága. Az utolsó pillanatig még neki áll feljebb, és nagy „no, no” kiabálással tagadja meg Figarónak a megbocsátást. De amikor előlép Susanna ruhájában felesége, és így kiderül, hogy az előbb álruhás feleségét Susannának gondolván neki csapta a szelet, megrendül, és egy gyönyörű dallammal kér bocsánatot feleségétől: „Contessa, perdono, perdono, perdono!” Rosina válasza: „En lányabb szívű vagyok önnél, és igent mondom.” A jelen-

levők templomi zenének is beillő kóruossal fejezik ki ámulatukat és meghatottságukat. Végül pedig felzendül a gyors záró ének: „E bolond napot megelégedettségben és örömben csak a szeretet tudta befejezni!”

Az *Amadeus* című filmben Almaviva bocsánatot kérő szavainak dallama többször is felhangzik, és Salieri a következő találó megjegyzést fűzi hozzá: „Amikor az operaházban ez az ének elhangzott, az ott levők valamennyien feloldozást kaptak.” Tény, hogy Mozart operáiban nincsen ítélezés. Még a nagy gonosz Don Giovannira is mintha rámosolyogna, és a *Così fan tutte* hűtlen menyasszonyai is bocsánatot nyernek.

A szeretet üzenetét halljuk a *Varázsfuvola* csúcspontján is. Taminónak a végső próbát kell kiállnia: egyedül kell átmennie a tűz és a víz halálvölgyén. De mellé szegődik Pamina, és ezt énekli: „Mindenütt a te oldaladon leszek. Én magam vezetek téged. A szeretet vezet engem!” Miután pedig kettesben bántódás nélkül átmentek a két halálvölgyön, felejthetetlen dallammal most már együtt éneklik: „A hang erejével boldogan mentünk keresztül a halál sötét éjszakáján.”

A szeretet vezet, a hang, a zene vezet. Nem azt mondja-e ez nekünk, hogy a zene: szeretet, és hogy az igazi zene szeretetből születik? A szeretet pedig, ahogy a Szentírás mondja: „Istentől van” (1Jn 4,7).

A négy hang

Van Mozart zeneműveiben négy hang: *do, re, fa, mi*, melyek végigvonulnak zeneszerzői működésén. *Do* és *re* egyszerű skála két felmenő, kezdő hangja. De aztán ugrik egyet a hang: *mi* helyett *fa*-t hallunk. Utána fél hangközzel visszasüllyed, nem a kiindulópont-hoz, hanem a *mi* hanghoz. A dallam lebegve szakad meg. Utána jönnie kell még valaminek.

Először Mozart első szimfóniájának (E dúr, K 16) andantéjában jelennek meg ezek a hangok. Kilenc évesen komponálta. Titokzatosan, mintegy hajnali ködből emelkedik fel a kürtökön a négy hang. Felvetnek valamilyen kérdést, de még nincs rá felelet. Azután az első *Credo*-misében (K 192) hangzanak fel újra, mégpedig számtalanszor. Miközben a *Credo* „ágzatait” énekli a kórus, a legkülönbözőbb hangnemeken ismétlik a szólisták e négy hanggal azt, hogy *Credo, credo*: Hiszek, Hiszek. A *Credo* végén pedig, még egyszer, a csendbe veszően énekli a kórus: *Credo, credo*. És lebegően marad a dallam, befejezetlenül.

Újra megjelenik a négy hang a második *Credo*-misében (K 257), de most a *Sanctus, sanctus* szavakra. A kórus diadalmasan magasztalja e négy hanggal a szentséges Istent. Legközelebb a 33. szimfóniában (K 319) jelenik meg a négy hang. De különösen érdekes egy késői, *Esz dúr zongora-hegedű szonáta* (K 481), ahol a

négy hang előbb a kifejtésben jelenik meg, és rendhagyó módon, újra megjelenik a kóda végén. Mégpedig itt nem áll meg a dalam lebegően a negyedik hangnál, hanem egy szinte magától értetődő, gyönyörű befejezéssel visszatér az alaphangra.

A négy hang apoteózisát azonban a 41. „Jupiter” szimfóniában (K 551) éri el. Már a menüett triójában erőteljesen felhangzik a négy hang, de a zárótételben dicsőül meg igazán. A tétel halkán kezdődik a négy hanggal, folytatódik más hangokkal, de a négy hang újra meg újra, és egyre erőteljesebben tör előre. Mikor pedig már azt hinnénk, hogy a tétel végéhez értünk, néhány titokzatos diszharmonikus hangzat után, a kürtök hatalmasan felharsognak, és jön fuga formájában a négy hang, áradva, zengve, egészen a diadalmas befejezésig. Hatalmas terek és égitestek mozognak ebben az egész szimfóniában, különösen pedig a mindent megkoronázó utolsó tételben.

Mozart egyéb műveiben is rejtőzködik ez a négy hang, de a fent felsorolt ötöt hallgattattam meg növendékeimmel, és röpdolgozatot írtam velük. Arra kellett válaszolniuk, hogy mond-e valamit, és ha igen, mit mond ez a négy hang? Nagyon érdekesek voltak a válaszok. Néhányat idézek:

„Valami elkezdődik!” „Valami születik ebben a pillanatban.” „Várakozunk valami nagyszerű dolog megjelenésére.” „Nem hagyom magam. Nagy reménnyel neki kezdek valaminek!” „Ebben a pillanatban megnyílt valami, ami eddig be volt zárva.” „Megjelent valami oly nagy, hogy az egész világ visszhangzik rá.” „A világmindenség hangja ez.” „Az egész világmindenségből feltörő titokzatos hang.” „Kifogyhatatlan forrás szökellése.” „Hajnalhasadás.” „Óriási, gyönyörű madár emelkedik lassan, hatalmasan az ég felé.” „Végtelen öröm.” „Valami örök végtelenre irányuló vágyakozás.” „Isten hangja.” „Istentől származó bátorság és erő.”

Voltak olyan diákjaim is, akik részletes tanulmányt írtak a négy hangról. Az egyik például ezt írta: „A szeretet: örök. Mozart életében e téren nemigen volt szerencsés. Éhezett az ilyen szeretetre. Ő csak szenvedéssel vegyített szereteteket tapasztalt meg, és szép, tiszta, jóságos, teljes szeretetre vágyakozott. Ezt érzem ki a *do*, *re*, *fa*, *mi* hangokból. Mozart szeretett volna kimene-külni ebből a világból egy más, sokkal szebb világba. A négy hang ezt jelenti.” Egy másik diákom meg arra figyelte fel, hogy Mozart első és utolsó szimfóniájában jelenik meg ez a négy hang. Az elsőben kérdésként. Az utolsó szimfónia fúgájában pedig megvilágosodásból született válaszként.

Ezeket a reakciókat olvasva azt gondolhatná valaki, hogy „no, ezeknek a japán diákoknak jó fantáziájuk van!” Igaz, hogy jó a fantáziájuk, de nem légből kapott, amit mondanak. Mozart zenéjében, kiváltképpen ebben a négy hangban, mindez benne van. A legkülönbözőbb dolgokat is ki lehet hallani belőle. Mert az igazi remekművek hatástörténete végtelen. És minthogy mi

mindnyájan „potenciális Mozartok” vagyunk (aktuális Mozart nem születik többé!), hiszen élvezzük Mozart zenéjét, mindezt átéléssel megtanulhatjuk tőle, vagy jobban mondva attól a „zenétől”, amelyet ő Istentől kapott.

Egy másik nagy-nagy zeneszerzőről, Bartók Béláról olvastam a következő történetet. Barátai egy budai lakáson előadták egyik vonós ötösét. Jelen volt maga Bartók is. A darab elhangzása után egy zeneszakértő hosszú előadást tartott, amelyben az éppen elhangzott darabot értelmezte. Az első tételből a mindenség hangját, a másodikból az emberi élet problematikáját stb. hallotta ki, és bőséges filozófiai szakkifejezéseket használva magyarázta a muzsika mondanivalóját. Bartók az első sorban ült, és egyre tágabbra nyílt szemmel hallgatta az előadást. Az előadás végeztével mindenki arra várt, hogy Bartók megszólal, és vagy helyeslően, vagy kritikusan nyilatkozik. De az egyébként is szófukar mester csak ült szótlanul. A helyzet kínossá kezdett válni, és a zeneszakértő végül odafordult Bartókhhoz, és megkérdezte: „Mester, jól eltaláltam? Ön valóban ezeket a gondolatokat akarta kifejezni e csodálatos művével?” A szófukar Bartók egy szóval felelt: „Talán.”

Ő nem tudott volna ilyen filozófiai előadást tartani, de zenéjében ott voltak a minden magyarázatot meghaladó mélységek. Ugyanez áll Mozart zenéjére is. Ő se magyarázta meg szavakkal zenéje titkát, hanem csak öntötte magából a szebbnél szebb zenedarabokat. Varázslatuk máig is tart. Bárcsak elvarázsolna minket is. Több lenne akkor a szeretet és remény ebben a világban.

Thaddäus Helbling festménye Mozartról

„Mit jelent számomra a zene?”

„Zene csak, zene csak, zene, (...)
jó meghallóit eleve
egy jobb világba emelő zene.”
(Illyés Gyula: Bartók)

A Vigilia decemberi számában immár hagyományosan közös meditációra hívtunk művészeket és tudósokat, jeles hazai személyiségeket. A beérkezett válaszokat változtatás nélkül közöljük. Ezúton is köszönetet mondunk mindazoknak, akik megtisztelték folyóiratunkat írásukkal. (A szerk.)

A Mozart és Bartók jubileumhoz kapcsolódva immár hagyományos év végi körkérdésünk a zenére vonatkozik:

- Hogyan látja a zene helyét a többi társművészet között?
- Véleménye szerint mi a zene szerepe az ember életében?
- Van-e a zenének „egy jobb világba emelő” hatása: utat nyit-e a szentnek, az isteninek világába?
- A Biblia világában a zene valamilyen módon a túlvilági boldogságnak is részét alkotja („harmonia coelestis”) — el tudja-e képzelni a zenét egy földöntúli lét részeként?
- Hogyan alakult az Ön életében a zene szerepe? Melyek voltak a meghatározó zenei élményei? Saját művészetére hatott-e a zene vagy egy-egy konkrét mű?

ÁMENT LUKÁCS

Énekelt zene

„A zene nem végződik másutt,
mint a szép szeretetében.” (Platón)

Bencés szerzetes

Gyermekkorom meghatározó zenei élménye volt az éneklés. Egy kis bakonyi faluban, Nagyesztergáron nőttem fel, ahol a templomi közösség éneklése mellett az iskolai énekes repertoár (még a mozgalmi énekek is) hatottak rám. A mi családunkat is megnyomorították az 50-es évek, mégis — elsősorban nővéreimmel — sokat énekeltünk, a népdalokon kívül operett-dalokat, sőt slágereket is. Szüleim közül apámnak volt jó hangja, de ő ritkán volt olyan hangulatban, hogy énekeljen. Ha egyszer-egyszer kedve támadt az éneklésre, tiszta érces hangján mindig sváb népi énekeket énekelt.

Gyermekkorom egyik legszebb énekes élménye, mely mindmáig élénken él emlékezetemben, talán 1956 húsvétjához kapcsolódik. Az általános iskola igazgatója és tanárai — valószínűleg felső utasításra — nagyszombat délutánra kötelező iskolai kirándulást hirdettek a falunktól körülbelül 10 km-re lévő szemközti dombok-

ra. A program úgy volt összeállítva, hogy az este 6-kor kezdődő feltámadási körmenetre ne érjenek vissza az iskolások. Mikor ezt mi, nagyobbak észrevettük, 5 óra körül egyszerűen meglógtunk, és „egy trappban” rohantunk vissza a faluba, és sárosan, csatakosan egyenesen be a templomba... Akkor indult a körmenet, mi is teli torokból énekeltük a felnőttekkel a közkedvelt húsvéti éneket: „Hála légyen az Istennek, / ki üdvöt ad az embernek. / Alleluja, vígadjunk, Istennek hálát adjunk.” Úgy szólt az ének, hogy majd szétvetette a templomot. Ez akkor valóban hitvallás volt. Még ma is borsózik a hátam, ha visszagondolok.

Életem másik meghatározó énekes élménye a gregorián ének. Bencés növendékként Szigeti Kilián atya vezetésével kezdtük megismerni ezt az énekkincset, aki mindig nagy lelkesedéssel magyarázta ezeknek az énekeknek a szépségét, a szöveg és a dallam egységét, és liturgiai szerepét. Egy szinte kimeríthetetlen gazdag repertoár tárult fel előttünk, mely fokozatosan beépült szerzetesi életünkbe. Szinte második zenei anyanyelvünké vált. A gregorián ének a maga puritán zenei megszólalásával, ugyanakkor kifejező dallamvilágával Isten igéjének, illetve az egyház istendicséretének, bűnbánatának és hálaadásának a hordozója. Akik ilyen lelkülettel vesznek részt benne, azokat egy közösségé formálja és bekapcsolja az egyház nagy közösségébe. Ezért érzem én a liturgia legkifejezőbb énekének a gregoriánt, mely nélkül feltétlenül szegényebb lenne istentiszteletünk.

Ma már nem tudom elképzelni az új liturgikus év, az ádvent kezdetét az „Ad te levavi animam meam...” (Hozzád emelem a lelkemet, Istenem) introitus eléneklése nélkül.

Virágvasárnap, amikor frissen rügyező barkaágakkal köszöntjük a szenvedni induló Krisztust, a passió drámája előtt el kell hangzania a „Gloria laus et honor tibi sit” (Dicsőség, dicséret és tisztelet legyen neked...) ujjongó himnusznak. Számomra enélkül nem lenne teljes a virágvasárnapi liturgia dramaturgiája.

A húsvéti „Sacrum Triduum” reggeli zsolozsmájának legdrámaibb része a befejező „Christus factus est...” (Krisztus engedelmes lett a halálig) ének. Hagyományaink szerint fokozatosan hangzik el ez az ének a maga teljességében. Nagycsütörtökön csak az első részét, nagypénteken az első két részét énekeljük, majd nagyszombaton hangzik el a teljes reszponzorium az ujjongó ‘versus’-szal, mely mintegy előre meghirdeti Krisztus megdicsőülését: „Ezért Isten felmagasztalta őt és olyan nevet adott neki, mely minden név fölött van” (Fil 2,9).

És sorolhatnám még a példákat a gregorián ének liturgiát gazdagító szerepéről, említhetném a húsvéti szekvenciát, a Lélek eljövételét drámaian ábrázoló pünkösdi communit („Factus est repente”), vagy Nagyboldogasszony miséjének „Alleluia”-tételét, mely felfelé törő lendületes dallamívével szinte ‘megrajzolja’ Szűz Mária felvételét a mennybe. Ezért „örvendeznek az angyali

seregek” (hangzik a versus), és velük mi, mai keresztények mindnyájan, mert Mária megdicsőülésében a mi reménységünket is ünnepeljük.

A gregorián mellett a polifón kórusénekléshez is életre szóló élményeim fűződnek. Egy-egy remekmű meghallgatása és átélése a néma döbbenet érzését váltja ki bennem. Ezek a pillanatok Isten gazdagsága és jósága megtapasztalásának élményében részesítenek.

Mozart *C-moll miséjének* Kyrie-tételét, vagy a *Requiem* „Dies irae”-jét nem tudom megindultság nélkül végighallgatni. De így voltam Orbán György *Pannonhalmi miséjének* „Agnus Dei” tételével is az 1996-os bemutatón. Amikor a kórus gregoriánt imitáló szólamai közben a fúvósok szólamában megszólalt a „Boldogasszony, Anyánk...” ének dallama (az éneket pannonhalmi bencés írta) cantus firmus-ként, mélyen megrendített a zene.

Monostorunk ezer éves viharos történelmét hallottam ki a zenéből.

A kóruséneklésben, egy-egy remekmű megszólaltatásában való aktív részvétel viszont a megrendülés mellett olykor a felszabadult öröm és a hála érzéseit kelti az emberben. Ilyen érzést vett erőt rajtam zeneakadémistaként — de az egész kóruson is — Bach *H-moll miséjének* előadása után az 1970-es évek elején a Zeneakadémia nagytermében. A grandiózus mű befejezése után a közönséggel együtt az egész kórus percekig állva tapsolt a vezénylő karnagynak, Vásárhelyi Zoltánnak (bátorság kellett akkoriban műsorra tűzni ezt a művet a főiskolai kórusossal), de megvagyok győződve, hogy elsősorban J. S. Bachnak.

Ennél még nagyobb örömet, valóban katartikus felszabadultságot, ujjongást váltott ki J. S. Bach *Magnificat*jának előadása a katolikus középiskolák diákjaival az 1980-as években. A mű megtanulásának és előadásának gondolata Kenessey Lászlótól, az akkori esztergomi énektanártól származott. A nyolc katolikus gimnázium diákjaiból összeállt kórusossal egy hétvégét töltöttünk intenzív munkával, tanulással Esztergomban a Ferences Gimnáziumban. Mi, énektanárok foglalkoztunk az egyes szólamokkal és tanítottuk be a művet. A zenekarral, a szólistákkal Kenessey tanár úr foglalkozott. A *Magnificat* előadása vasárnap délután volt Budapesten a Haller téri templomban, melyet zsúfolásig megtöltöttek a diákok szülei, diáktársai és a hívek. Az előadás szépsége — a kamasz hangok érdekessége, kialakulatlansága ellenére is — a hangzáson átütő, szinte kézzel fogható lelkesedésben, odaadásban volt. Ezek a fiatalok a három nap alatt megéreztek ennek a remekműnek a szépségét, kifejezésbeli gazdagságát, és az előadás végén a *Gloria* lecsengése után szünni nem akaró ujjongásban törték ki a jelenlevő hallgatósággal együtt. Úgy gondolom, egy életre szóló élménnyel lettek gazdagabbak. Még évekkkel később is hálásan emlegették a *Magnificat* megtanulását, előadását.

A zene, a hangszeres zene is, számomra elsősorban ének. Az emberi lélek az énekben tudja legbensőségesebben, legteljesebben odaadással kifejezni önmagát. Meg vagyok győződve arról, hogy ha egy zenészben megvan ez a hozzáállás egy zenemű interpretálásakor, akkor nem lehetséges „üres járat”, „metronomzenélés” a produkcióban. Csak az „áténekelt” zenélés lehet egy zenemű hiteles előadása. Csak az ilyen interpretáció közvetíti felénk a komponista szándékát, gondolatait, lelkének mélységét, odaadását. Egyedül az ilyen zene képes elvezetni az embert az önzésből való kilépésre, a másik ember, végső soron az Isten elfogadására, szeretetére. „Cantare amantis est!” (Augustinus)

ASZALÓS JÁNOS

A zenei univerzum

Matematikus

Minden művészet, még a legabsztraktabb formájában is, a maga sajátos nyelvén az alkotó és a szemlélő emberről beszél. A zene azonban, emellett és efölött, saját önálló mivoltáról, s önmagán túli szellemi valóságokról is, szavakkal meg nem fogalmazható bizonyítékokat szolgáltat. Gondolatmenetünk ehhez a sejtéshez keres megerősítést.

Hogy pontosítsuk a zene itt használt fogalmát, a zenei univerzum terét szűkítenünk kell. Erre a célra — Dahlhaus 20. századi zeneesztéta gondolatmenetét követve — az „abszolút zene” (számunkra megfelelőbb átértelmezéssel: a „tisztá zene”) behatárolása tűnik legalkalmasabbnak. Ő mutat rá, hogy a *logosz* (az érthető szó) hiánya és az erkölcsi kritériumok zárójelezése a zenében inkább ennek előnyére vált: a zene — minden erkölcsi és fogalmi korláttól megszabadulva — végre megtalálta igazi helyét: az empiria, az erkölcs és a fogalom világa fölött az abszolútum kapujáig ért el, s ezzel metafizikai jelentőségre tett szert. Ehhez — további szűkítésként — még három kritériumot kell hozzáfűznünk: a „cél-talanság” és a „haszon-talanság” kritériumait, és a korlátozhatatlan szabadság, de ugyanakkor, s éppen ezért a szigorú pontosság érvényesülését is. Hannes Böhringer szerint az így értelmezett zene azért lehet a jelen paradigmatisz művészete, mivel — a többi művészettel ellentétben — megőrizte metafizikai méltóságát.

Az ókor gondolkodói (Platón, Cicero) nyomán az égi szférákat a középkor tudósai is az angyali karok kórusaival kapcsolták össze. Világképük a zene szabályait is rögzíti, s fordítva, a zene szabályaiból következtetnek a világegyetem törvényszerűségeire. E mitologikus elgondolások rejtett alapigazsága ma is elfogadható: a világegyetem valamiképp szorosan összefügg a zenének —

az emberi gondolkodás és érzésvilág által széttagolt, artikulált — rendszerével. *Ahogy a tér és az idő, úgy a zene is a világegyetemmel együtt keletkezett.* Több, mint kizárólagos emberi privilégium, és nem azonos a természet fizikai törvényszerűségeivel sem — de a lehetséges (és nem föltétlenül emberi) intelligenciák alapsztruktúrájához tartozik, az intelligenciák természetének megfelelő zenei artikulációval. Az a tény, hogy a zenét gyakran a zsigereinkben és egész idegrendszerünkben, egész testünkkel, a velünk közösségben élőkkel együtt, s nem csak az agyunkkal érezzük, azt mutatja, hogy a zene a maga módján összeköti az embert a kozmosz egészével — méghozzá érezhető, átélhető, de racionálisan fel nem fogható módon. Erre a matematika és a természettudomány vállalkozhat.

A középkori táblaképeken az angyalok kezében gyakran zeneszerszám látható. Isten trónja előtt, a „túlvilágon” egyetlen evilági szépségnek van polgárjoga: a zenének. Földi életünk során is gyakran érezzük-sejtjük, hogy a zene kiemelkedik a művészet más ágai közül. A transzcendenciának olyan tapasztalatát közvetíti, melyet — ilyen mértékben, ilyen korlátlanul — egyik sem birtokol. A zene — általában, bár nem minden megnyilvánulásában — a szentség illatát terjeszti. *A tiszta zene önmagában is szent.* Idevág Szentviktori Hugónak a művészet egészére vonatkozó gondolata, mely — analogikusan, és szubjektív megítélésünk szerint — leginkább a zenében érvényesül: „...a láthatók formáiból kimutatható a láthatatlan szépség, mivel a látható szépség a láthatatlan szépség képmása”. Érdekes, hogy Isten felé tájékozódó hallgatóságunk szinte természetszerűen kívánja a zene közvetítését. (Ahogy a játék is: a zene és a játék ikertestvérek!)

Pilinszky számára Bach zenéje (*János passió*ról van szó) elsősorban istenbizonyíték. Simone Weil pedig nem habozik a Megtestesüléssel azonosítani a szépséget. Ezt a gondolatot a zenére alkalmazva mondhatjuk, hogy a *zene a Megtestesülés szüntelenül zengő visszhangja*, vagy inkább: *hallható képmása*. Képmás, azaz a Jelenlévő, a Velünk-Értünk Élő arcvonásait közvetíti a maga nyelvén. A tiszta zene az emberről is szól, ám pontosabban az Istenemberről, az ember történelmébe belépő Istenről.

Miért vagyunk képesek élvezni a zenét? Miért ragad el néha bennünket? Elsősorban azért, mert olyan hatalmat gyakorol felettünk, melyet más művészeti ágtól csak kevésbé, és csak kevesebbek számára várhatunk. Ám ezt a hatalmat azért ismerjük el, mert a zene — *alapformában, csírájában* — már *előzetesen bennünk lakik*. A zene felébreszti, rendezzi, kifejleszti ezeket az alapformákat; az embert gazdagabb önmagával ajándékozza meg. Hatása természetünkben gyökerezik. Ám a zenét — más művészi műfajokat felülmúlóan — úgy éljük át, hogy az „betör” a lelkünkbe, s önmagát bontakoztatja ki, néha robbanásszerűen, néha az alkotó kinkeserves, izzadságos munkája révén, de mégis a zene dolgo-

zik az alkotóban. Elháríthatatlan egy másik szubjektív képzettársítás is: amikor egy-egy zenedarab mélyen megragad, akkor már nem én figyelek rá, hanem az figyel engem. Nem is figyel, hanem bennem él. A zene és alkotója közti viszony súlyával egyirányú — míg más műfajokban inkább dialógikus jellegű.

Minden zenedarab tehát egy tőlünk függetlenül létező, ám teremtett másvilágnak, a „zenei univerzumnak” emberi artikulációja, végtelen lehetőségei egyikének megjelenítése. Mivel a tér-idő dimenzióival rendelkező fizikai rendszerben élünk, ezért a zene szükségképpen az idő törvényszerűségei szerint tapasztalható meg számunkra, ám érvényessége és mondanivalója túl van a tér-idő szerkezetű világegyetemünkön. Ahogy a matematikai összefüggések világa is: a kimondott-leírt érvényességeknek — a geometria kivételével — sem térhez, sem időhöz nincs köze.

A matematika az emberi agy számára számok, összefüggések, formulák, levezetések és módszerek szigorú szabályokkal megalkotott rendszeréből áll. Az összefüggések, formulák egy-egy csoportja meta-összefüggésekbe foglalható (ilyenekre a matematika története bőven szolgáltat példákat), s ezeket még tovább összegezve haladunk az általunk „tisztá matematikának” nevezett szellemi csúcsok felé. Költői fantáziával elképzelhető, bár nem igazolható, hogy egy „végtelen intelligencia” ezeket az összegzéseket végül is egyetlen, a konkrét formula-nyelvtől megfosztott gondolatban képes lenne summázni.

Ezzel analóg módon szeretnénk újra megközelíteni a „tisztá zene” már említett fogalmát. *A világ* — amint már említettük — nemcsak térrel, idővel, azok matematikai-fizikai állandóival és törvényeivel, hanem zenével, zenében is teremtett, az örök Szépség más álarcaival együtt. Mindezeknek az ősforrása egyetlen, zenén túli, de számunkra a zenében megnyilvánuló platóni Szépség. Ha van értelme — ahogy sejtjük — az egyre absztraktabb zenei „piramis” képzetének, akkor ezen felfelé haladva egyre egyszerűbb, eszköztelenebb, néhány meta-dallamra, ütemre egyszerűsödő, de tartalmában egyre táguló és egyre szabadabb zenei világ létezését sejtethetjük meg. (Talán ilyesfajta sejtés alakította-csiszolta ki a régi természettudósok, filozófusok „szférák zenéjének” fogalmát.) *A legfelső csúcson* egyetlen zenei valóság áll: *a világ összes megalkotott és lehetséges zenei alkotásának egy végtelen sűrűségű csend-akkordban tömörített összessége.* Ez közvetlenül Isten trónja előtt áll, mint a teremtmények legszebbike.

Összefoglalásként Fischer Iván szavait idézzük: „...úgy képezem, hogy van a léleknek olyan állapota, amiben boldogan lebeg — és van ez a földi állapota, ahol mindenféle kényszerzubbonyban vergődik...” Szerinte ez utóbbi a „mi nekem a jó, mi nekem a rossz” csapdájából adódik. A zene felemel oda, ahol ez a kérdés fel sem merül: „...a zene valamilyen kapcsolatteremtő varázslat... Valami, amit az ember megkapott.”

Válasz a Vigilia körkérdésére

„A zene az ember legősibb kifejezési formája, ősbibb, mint a nyelv vagy a képzőművészet” — mondta Yehudi Menuhin *Az Ember zenéje* című TV-sorozat bevezetőjében. Azt a jelzöt tehetnénk talán még hozzá, hogy többjelentésű és általánosabb. Mégpedig azért, mert amíg a szavak elsősorban konkrét jelentést hordozó szimbólumok, addig a zene a szavaknál mélyebb érzelmi réteget érint. Így arra ösztönöz, hogy ne csak érintőlegesen, hanem teljes lényünkkel reagáljunk rá.

Érzelmi világunk igen erőteljesen motiválja tetteinket. Ez közismert, tapasztalati tény. Nem közömbös például, hogy milyen hangulati közegben szeretnénk érvényt szerezni „zseniális” elgondolásunknak, akár még baráti körben is, vagy a családban... Nagyon könnyen elutasítás, sértődés vagy veszekedés lehet a vége, ha nem vagyunk azonos hullámhosszon. Tüskés, felborzolt érzelmi állapotban igen nehéz — ha egyáltalán lehetséges — konszenzusra jutni.

Ilyen és ehhez hasonló helyzetek egyik leghatásosabb ellen szere — nem az andaxin, hanem a zene... Akár aktív, akár passzív formában (persze, ha módunk nyílik rá). Aktívan, ha legalább valamelyest értek egy hangszerhez (nem a művészi interpretálás a fontos, hanem, hogy kijátsszam magamból a feszültséget). Passzívan, ha nincs hangszerismeretem. Kiválaszthatok egy megfelelő, nyugodt hangulatú zeneművet, és biztos számíthatok a megnyugvásra.

Egyáltalán nem lényegtelen, hogy az akusztikus teret mivel töltjük ki: feszültséget végletesen fokozó, agresszivitásra ingerlő zajjal, vagy pedig az Emberrel, a Természettel harmonizáló hangokkal! Kötetek foglalkoznak a zene pszichikai hatásával, ezért ebben nem kívánunk részletekbe bocsátkozni. Ezekhez bárki érdeklődő hozzájuthat. Egy kijelentés azonban hadd álljon itt — mintegy mementóként. Mick Jagger, volt Rolling Stones tag nyilatkozta: *„Tevékenységünk azt célozza, hogy irányítsuk az emberek gondolatait és akaratát, és a legtöbb együttes ugyanezt teszi”*... Vigyázat! Igen súlyos felelősségük van a muzsikuskoknak (persze nem csak nekik!). Egyáltalán nem mindegy, hogy az elhangzó zene az erkölcsi igazságok fényére, vagy a halál sötétjébe vezeti-e hallgató-ságát! A zene univerzalitása ugyanis mindkettőre lehetőséget ad!

A népek, nemzetek egymás közötti kapcsolatában komoly nehézséget jelent a nyelvi különbözőség. Hiszen amúgy is nehezen

értjük egymást... Nos, ezen a határfolyón a legbiztonságosabb komp a zene! Mert a bábeli átok csak a nyelvünket sújtotta, a fülünket nem! Korábbi olaszországi turnénkon történt. Be nem ütemezett, soron kívüli meghívást kaptunk egy szellemi-, mozgássérült gyermekeket gondozó intézetbe, majd ugyanebben a városban a helyi börtönbe is (de nem mint beutaltak!). Bevallhatjuk: izgultunk derekasan. A nyelvet nem beszéltük. Egyáltalán, milyen műsorral készülünk? Végül is a taizéi énekek és néhány népszerű klasszikust választottunk ki repertoárunkból, aztán... lesz, ami lesz!

És megtörtént a csoda! A kitekert végtagok megmozdultak, a debil arcok kisimultak és a szemekben megcsillant valami... Valami, amit magyarul úgy neveznek, hogy szeretet, de a gesztust bármilyen nyelven megértik... És szólt az ének, és mindenki értette a másikat, mert a szeretet nyelve, a zene nyelve közös. De ez a reveláció csak akkor következhet be, ha Isten Lelke lebeg fölötte.

Magunkról, az Együttesünkről — csak röviden — annyit: 10 testvér alkotja. Hangszer összeállításunk: kis szimfonikus (teljes vonóskar, 2 fafúvó, 2 rézfúvó, ütők). Repertoárunk meglehetősen széles, szinte a teljes zeneirodalmat felöleli, a reneszánsztól korunkig. Működési területünk sokirányú, de eredendően karitatív jellegű (kórházak, idősok otthona, templomok, egyházi intézmények), és megkeresésre elfogadunk egyéb, tiszteletdíjas fellépéseket is (TV, Rádió, különböző rendezvények). Külföldön többfelé, több országban is megfordultunk, szintén meghívással. Önmagunkat nem menedzseljük. Az Együttes kora: ...nos, hát ezt a legnehezebb meghatározni.

Kezdődött a ködbevesző múltban: egy rövidnadrágos kisfiú, meg két copfos kislány (még nem jártak iskolába) a Zeneakadémián hatkezeset játszott, fergeges sikerrel... Aztán, ahogyan születtek a gyerekek, úgy gyarapodott az Együttes is. A járni még alig tudó már kapaszkodott valamilyen hangszer után. Ha másként nem, hát bőmbölésével kapcsolódott be az akkori együttes munkájába. Mert akkor már (hármán-négyen) Együttest alkottak, akiket mindenfelé hívtak szerepelni. A kamarazenélés egyébként igen hathatós eszköznek bizonyult a személyiségi fejlődésben is. Itt megtanulhatták (megtanulhattuk!) és gyakorolhatták a legalapvetőbb közösségi törvényeket: az egymásra figyelést, a másik meghallgatását, a felelősség felvállalását, a nem látványos, de mégis rendkívül fontos háttérmunkát, az igaz és tiszta hangokat. Ma már mindegyikük zenei pályán van; ki tanít, ki tanul, ki igazgat, ki gyermeket nevel (többen is)... Egyszóval: elvannak!

Az utóbbi években egyre nehezebbé válik a próbák és szereplések megszervezése és lebonyolítása, hála a bőséges gyermekáldásnak. De azért ez idáig még nagyrészt eleget tudtunk tenni felkéréseinknek. A későbbi időszak? Jó és biztos kézben van! Az

Úristen vigyázza és vezényli! Őt kérjük, hogy Babits szavaival: „...adna a Gazda patakom / sodrának medret, biztos úton / vinni tenger felé (...) mint Ő súgja, bátran / szólhassak...” És élni tudjuk azt, amit minden hangverseny előtt mondunk: *Ad maiorem Dei gloriam!*

CZIGÁNY GYÖRGY

Musica mundana

Költő Huszonöt éve még jelen lehettem *Zene, zene, zene* című műsorommal a képernyőn. Kameránk elé állt Ferencsik János és Solti György, Weöres Sándor és Ottlik Géza, Borsos Miklós és Barcsay Jenő, hogy elmondja: mi a dolga a zenének a világban, és miért cselekvő erő a zene személyes sorsunkban. E jegyzet mostani írásakor képzeletemben megjelenik Bartók Béla és Igor Stravinsky, Szabolcsi Bence és Dienes Valéria, Amerigo Tot és Pilinszky János, hogy kérdező gondolataimra egy-egy szóval ők is feleljenek. Számomra — inspiráló feladat — az átkötő mondatok megfogalmazása marad.

Azért adta a teremtő az emberiségnek a zenét, hogy legyen valami ebben a kemény, vaskos anyagvilágban, ami egészen hasonlít a lélekhez. Az emberlélek eszmélő munkájának a zene a hú képe. Metafizikai művészet. Aki zenét alkot — ha talán nem is tudja —, filozofál... Ezeket mondja Dienes Valéria. S mintha csak átvinné tőle a szót Szabolcsi Bence. A zene valóban az emberi világ része, s minden alkotóelemével az emberi életbe kapcsolódik. Mégis van benne valami, ami kiemeli ebből az összefüggésből és szinte az embertől függetlenné, a természeti világ, a vegetáció tagjává avatja. Így lesz belőle *musica mundana*: a mindenség hangja...

Fentiekhez pedig Bartók gondolata társul. A népzene is a természet tüneménye. Ugyanazzal a szerves szabadsággal fejlődött, mint a természet egyéb élő szervezetei: a virágok, állatok...

Lendvai Ernő zenetudós emlegette, hogy Bartók kedvenc virága a napraforgó volt. De ebben nem a Van Gogh által megfestett sárga ragyogás érdekelte csak, inkább a tányérján elhelyezkedő spirálisok törvénye, az a bizonyos Fibonacci-számsor, mely a természetes növekedés törvényét tükrözi. Joggal mondhatta Bartók, hogy ő (és Kodály is) a természet nyomán alkot. És más nagy muzsikuskoknak is igaza van abban, hogy az erőteljes érzelmi kifejezésnek csakis javára válhat, ha a lélek megnyilvánulásait szigorú rend korlátozza.

Mahler gyakran utal műveivel kapcsolatban filozófiai élményeire, zenét ihlető gondolatokra. Mégis, az őt oly jól ismerő

Bruno Walter karmester így ír az *V. szimfóniáról*. Zene ez, szenvedélyes, vad, patetikus, lendületes, ünnepélyes, gyengéd, telve az emberi szív minden érzésével, de mégis csakis zene, és e zenei folyamatba sehol sem keveredik metafizikai kérdésnek még árnyéka sem. Egyetlen hangjegyből sem derül ki, hogy zenén kívüli gondolatok vagy érzések hatottak volna e szimfóniára...

Stravinsky ezután így zsörtölődik. Az emberek a zenében mindig mást akarnak megtalálni, mint zenét. Számukra fontos, hogy tudják: mit fejez ki a muzsika, mire gondolt a zeneszerző munka közben. Egyszerűen nem tudják megérteni, hogy a zene önmagáért létezik és teljesen független az általa ébresztett gondolatoktól. A legtöbb ember azért szereti a zenét, mert abban érzelmi mozzanatokot vél találni: örömet, bánatot, gyászt, a természet iránti lelkesedést, alkalmat az álmodozásra. Mákonyt, stimulánst keresnek a zenében...

Cigarettafüst függönyén túlról hallok Pilinszky hangját. Számomra Bach olyan, mint a tenger. Bach zenéjével szemben dilettáns vagyok, mint az életemmel, a természettel szemben. Olyan dilettáns, mint a tengerrel szemben...

A tenger, vagy a zene talán akkor szólhat végtelenségről, halálról, szerelemről, áhítatról, részvétről és félelemről, ha csak önmaga természeti tényét nyilvánítja ki, kommentárok nélkül, természetéhez hű realitással. Radikálisan absztrakt művészet?! Az, még a romantikus zene is, melynek maga az alkotója ad programot. Ez a program legfeljebb a szerző inspirációira utal, Bernstein szerint csak a mustár a virslin, valójában mellékes, külsődleges része a zenének, bár a közönség számára látszólag hozzáférhetőbbé teszi a művet. Ám ha nem tudjuk Lenau ihletését, a drámai mondandót, akkor Liszt *Mefisztó-keringője* remek szimfónia scherzóként élvezhető számunkra. Korhoz, korához nem kötötteen él a remekmű, változik őrizve maradandóságát bennünk, velünk, általunk is. Van, lehet értelmezhető mondani-valója, mint a versnek, de sem ez, sem az nem szól arról közvetlenül. Benső formája van, ami majdnem azonos a tartalommal, ahogy Arany Jánostól tudjuk. Az a bizonyos mondandó csak ürügye, eszköze a zenének: minden remekműben megfejthetetlen titok él — ugyanakkor a hittitkok igazságához hasonló evidencia sugárzik létükből. Ezért azután nem hangulatjavító, lelki komfort az, amivel a zene egy jobb világba emel. Erőfeszítést kell tennünk érte, s ez a magunk erkölcsi értékeként növeli öröme való képességünket. Azt mondta réges-rég nekem Rómában Amerigo Tot: a remekműveket (például Bartók műveit) előbb szeretni kell, s akkor talán meg is lehet őket értenünk.

Része a zene a jelen idejű teremtés misztériumának. Emberi sorsunk egyik jóvátétele, lehetséges rehabilitációja. De nem vigasztaló álmom, hanem olyan erő, mely fölkészíthet a méltó halálra is. Amit szép fölöslegnek, dísznek véltünk talán, arról kide-

rül, hogy az a teremtmény éltető szükséglete. A pillanat vágyából az örök akaratába lendíthet át: a magba zsugorított távval dolgozik.

DÉR ANDRÁS

Isten ajándéka

Filmrendező

A Förster zongora a nyolcvanas évek végén lakásvásárlás áldozata lett. A kecses fekete háromlábú, réz görgőivel üveghamutartóban, a kis szobában állt, a sarokba tolva. Az arany „r” betű lábát egy eltévedt II. világháborús puskagolyó roncsolta szét. Szüleim valamiért soha nem javították ki a sérülést.

Anyám zongoraművésznek készült. A Zeneakadémiára járt. Első koncertjét négy évesen adta. A fekete zongora mögül csak hatalmas fehér masnija látszott. Mintha egy nagy szülinapi ajándék játszott volna. Napjai, hónapjai, évei gyakorlással teltek. Nyáron nem barnult a Balatonnál, télen nem síelt a Tátrában. Ujjai az elefántcsont billentyűkön siklottak, mert mindenki tudta, hogy zongoraművész lesz. Anyámat szigorú vallásos elvek szerint nevelték, az Angolkisasszonyokhoz adták. Bátyja a Piaristáknál végzett. Az Akadémiára elsőre felvették. Boldog volt. Úgy érezte, Isten a tenyerén hordja. Bálozott, bohém társaságokba járt, birtokos udvarlója volt. Az első figyelmeztetést még ártatlan csodálkozással fogadta. Vőlegényét földönfutóvá tette a kuláktörvény. A „jóakarók” tanácsai ellenére nem bontotta fel a jegyességet, a Krisztus Király kápolnában zárt ajtók mögött esküdtek egymásnak örök hűséget. Amikor bátyja disszidált, az Andrássy út 60-ban töltött néhány igazolatlan napot. Megzsarolták. Nem élt a lehetőséggel. A Zeneakadémiáról azonnal kirúgták. Ekkor idegösszeomlást kapott, lesoványodott. Könyvelő lett. Emlékeim szerint jó, ha kétszer, erős unszolásra ült a zongorához. Chopint játszott. 1999-ben, tüdőrákban halt meg.

Öcsémet és engem eltiltottak a zenetanulástól. A Röck Szilárd (akkor Somogyi Béla) utcai általános iskola „z” (zenei) osztálya alkotta a gyermekkórus gerincét. Amikor első osztályos lettem, a Rádió Gyermekkórusa felvételt hirdetett, és Bottka Valéria mindenkit meghallgatott. Engem felvett. Örültem. A kivételezettek közé fogok tartozni, akik a 60-as években beutazták Japántól Ausztráliáig a világot. Szüleim berohantak az igazgatóhoz és kivetettek a kórusból. Soha többet nem tudtam énekelni. Még a *Himnusz*ből is 3-ast kaptam.

Életem egyik nagy hiánya, hogy semmilyen hangszeren nem tudok játszani. A zeneszeretet öröksége gyerekeimben már tisztán, torzulásmentesen bukkantak elő. Lányaim zongor-

rázni és gitározni tanultak, a fiam pedig egészen tűrhetően trombitál.

A zenehallgatás napjaim szerves részévé vált. Belső világom és a zene erős, intim kapcsolatban állnak. A láthatót köti össze a láthatatlannal. Pszichém állapota meghatározza, milyen zenét hallgassak, illetve egy zene meg tud változtatni, elementáris erővel ki tud szakítani jó vagy rossz hangulatomból. Talán az édesanyámat ért trauma hatása, hogy a zene ennyire mélyen képes befolyásolni, el tud zárni a való világtól és egy másik dimenzióba emel — vagy taszít. Ugyanis nem mindig kellemes, eufórikus állapotot eredményez a zene. Örvényszerűen szippant pokoli mélységekbe Mozart, kízó magánya és tisztaság utáni sóvárgása fájdalmasan figyelmeztet esendőségemre. Ami furcsa és meglepő, hogy ez a kényelmetlen érzés jó. Egy beszélgetés során valószínűleg kellemetlenül érintene és kerülném, de a zene ellankaszt, morfiumként hat, negatív utóhatások nélkül. Ha közöny, depresszió fog körbe, akkor alternatív és punk együtteseket hallgatok. Kutyaharapást szőrivel! Ezek a darabos, aszimmetrikus képletek, diszsonanciák felébresztenek és fizikálisan mozgásba hoznak. Olyan intenzíven idézik meg a sötétséget, hogy attól magamhoz térek.

Hildegard von Bingen vagy Bach átmelegít, fénnel áraszt el, átragyogtat. Áhítattal tölt el, és volt már, hogy bőgtem is. Az újjászületés forrása, Isten végtelen szeretete nyilvánul meg benne, és ez határtalanul megnyugtat. Azt hiszem, zene nélkül megfuladnék.

Filmjeimben és színházi rendezéseimben általában erős hangsúlyt kap a zene, ezt az ambivalenciát hordozzák, szerkesztési módszereim is leírhatók zenei képletekkel.

A zene szakralitás. Rituális térszervező. Virtuális katedrális épít. Téglái a hangjegyek, a malter a harmónia.

A zene számomra a természetfölötti nyelve. A vulkánoktól a vízesésen át a tücskök ciripeléséig mindenütt és mindenben jelen van. A mitológiák, tragédiák, háborúk és szerelmek, az évezredek története zene nélkül elképzelhetetlen. A dionüszoszi és az apollói ember végletes élni akarása minden kompozíció alapja.

A zene az angyalok simogatása és az ördögök lehelete egyszerre.

A zene Isten ajándéka.

Tehetetlenül és meghatottan

ECKHARDT MÁRIA

Zenetörténész

Szabó Magda írja *Zeusz küszöbén* című rendhagyó útinaplójában, hogy mennyire megértette a fiatal görög idegenvezetőnőt, aki a Delphi hegyoldalába vájt színház legfelső körülésén „egyszerűen, majdnem gyerekesen” így szólt csoportjához: „Mikor én először jártam Delphiben, sírva fakadtam, mert nem tudtam másképpen kifejezni az érzéseimet.” Az író is átadja magát „a szirtek, hegyfalak, szakadékok, az illatot lehelő, a színházat, a stadiont, a romokat figyelő vegetáció, az alacsony, szikrázó ég, a nagy magasságok és mélységek, a romterület még most is ható, elemezhetetlen varázslatának, miután úgysem tudná értelmesen közölni másokkal, akik nem osztoztak vele ebben az élményben, amit Delphi jelent, hogy mit érez itt, a természet és az ember alkotta művészet miféle harmóniáját, tehetetlenségében és meghatottságában szimplán elsírná magát, mert tudja, sose bírja majd elég világosan érzékeltetni, hogy hatott rá ez a legszebb minden szép között, amelyet valaha látott.”

En leggyakrabban akkor éreztem magamban ilyesfajta meghatottságot és tehetetlenséget, amikor egy-egy kiemelkedően szép zenei élményben volt részem. Legutóbb például egy zenetudományi konferencián, ahol egy szép, értő előadás keretében Mozart nagy *C-moll miséjéből* az „Et incarnatus est” tétel Gardiner-féle felvételét hallottam. És hány ilyen emléket őrzök életemből! Gyermekkoromból például a Forrai Miklós vezényelte Händel-oratóriumsorozat egy-egy előadását a Zeneakadémián, egy áriát Debussy *Tékozló fiú* kantatájából egy, a Francia Intézet által rendezett koncerten, egy Haydn-vonósnégyest Tátraiékkal a Bartók teremben, Fischer Annie Mozart- és Schumann-játékát, Gyurkovics Mária Gildáját a *Rigolettó*ban, Mozart-előadásokat Székely Mihály Ozminjával és Sarastrójával, D’Albert *Hegyek aljánját*, ami a maga verista drámaiságával akkoriban mélyen megérintett. Zeneakadémista éveimből egy forró hangulatú Liszt-versenyt, amelyeknek minden egyes fordulóját a második emeleti erkélyről követtük végig lelkesedve, elvarázsolva; Bartók színpadi műveinek előadásait az Operában, amelyeket nem tudtam elégszer újra meg újra megnézni a diák-szabadjeggyel abból a kényelmetlen harmadik emeleti páholyból, ahol most már csak reflektorok vannak; az első operafilmet, amelyet Münchenben láttam, Richard Strauss igéző szépségű *Rózsalovagját* Schwarzkopffal, Rothenbergerrel és Jurinac-kal. Richter zongorázását az egyik kései Schubert-szonátában, az agg Rubinstein boldogságot sugárzó Chopin-játékát, Fischer-Dieskau drámai sodrású Wolf-dalait az Erkel

Színházban, Britten *Háborús requiemjének* előadását és zeneakadémiai estjét Peter Pears-szel Schubert-dalokkal és saját angol népdalfeldolgozásaival. Még későbbi időkből különlegesen szép emlékem Bach *Karácsonyi oratóriumának* előadása a weimari Herder-Kirchében, amelyet Lucas von Cranach harmóniát sugárzó Passió-oltárával szemközt ülve kétszeres eufóriában éltem meg, amikor először jártam a városban az 1970-es évek elején, vagy Liszt *Christus* oratóriumának Peskó Zoltán vezényelte előadása a Rádió együtteseivel a Mátyás-templomban, melynek végén a közönség — velem együtt — állva, tombolva tapsolt és ünnepelet. Végtelen hosszan folytathatnám a sort, s akkor eddig még csak olyan élményekről szóltam, amelyeknek hallgatója, passzív befogadója voltam.

Pedig még sokkal mélyebben megéri az embert a muzsika, ha maga is (bármilyen szinten) csinálhatja — és nekem ez is megadatott. Szerencsésnek mondhatom magam, mivel otthonomban mindig sok értékes élő muzsika szólt. Nyelvész-irodalomár szüleim négykezes zongorázását, hivatásos vonósokkal való házi kamaramuzsikálását én, a kései gyerek ugyan már inkább csak testvéreim elbeszéléséből ismertem, de annak még olykor-olykor tanúja voltam, hogy idős édesapám megpróbált elzongorázni egy-egy Beethoven-szonátátételt, vagy hogy orvos bátyám, akiből majdnem hivatásos zongoraművész lett, eljátszott egy-egy Chopin-etűdöt, Schumann-darabot. Máig a fülemben cseng, hogyan gyakorolta ifjabbik bátyám Bach, Beethoven, Brahms, Bartók műveit a diplomakoncertjére (csellistaként végzett a Zeneakadémián, majd az Erkel Színház zenekarában megszokta sok évig, mielőtt külföldre távozott volna — az ő jóvoltából rengeteg operát láttam, nem ritkán egy bőgős széken ülve a zenekari árokból), hogyan énekelte az *Arie antiche* egy-egy csodálatos barokk áriáját operaénekesnő sógornőm családi körben. De hasonlóképpen nagy benyomást tett rám, hogy a család Gyórságról származott egykori alkalmazottja, aki az én gyerekkoromban már családtagként élt velünk, munka közben állandóan énekelt (később gyűjtöttem is tőle pár szép dunántúli népdalt), s mikor hazavitt a falujába, idős édesanyjától végtelen hosszúságú, régi „szent énekeket” hallottam. Hát persze hogy folyton énekeltem én is, már csöppnyi gyermekkoromtól fogva. Iskolásként pedig szívesen tanultam zongorázni, bár technikailag sohasem voltam túl ügyes; örömmel jártam a kötelező szolfézs órákra is: leginkább azonban a kóruséneklést szerettem. Általános iskolai kórusunkkal (nem zenei tagozatra jártam!) a sok kötelező mozgalmi dal mellett Bartók *Bolyongását* is megtanultuk, s engem már akkor megérintett, milyen szép és igaz ez a muzsika. Nagy szerencsémre mindig olyan zenetanárait voltak, akik Kodály Zoltánnal együtt jól tudták: „*A zene rendeltetése: belső világunk jobb megismerése, felvirágozása és kiteljesedése*”, és magukévá

tették a Mester útmutatását: „Minden teendőnk egyetlen szóban foglalható össze: nevelés.” A Szilágyi Erzsébet Gimnáziumban rögtön tagja lettem az akkor már nagyon idős Sztojanovits Adrienne által vezetett több mint száz tagú énekkarnak: felejtetetlen volt keze alatt Kodály neki ajánlott *Pünkösdőljőjét* vagy *150. genfi zsolttárját* énekelni, részt venni vele a Zeneakadémián zsúfolt ház előtt rendezett nagy iskolai kóruskoncerteken, amikor több mint félezren énekeltük együtt Kodály-Berzsenyi *A magyarokhoz* kánonját. De még ennél is mélyebb hatású élmény volt utóda, Katanics Mária kórusában énekelni: amikor ő vette át zenei nevelésünket és megalapította a „Kamarát” (a későbbi híres Szilágyi Erzsébet Nőikart), akkor határoztam el, hogy én is muzsikus, kórusvezető leszek. (Más kérdés, hogy a családukban mindig is jelen volt filológiai érdeklődés bennem is feltört és végül oda vezetett, hogy főhivatású, kenyérkereső munkámban mindig is zenetörténészként tevékenykedtem, de az aktív muzsikálás valamilyen formáját sohasem adtam fel.) Életem legboldogabb pillanatai között tartom számon az egykori próbákat és koncerteket Katanics Mária ihletett vezénylésével: ha egy-egy jubileumra összehívja a régi kórustagokat, önfeledt örömmel muzsikál együtt számos generáció, s nem én vagyok az egyetlen, aki három-négy évtized után is kívülről fújja Bartók *Isten veled-jének*, Bárdos *Magos a rutafájának* vagy Verdi *Laudi alla Vergine Mariájának* valamelyik szolamát. Különleges ajándékként tartom számon, hogy az egyik jubileumi koncerten én is vezényelhettem a lányokat Schubert *23. zsolttárában*, mely életem akkori válságos időszakában felemelt és megvigasztalt. Diákéveimre visszatérve: hátborzongató élmény volt a Zeneakadémia nagykórusában Vásárhelyi Zoltánnal énekelni a *Jézus és a kufárok*at, az *Öregeket* meg a többi nagy Kodály-vegyeskart vagy a Debussy-chansonokat, és soha nem felejttem el, milyen felemelő méltósággal szólaltattuk meg Schütz *Máté passiójának* záró kórusát az egyik kargyakorlat órán, amikor tehetetlenkedő és okoskodó diáktársunkat félretolva, maga Vásárhelyi tanár úr mutatta meg egyetlen mozdulattal a zene szavakkal kifejezhetetlen lényegét. Még több mélységesen felkavaró, felemelő zenei emlék köt a Párkai István által alapított és vezetett Liszt Ferenc Kamarakórusához, amelyben évtizedekig énekelttem sok csodálatos régi (Lassus, Schütz, Gesualdo) és még több modern (Hindemith, Messiaen, Poulenc, Ligeti, Eben) kórusmuzsikát. Ezzel az együttesel vehettem részt Lehel György vezényletével, a Liszt Ferenc Kamarazenekar közreműködésével Bach *János passiójának* több, a maga idejében úttörő előadásán és lemezfelvételén is, melynek evangélistája, a felejtetetlen Réti József a bűnbánó Péter alakját oly megrázóan állította elénk recitativójával és az *Ach, mein Sinn* áriával.

Bár a magam alapította és vezette, immár harminchatodik éve működő kórus, az Országos Széchényi Könyvtár Énekkara nem

professzionális együttes, velük is nagyon sok olyan felemelő zenei élményem volt, amiről szavakkal nehezen tudnék szólni, mégis életem nagy értékei közé sorolom őket, s bízom benne, hogy kórusom tagjai közül sokan hasonlóan éreznek. Liszt *Missa choralisa*, a *Boldogságok* a *Christus* oratóriumból, a *Via crucis*, a *Koronázási mise* előadásai nem egyszer emelték fel mindannyiunk lelkét; Bárdos Lajos nagyszabású kórusa, a *Jeremiás próféta könyörgése* pedig, melyet még a szerző életében, személyes tanácsai mellett kéziratból, elsőként mertünk bemutatni az 1956-os időköt követő hosszú „lappangása” után, egyetlen generációra sem mulasztja el megtenni megrázó és felemelő hatását. De felejthetetlenek azok a vidám muzsikák, madrigálok, népdalfeldolgozások, olykor zenei paródiák is, amelyek egy-egy szilveszteri, farsangi műsorunk során karnagynak, kórusnak és közönségnek egyaránt felhőtlen örömet, feloldódást, kikapcsolódást nyújtanak. S amikor olykor-olykor különleges tehetségű állandó német vendégkarnagyunk, Jürgen Puschbeck dolgozik az együttesel, mindannyian még inkább átérezzük, hogy nincs annál nagyszerűbb érzés, mint amikor a közös muzsikálással túllépünk önmagunkon. Átérezzük Kodály szavainak igazságát: *„Ahol az emberi megismerés határait érzük, ott a zene még túlmutat rajtuk, olyan világba, melyet megismerni nem, csak sejteni lehet.”*

Tudom, egy zenetörténészről nem ilyesfajta szubjektív, csapongó megnyilatkozást vártak volna, hanem inkább okos elemző szavakat a zene szerepéről az ember életében, helyéről a társművészetek között. Esztétikai, filozófiai, szociológiai, történeti munkák egész sora foglalkozik ezzel. Én azonban nem vagyok sem méltó, sem alkalmas arra, hogy a zenéről általánosságban bölcs és eredeti gondolatokat fogalmazzak meg. Befejezésül is a Kodálynak tulajdonított (bár valószínűleg nem tőle származó), számtalanszor idézett, már-már elcsépeltnek ható mondat kívánkozik a tollamra, mivel — legalábbis magamra nézve — nagyon igaznak találom: *„Zene nélkül lehet élni, de nem érdemes.”*

Válasz a zenei körkérdésre

ECKHARDT SÁNDOR

Orvosprofesszor

Orvosi szobám falán egyetlen arckép látható. A kép csapzott hajú, ősz öregembert ábrázol, aki éppen előre hajol. Csak sejteni lehet, hogy valami nagyon fontosat művel, párhuzamosan tartott karjaival: orgonál. Neve: Albert Schweitzer, a „mezítlábasok” doktora.

Tudomásom szerint ez az utolsó fényképe. Alázatos tekintete a messzeségbe néz. Ő már tudja, hogy honnan jött, de még nem ismeri azt a tájat, ahová mennie kell. Valószínűleg a „Harmonia Coelestis-t” kereste. Azóta bizonyára meg is találta.

Ez a kép lebeg előttem, mikor a Vigilia kérdéseire válaszolok. Közülük is kiragadom a számomra legfontosabbakat: „Van-e a zenének egy jobb világba emelő hatása: utat nyit-e a szentnek, az isteninek? Hogyan alakult az Ön életében a zene szerepe?” A két kérdésre külön-külön megkíséreltem a válasz adását.

Az első kérdésre a válasz egyértelmű: van. Schweitzer mindig példaképem volt. Személyében különös hármasság érvényesült: az istenhiten alapuló, következetes könyörületesség, s mindez a zene köpenyébe burkolva. Nemcsak nagyszerű és termékeny teológusként működött, hanem kiváló orgonistaként is sikereket aratott. Azt sem restellte, hogy élete derekán elvégezze az orvosi egyetemet, hogy hitéleti elveinek megfelelően a mezítlábas, afrikai bennszülötteken segítsen. Tette is ezt az általa alapított, kórháznak keresztelt pálmafás barakkokban. Közben muzsikált: hála adott Istennek. Így tudta elviselni a sok megpróbáltatást, ami a gyógyítással járt.

Nem szeretném magamat hozzá hasonlítani, erre valóban nem tartom magamat méltónak. Ugyanakkor már fiatal gimnazista koromban nagyon érdekelt A. Carrel könyve: *Az emberi test csodái*, és a zongora szerelmese is voltam. Ehhez tartozott még az a körülmény, hogy nyolc évig a cisztercita gimnázium padjait koptattam, és ugyanott vallásos nevelésben részesültem. A családi fészek kivételes erkölcsisége és példamutatóan művelt légköre is hozzájárult ahhoz, hogy bár az orvosi pályát választottam, e mellett zenei tanulmányaimat mégis folytathattam. A hasonlóság köztem és példaképem között szembetűnő, de életpályám sokkal szerényebb körülmények között folytatódott.

Félévszázados orvosi tevékenységem során tehát — szerencsémre — a zene is meghatározó szerepet játszhatott. Ez a szerep orvosi példaképem életének első felében számára biztos anyagi háttérrel biztosított ahhoz, hogy terveit megvalósíthassa. Koncerteket adott és mindenütt hirdette a segítség adásának emberbaráti kötelezettségét. Mindezt Isten dicsőségére tette. Az idő múltával pedig kudarcainak vigaszául vagy sikereinek hálaadásául ült ismét orgonához.

A hazai körülmények között azonban másként alakult a helyzet. Itthon voltak kórházak, ezeket megalapítani nem kellett, de javítani, bővíteni és korszerűsíteni annál inkább. Ennél is fontosabb volt az újbóli felismerés, hogy a betegeknek nemcsak testük, hanem lelkük is van. Ez az orvoslásban ugyan közismert, de országunkban köztudottan sokáig tabutéma volt. Mi volt tehát a hazai feladat? Modern diagnosztikus és terápiás épületek építése, és új szemlélet meghonosítása a betegek testi szükségle-

teinek kielégítésére. Ugyanakkor a lelki szolgálatot is meg kellett szervezni lelkészek és pszichológusok áldozatos közreműködésével. Ezt koronázta meg az ökumenikus kápolna felújítása.

Óriási erőfeszítést igényelt ez a küzdelem! Mindenekelőtt új, lelkes munkatársak kellettek hozzá. A reményt vesztett betegek és az elfásult személyzet népes seregébe kellett lelket önteni. Ebben a témérdek tennivalóban már sokszor én is elfáradtam, és ilyenkor esténként valamelyik Mozart zongora szonáta vidított fel. Gyakran az is előfordult, hogy J. S. Bach segített nekem abban, hogy az Égieknek méltó módon megköszönhessem, ha valami sikerült. Abban tehát bizonyos vagyok, hogy a zenének egy „jobb világba emelő hatása” érvényesült rajtam.

A második kérdésre „Hogyan alakult az Ön életében a zene szerepe?” megígértem, hogy külön válaszolok, jöllehet az előzőekben erről már részben szóltam. Most hangsúlyozom: a zene nekem mindig azt a dimenziót jelentette, melyben el tudtam szakadni — ha csak rövid időre is — a kemény valóságtól. Úgy is fogalmazhatok, hogy „feltöltöttem az akkumulátoromat”. Ugyanakkor a dallam világa nemcsak vigasztalt és felvidített, hanem megismertetett azokkal, akik hozzám hasonló életet folytattak és folytatnak ma is. Ez abban nyilvánult meg, hogy a zeneszerek köréből sokan hozzám fordultak bajaikkal és bíztak bennem, mint orvosban. Ezzel szemben én valahogy támaszra leltem élettapasztalataikból. Ezek a kapcsolatok egyfajta „közöségi érzést” keltettek bennem: mindnyájan más világ felé is törekszünk. Emlékezem például arra, hogy milyen mély benyomást tett rám a beszélgetés annak idején Tóth Aladárral, vagy mondjuk mostanában Durkó Zsolttal. Mennyit tanultam tőlük és talán én is lehettem nekik valamiben segítségükre. Hányan vannak ma is — nevüket nem említve —, akikkel személyes kapcsolatban vagyok. Életvitelüket rokonságban érzem a magaméval és érzem, hogy ezzel gazdagabb lettem. Azt is sejtem, hogy nem leszek egyedül a másik világban.

Milyen az a „másik világ”, vagy talán úgy is mondhatjuk, az a „jobbik világ”? Nem ismerhetjük, mindössze érezhetjük. Mindegy, hogy mi a neve. De tudjuk, hogy létezik, s ez a fontos. A zene közelít hozzá.

Újra úton

Meditáció egy hangverseny kapcsán

Orgonaművész, karnagy

A Sors rendelésének tartom, hogy orgonaművészként és karnagyként a zenét — a szent zenét — művelhetem. Ez az életem, a hivatásom, a kenyérkereső foglalkozásom, a kedvteléseim.

Az útirány ezúttal Kelet felé van, úti célom az Ukrajnában lévő félmillió város, Vinnyica, 21 órás út vonattal. A rendszerváltozás után a kapucinus rend is visszakapta templomát és rendházát. Már kétszer jártam ott, megtapasztaltam, hogy elhivatott ukrán és lengyel szerzetesek hogyan építik azt újjá (a szovjet hadsereg lőszerraktárnak használta), és milyen határtalan odaadással gondozzák az egyházközség népes hívőseregének lelki életét.

A hangversenyt október 22-ére, a magyarországi forradalom előestjére tűzték ki.

Ilyenkor év vége felé az emberek számadást tartanak, a hívő keresztények pedig hálaadó istentiszteletet is. Rám különösen vonatkozik ez, hiszen néhány nap múlva betöltöm 60. életéveimet. Ezért a számadás több évről kell, hogy szóljon, és a hálaadás is — ha lehet — ünnepélyesebb.

A zene iránti érdeklődésem és szeretetem igen korán megmutatkozott. Az első professzionális élményeket — próbamunka, hangversenyek, hangfelvételek, koncertutak — a Magyar Rádió Gyermekkórusában szereztem. A következőket, melyek határozottan a szent zene felé tereltek, Lisznyay-Szabó Gábortól, „felfedezőmtől”, tanáromtól, későbbi mentoromtól és haláláig atyai jó barátomtól kaptam. Az ő útmutatásával és segítségével kerültem be az akkoriban a Központi Papi Szemináriumban működő Kántorképzőbe, ahol tanáraink között tudhattam Harmath Artúrt, Gergely Ferencet és több más egyházzenei vezetőt, akik a 20. századi magyar egyházi zene jeles képviselői voltak. 15 éves koromra okleveles kántor lettem. Ezzel apám álma teljesült bennem, mert ő bármennyire is szerette volna azt elérni, a Don-kanyarból való visszatérése után a tanulás helyett nemsokára már egy hét tagú családról kellett gondoskodnia.

Bennem pedig érlelődtek a magok, amit a fent említett személyiségek vetettek el — a névsor a következő tanulmányok alatt tetemesen kibővült például Bárdos Lajossal (prozódia), Szokolay Sándorral (zeneszerzés), Maklár Józseffel (karvezetés). Különösen megragadott, hogy ezeknek a muzikusoknak emberi habitusa, elve, hitvallása, viselkedése tökéletes összhangban volt zeneszerzői, karnagy, pedagógusi tevékenységükkel. Lehet techni-

kailag mégoly tökéletesre csiszolt *H-moll mise*, *Messiás* vagy *Requiem*, számomra a keresztény szellemiség nélküli előadás csak üres beszéd, tartalom nélküli csillogás marad.

És ez a megállapítás nemcsak a terjedelmes, olykor 2–3 órás mesterművekre vonatkozik, hanem J. S. Bach rövid korárelőjátékaira, például az „O Mensch, bewein dein Sünde gross”-ra, mert itt ugyanolyan jelentőségű „megváltástörténet”-ről van szó, mint az előbb említett remekművek esetében.

Én is vallom, hogy ezek a művek — és a zeneirodalom több évszázados, a mai napig tartó története alatt létrejött alkotások — a Teremtésnek az isteni kegyelemtől vezérelt, az ember által létrehozott folytatása, beteljesítése.

A megértésnek, átélésnek, feldolgozásnak nagyon különböző fokozatai lehetnek. A katarzis valamilyen szinten bekövetkezhet egy rózsafűzér ájtatosságon, az énekelt liturgia folyamán, vagy egy oratórium előadás csúcspontján. Értékes tapasztalatokat szereztem október 22-én Vinnyicában egy pravoszláv székesegyház ünnepi istentiszteletén és egy fiataloknak tartott katolikus szentmisén. Az előbbin a celebránsok szóló és együttes énekei váltakozva a kettős kórus többszólamú közreműködésével, az utóbbin pedig a fiatalok gitárral és ütőhangszerekkel kísért „modern” darabjai a Vinnyicában tanuló afrikai diákok egzotikus zenéjével fűszerezve értek el különleges hatást.

Csak remélni merem, hogy az esti hangversenyen a zsúfolásig telt templom közönsége hiteles és színvonalas szellemi és lelki táplálékhoz jutott (J. S. Bach, M. Reger és F. Mendelssohn művei hangzottak el). A kívánt hatást bizonyára erősítette a kiváló Sauer orgona és az ideális templomi akusztika és atmoszféra is.

A hangverseny után a kapucinus atyák igazán kitétek magukért, bőséges lakoma következett. Lehet, hogy a szerényen fogyasztott vodka és bor is közrejátszott abban, hogy az imént még ukrán nyelven miséző és csodálatosan éneklő lengyel származású szerzetes — kinek ének szakon konzervatóriumi végzettsége volt, folyékonyan beszélt olaszul és franciául — mivel kápráztatott el csengő baritonján? Kálmán Imre operettjéből énekelt német nyelven a „Hej, cigány”-t.

Úgy tűnik, az emberi mivoltunkhoz tartozik, mintha belénk lenne kódolva a zene és annak valamilyen formájú művelése. Érdekes kérdés az évtizedekig, sőt esetenként évszázadokig tartó zenészdinasztiák vonulata.

A zene szerepe életemben

HAFENSCHER KÁROLY

Evangélikus teológus

Megköszönve idei körkérdésüket, örömmel válaszolok érdeklődésükre. A feltett kérdéseket összevonva vallomásomat a következő mondatokba foglalom össze.

Evangélikus nevelést kaptam családban is, gimnáziumban is, és ezért nálunk a muzsika: a *musica sacra*, a korál, a zenés áhítatok identitásunkhoz tartoznak, és én is ebben a légkörben és környezetben nőttem fel. Az úgynevezett világi zenét is értékeltük, gyakoroltuk is (hegedültem, zenekarban is játszottam). Tudvalévó, hogy reformátorunk, Luther Márton szerette és művelte a zenét. Ambroziusz gregorián feldolgozásai, valamint saját szerzeményei ismerősek, és felekezetünkön túl is megbecsült értékei a keresztény jellegű művészetnek. Nemcsak az istentiszteleti életben vette ki részét a szent muzsika használatából, és ezzel német professzor létére is beemelte a mediterrán egyházi zenét saját kultúrkörébe, valamint biztosította a kontinuitást a középkori kereszténység értékeinek megőrzésében, hanem baráti és családi körben is megmutatta zene iránti szeretetét. A teológia után a muzsikát tartotta Isten egyik legnagyobb ajándékának. Ez általában művészeti felfogására is érvényes volt, és ezért nem tartozott azokhoz a radikális reformátorokhoz, akik mindent, ami a középkori egyház életében és gyakorlatában érték volt, meg akartak szüntetni. Jóindulatúan így fogalmazok: „hogymeg semmi se kerüljön Isten igéjének, Jézus Krisztus hirdetett szavának elébe”. Ezért van az, hogy mind a német, mind a skandináv lutheranizmusban a középkori értékek megmaradtak, ugyanez jellemző még az európai szórvány evangélikus egyházakra is. Az előző gondolat is érdekes módon szerepel a bencés regulában: „semmit ne helyeztetek Jézus Krisztus elé”.

Nálunk a családban, szüleim, feleségem, gyermekeink, unokáink a zene szeretetében nemcsak elméletileg, de gyakorlatban is részt vettek, kórusokban és hangszeres muzsikában egyaránt.

Középiszkolás koromban, főleg a cserkészlet révén a népdalok és a Kodály-módszer oly mértékben kötötték le zenei érdeklődésemet, hogy beiratkoztam a Zeneművészeti Főiskolán a Balla Péter által vezetett népdal kurzusba. Ez akkori zenei ízlésemet alapjaiban meghatározta. Később egyetemi éveimben teológiailag is próbáltam meghatározni egyházunk és a zene viszonyát: a zene előkészítheti, vagy követheti az igehirdetést, de sohasem helyettesítheti az Evangélium élő szóval hirdetett szolgálatát. A

viva vox evangelii nálunk elsőbbséget élvez a leírt és olvasott szentírásbeli szakaszok előtt, mint ahogy a *vox humanát* előnyben részesítjük az instrumentális zenével szemben. Ezért jellemző a művészileg kidolgozott kantáták, passiók, oratóriumok gyakori használata. Egyfelől, noha jelentős komponisták szerepelnek egyháztörténetünkben, Bach, Schütz, Buxtehude, mégsem tartom evangélistáknak a legnagyobbakat sem. Az Evangélium hirdetését elsőbbségben részesítem. Nálunk a zene önmagában nem kultusz, hanem kulturális tényező, amit felhasználhatunk istentiszteleti, családi és nevelési vonatkozásban egyaránt.

Amennyire szokásban van nálunk is a zene ajándékának értékelése, ugyanúgy józanul látjuk, hogy még ez is ambivalens érték, amely veszélyt is jelenthet, ha pótlék szerepébe kerül, istentisztelet jellegűvé válik, és egy-egy zeneszerzőt szinte imáadásban (*adoratio*) részesítünk. Hosszú gyülekezeti szolgálatom tapasztalatából merem leírni, hogy értelmiségi híveink között például akadt olyan egyháztagunk, aki magát Wagner-imádónak tartotta, és ha az Operaházban Wagner matiné előadás volt, odament istentiszteletünk látogatása helyett. Véleményét hosszas lelkipásztori beszélgetés után sem változtatta meg. Hiába ecseteltem a Wagner-muzsikához tartozó pogány, ősi germán mitológia anyagát, a német, norvég, izlandi sagak világának kereszténységtől elütő jellegzetességét, felfogásán és gyakorlatán mindez nem változtatott. (Nietzsche hatása is ugyanebben az irányban keresendő.)

A Mozart és Bartók Évvvel kapcsolatban emlékeztetek arra, hogy Karl Barth, a 20. század egyik legjelentősebb teológusa félig ironikusan, félig komolyan beszél reménységéről, tudniillik, hogy a mennyben majd nemcsak Bach-muzsikát kell hallgatnia, hanem Mozart kedves zenéje is felhangzik. (Számomra is legalábbis elméleti kérdés, hogy J. S. Bach barokk formában fejezte ki mondanivalóját, a barokk ugyanis nem jellemző evangélikusságunkra.) A közelmúltban kedves baráti diszkusszió folyt néhány szerzetes barátom és közöttem. Partnereim a Mozart Év búvőletében arról szóltak, hogy számukra Mozart muzsikája és néhány operája vallásos áhítatot kelt. Megbecsülve, őszintén értékelve az osztrák muzsikus fantasztikus tehetségét, a hangulatot keltő, bámulatosan gazdag alkotásait, arra emlékeztettem őket, talán nem véletlen, hogy a szabadkőműveség zeneszerzőjének is tartják őt a páholyok tagjai, ha a *Varázsfuvola* vagy a *Don Giovanni* dallamai felhangzanak. Sokan velem együtt viszont úgy érzik, hogy túlléptünk a kereszténység határain...

Bartók Béla zseniális művészete, amit Illyés Gyula szerint csak a magyarok füle, szíve tud értékelni, tudatosan nem volt egyházi zene. Noha Bartók indulásakor Pozsonyban még egyházi iskolában is hangversenyezett, de rá a *Cantata profana* a jellemző, és talán az is, hogy a római katolikus egyházból az unitárius felekezetbe átlépve érezte jól magát. A földön élő sze-

kularizált embert akarta megszólítani, és maga is így vélekedett. Ezért rezonált rá mind az amerikai, mind az európai szekularizált értelmiségi réteg. Csak kivételt jelentenek nála azok a művek, amelyekben megszólalhat a transzcendens dimenziója.

Tiszteletben tartom mások eltérő véleményét, felfogását, gyakorlatát. Soraimat egy evangélikus teológus, lelkész-tanár vallomásának tekintem, őszinte kíváncsisággal várom a körkérdés valamennyi válaszolójának gondolatát.

Számomra is napi szükséglet a zene szolgálata. Nem restellem bevallani, hogy idős korom ellenére szívesen énekelem egyedül is reggeli áhítatom során ősi koráljainkat vagy református testvéregyházunk szeretett zsoltárainak némelyikét. Az éneket az imádság egy formájának tartom. Koráljaink szövegeiből tanítást, erősítést, vigasztalást is kapok. Gondolok különösen Paul Gerhardt énekeire. Szerzőnknek évfordulója lesz a következő évben (születésének 400. éve), és ennek kapcsán az evangélikus világ készül méltó megünneplésére. Nem feledjük, hogy Paul Gerhardt a harmincéves háború idején élt, családjilag is sok megpróbáltatásban volt része, de énekeiben csendes szívű, hívő, reménykedő ember hangját halljuk, és tanítását ma is jelentősnek érezzük.

Nekem tehát a zene mindennapos részvételt jelent mind szakrális, mind kulturális vonatkozásban. Ez az a művészeti ág, ami tiszta hallásunkban lelki-szellemi ajándékot jelenthet. Alig tudjuk megfelelően értékelni, hogy az ember nemcsak gondolkodó, beszélő, és ezért felelős teremtménye a Teremtőnek, hanem éneklő, daloló, zenélő ember is. A muzsika lehet, hogy az állatvilágra is valamiféle hatással van, de az ember számára lényegéhez, identitásához tartozik. Így gondolkodom és élek Bartók és Mozart jubileumi évében is, és remélem, életem hátralévő minden napján.

HEIDL GYÖRGY

Zene itt és ott

Eszmetörténész

Hosszas halogatás után igyekszem eleget tenni a Vigilia megtisztelő körkérdésének, mert nehezemre esik olyasmiről írni, ami annyira személyesen érint, mint a zene. Húsz évvel ezelőtt még zenei pályára készültem, bölcsész tanulmányaimat az akkoriban ígéretesen alakuló muzsikusi életemhez képest csak másodlagosnak tekintettem. Azután fordult a kocka, és kutatói, oktatói, fordítói tevékenységem mellett nem tudtam elegendő időt szánni sem a zenehallgatásra, sem a hangszeres játékra. Néhány esztendővel ezelőtt azonban egy súlyos látászavar következtében kénytelen voltam szokásaimat és napirendemet alapvetően megváltoztatni, mi-

vel a korábbiakhoz képest jóval kevesebbet tudtam olvasni és írni, s azt is csak súlyos lelki-fizikai nehézségek árán. Ekkor a látásom helyett a hallásomat dolgoztattam, és a zenehallgatás mellett ismét jelentős teret nyert az életemben a zenélés és a zenei gondolkodás. A látászavar sokak imádságának és boldog Batthyány-Strattman László közbenjárásának köszönhetően megszűnt, a zene azonban továbbra is életem szerves részét alkotja. Különös módon, egy betegség következtében kaptam vissza ifjúkorom nagy szerelmét, a muzsikát.

Meggyőződésem, hogy a túlvilági boldogságból nem hiányozhat semmi, ami a földi életet széppé teszi. Mindazt, aminek itt örülünk, ott a maga teljességében, vagy inkább: örökké tartó, állandó kiteljesedésben, növekedésben fogjuk élvezni. Úgy képzelem, hogy halálunk után, de még a feltámadást megelőzően a lélek azt fogja fel, azt éli át zenei tapasztalatként, zenei örömként, ami hangképzés nélkül is a zene sajátja, sőt egyéb emlékei mellett a földi életében hallott zenék emlékét is őrzi. Ha ez nem így lenne, megkérdőjeleződne a lélek önazonossága. A testtől elvált lélek is érzékeli az időt, az időbeni folyamatokat, amint egyfajta térbeliséget is tapasztal. Ez következik Krisztus mennybemene-telének tényéből, valamint Mária mennybevételének a katolikus egyházban dogmaként kihirdetett, és a keleti keresztény egyházak által is vallott hittételéből.

A testi hangképzés ugyanis a zenének fontos, de nem lényegi jegye, a zenei tapasztalat a lélek benső modulációja: értelmi és szellemi mértékre-hozás, amely az öröm és a boldogság állapotában Isten jelenlétének csöndjében, a purgatóriumban pedig az Isten utáni egyre megtisztultabb vágyakozásban egyfajta lelki összhangzást teremt. Nem tudom, van-e a pokolban zene — néhány zenei alkotás mintha azt előlegezné meg —, de hajlok arra, hogy a kárhozat állapotában a néma sikoly és az Isten-nélküliség rémületes csöndje uralkodik.

Hisszük, hogy amikor új ég és új föld lesz, a feltámadottak a maguk teljességében, épségében visszakapják a testüket. Ha halásunkkal és más érzékszerveinkkel együtt kiteljesedett állapotban újból birtokba vesszük hangképző szerveinket, akkor majd énekelhetünk, ha kedvünk tartja, és mivel a hangszeres játékra alkalmas többi testrészünket is visszanyerjük, mindazok, akik zenélni akarnak, zenélni fognak olyan hangszereken, amelyeket azok készítenek, akik ebben örömeiket lelik. Olyan tiszta és nagyszerű lesz a feltámadottak zenei élete, hogy az a számunkra elképzelhetetlen. Amint majd a testi táplálkozást sem a szükség, hanem a szabad választás határozza meg, úgy a zenélésnek és éneklésnek is csak egyetlen oka és célja lesz: Isten mindent és mindenkit betöltő szeretete.

A „szívrepesőtől” a transzcendensig

HOLLÓS MÁTÉ

Zeneszerző

Zene... De sokfélét idéz föl e gyűjtőnév!

Van, aki számára pusztá hangkulissza: az ébredéskor kinyitott rádiótól a munka közben, sohasem odafigyelve hallgatott magánon, walkmanen át a televízió muzsikáló Babeléig, amelyből néhány másodpercenként egymásra torlódva tolul elő a sok piktoqram-szignál, hogy oda se nézve is tudjam, időjárást jelentenek vagy ajánlót kapunk a további műsorról.

Van, aki számára élete útjelzője: ezt a dalt az édesanya énekelte neki, azt az első szerelem idején hallgatta, a harmadikat iskolai ünnepélyeken utálta (de most már nosztalgikusan szereti).

És van — sokkal kevesebb —, aki hajlandó figyelni rá. Már az is örömteli, ha hangversenyre beül, úgy nyit ki rádiót, tévét, lemezjátszót, hogy mást nem tesz akkor, mint a zenét hallgatja. Ha olyan műfajt választ, amely matematikai összehasonlítással legfeljebb a kétjegyű számokkal való összeadás szintjén van, szórakozhat, a kedélyét áztathatja benne. Már ez is a lélekhez szól. Az igazán jó azonban, ha nemcsak a lélekhez, hanem a szellemhez is elér a muzsika. Am ehhez olyan műfajok és alkotások kellene, amelyeken „van mit hallgatni”, sőt, újrhallgatáskor nem az ismétlés örömét hozzák, hanem új felfedezéseket is kínálnak. Vagyis: nemcsak rigmusok, hanem költemények, nem csupán a hallgatás pillanataiban jelentkező zsigeri hatásuk van, hanem olyan érzeteket és gondolatokat ébresztenek, amelyek később oldódnak a szervezetben, maradandó élményt okoznak.

Szeretik-e az emberek a zenét? Ha a mindenholon ömlő hangáradatot, s a zenepiac túltermelését tekintjük, bizonyára igennel felelünk. De olyan e kérdés, mint ha azt tudakolnók, kedvelik-e a tésztát? Igényes recepttel készült cukrászsüteményt kevesebben fogyasztanak, mint gyomortömő nudlikat. Vagy az ékszereket? Míves ötvösmunkát kevesebben öltenek magukra, mint mutatósabb, netán egészen „gagyi bizsut”. Csakhogy nemes ékszerre kevesebb embernek van pénze, de nemes zenét ugyanannyiért — azaz ingyen — szolgáltat a rádió, mint „nudlibizsu”-t. Csak el kell jutni hozzá.

Ez az eljutás egyre nehezebb. Még iskolai ének-zene tanításunk fénykorában is keveselltem, amit a zenéről magáról oktattak. Pedig a zenehallgatást meg kell tanulni. Hogy ne úgy álljunk szimfóniához, szonátához, mintha regényt úgy olvasnánk, hogy a szereplők jellemét, tetteit nem követjük, nem korábbi vi-

selkedésükhöz viszonyítjuk újabb megmozdulásaikat. Mára egyre kevesebb az esély, hogy ilyen útmutatással találkozzék a diák. Marad a kedélyáztatás... Aminek évezredes múltja, hogy kiénekeljük magunkból az örömet, bánatot. De manapság ki nyitja dalra a száját? S ha mégis, vajon mennyire hamisan? Márpedig az ének tisztasága nem pusztán esztétikai kérdés! A hangmagasság pontos intonációja lelkünk fegyelme, közös éneklésnél ráadásul az alkalmazkodásé, de ez a fegyelem szépséget teremtve szabadságérzetet kelt. Tehát nem megköt, hanem szárnyat ad.

Mostoha lenne a zene iskolai kezelése? Ha arra gondolunk, hogy az irodalom alkotásait elemzik az általános és középiskolában, a zenét pedig szőrmentén érintik, siránkozhatunk. Ha a képzőművészet történetének oktatását tekintjük, még mindig jobban áll a zene. A könyvpiac eredményesebb a hanglemezekénél, de ha a sok illegális letöltést és magánmásolást is hozzáveszem, talán nem marad alul a muzsikafogyasztás sem.

A visszatérő kérdés: mit kaphat a zenétől, aki hajlandó és képes kapcsolatra lépni vele? Nem más művészetekkel szembeni érvként (hiszen azok sem nélkülözhetők!), inkább száraz tényként szögezhetjük le: transzcendenciát. Szavakban nem kifejezhető katarzist. A lélek felfrissülését és megerősödését a nagy és kis nehézségek leküzdéséhez. Amint a torna izmainkat teszi képessé erő kifejtésre, a zene lelkünk „izmait”. Van, persze, a művészi zenében is olyan, amely elsősorban ritmusával ragad meg, amely az ősi munkadal távoli leszármazottjaként mozgást diktál, de távolabbra jutunk a transzcendenciában a dallamban, harmóniában, hangszínen is gazdag művekkel, legyenek akár a zenei éremművészet apró remekei, akár nagyszabású hangzó freskók. Hiszen ma nem belezsongatjuk magunkat „a jobb világba”, ahová Illyés szavaival emel a zene, hanem éber tudattal, kérdőn-kétkedőn a magunk egyéni útját járjuk.

Lehetnek a hallók világában is olyanok, akik süketek a zenére. Nem botfültre (ami Kodály szerint nincs is), hanem elemi igényhiányra gondolok. Ne bántsuk őket. Azokért érdemes harcolnunk, akik nem ismerték (még) föl az ingyencséget, csak tömik magukat „nudlival”, hogy jóllakjanak. Saját tapasztalatom zenehallgatást „tanító” országjárásomból, hogy kisiskolástól felnőttig, zeneszakkörös elitgimnazistától vidéki végek szakmunkástanulóiig(!) meg lehet teremteni az emberek kapcsolatát a zene *anyagával*. Meggyőződésem, hogy csak ez az út vezet a zene *anyagtalanságának* maradéktalan átéléséhez.

A gyerekkor nagyon fontos. Három-négy évesen a rádióból hallgatott zenéket *szívrepesősnek* és *lelkifurdalós*nak osztályoztam. Az egyik a felemelő, a másik a szomorú volt. S emlékszem, milyen fiziológiai élményeket jelentett számomra egy-egy bizonyos harmóniafordulat olyan kicsi korban, amikor még hangszert

sem tanultam. Az érzetek szintjén bennem volt, amit később — szakmai „vértetben” — a tudatéra konvertáltam.

A hivatásos zenész szakmája szépségeivel tudatos szembenézésre kényszerül. De miként a nőgyógyász sem veszíti el a női test esztétikuma iránti vonzalmát, a muzsikust sem fenyegetheti rideg elidegenedés. Hogy egy zeneszerzőt miként termékenyít meg a zenetörténet, külön írás tárgya lehet. Egy biztos: jaj neki, ha szakmájának mérnöki faktora elnyomja a hivatás költői faktorát, ha elfelejti, mi a „szívrepesős”!

HUTÁS IMRE

Válasz a körkérdésre

Orvosprofesszor

Elöljáróban szeretném tisztázni, hogy csak zenebarát, zeneszerető, de nem zeneértő vagyok, és ez sok kellemetlenségtől megóv. Ha részt veszek egy hangversenyen, élvezem a zenét, amely vagy elandalít, vagy felráz, és utána azzal az érzéssel térek haza, hogy szép estét éltem meg, másnap olvasom a kritikát, hogy én egy rossz művészi produkció fültanúja voltam. Ez persze utólag nem zavar.

Az elektronika megjelenése a zenében — magnó, a CD — különleges helyet biztosított a zenének, azzal, hogy a produkciókat „házhoz viszi”. Én is jelentős CD-tárral rendelkezem, kiváló karmesterekkel, énekesekkel. Az élő zenét, egy zenekari hangverseny atmoszféráját, „konzerv” azonban sohasem képes visszaadni.

Ha szubjektív módon kezdhethném, gimnáziumi éveimet Miskolcon töltöttem, ahol szerződés kötelezte a színházat havonta egy operaelőadásra. Kitűnő művészek jelentek meg, csak néhány közülük Szilvássy Margit, Losonczy György, vagy a mára elfelejtett görög emigráns Liontas Konstantin. Ekkor ismerkedtem meg a „komoly” zenével, a legnépszerűbb operákkal: *Tosca*, Gounod *Faustja*, *Bohémélet*, *Bajazzók*. Ezek az előadások katartikus élményeket váltottak ki bennem, hogy hajnalig ébren maradtam — nem annyira a zenemű története, mint a zene gyakorolt rám szinte megrázó hatást.

Budapestre kerülve a Károlyi-kertben éltem át először a fentiekhez hasonló katartikus élményt. A későbbiekben, mikor gyakoribbak lettek zenei élményeim, ez a lelkesedés alábbhagyott, talán ez a korrall járó természetes folyamat.

Maradtak azonban olyan művek, amelyek örökéletűek számomra, és ma is ezt a katarzist képesek kiváltani bennem.

A halottak napja és Verdi *Requiemje* számomra elválaszthatatlan események. Babitscsal „halottaink is egyre egyre többen”, és ebben a zenében megnyílik a menny és a pokol, a végső kicsengetés azonban a hit és a megtisztulásba vetett remény. Ha nincs

alkalmam a *Requiemet* hangversenyteremben vagy templomban meghallgatni, felteszem a CD-t, kikapcsolom a telefont és átadom magam a hangoknak.

Másik meghatározó zenei élményem külföldön ért, az addig számomra ismeretlen Gluck *Orfeo és Euridice* Magyarországon nem játszott operája volt. A hömpölygő zene, a harc a halál ellen, majd a *Boldog Lelkek Tánca* rendkívüli hatást gyakorolt. A túlvilági harmónia a belőle sugárzó boldogság paradicsomi hangulatát sugallta. Arra gondoltam — orvos lévén —, hogy az úgynevezett „hospice” osztályokon ennek a zenének kellene szólni, amely a halhatatlan élet derűjét árasztja. Ez a zene hívó vagy nem hívó számára ugyanazt a mennybéli hitet sugározza.

JÁSZ ATTILA

[vigasztalés]

„Ég madarai, daloljátok az Urat”
(Assisi Szent Ferenc)

Költő *A zene szabaddá tesz fel
Emel és maga alá temet be
Borít és felmelegít átölel és
Elviselhetővé teszi magány
Os perceid sőt társad lesz
Sőt megkeresi benned azt a
Valakit aki sohase voltál
De mindig is szerettél volna
Lenni vagy legalábbis nem
Veszni el annyira de a zene
Megtalál és visszavezet ön
Magadhoz s egyedül lehetsz
Mindenkiel de mindenek
Előtt vigasztal és megmutat
Ja van értelme a dolgoknak
Értelem egyáltalán hiába ért
Hetetlenül szép hogy az ember
Ajándékba kapta nyolcadik
Napként a zenét hogy sz hogy
Sz hogy szeretetből épül és sz
Abaddá tesz és felemeli párás
Tekinteted a plázaálmok fölé
És takargatja be meztelen és
Fázós felhők fölé fúródó bizony
Talan pillantásod s az égbolt
Lépcsőjére ültet és beborít egy*

Bolyhos törölközővel átölel és
Magához szorít ahogyan csak
Anyád vagy a szerelmesek egy
Mást és agyad neuronjaira celo
Fán angyalszárnyakat ragaszt
Hogy a madarakhoz válhass
Hasonlatossá legalább legbelül.

KALÁSZ MÁRTON

Mozart-év

Czigány György 75. születésnapjára

Költő *A dolgok közben csak rejtenék magukat —
néha igencsak makacsul. Akár egy nyoma veszett érv. Pl. soha nem
fogja más megtudni, miféle zenemű lehetett,
melyről a karmester azt magyarázta orkeszterünk tagjainak: „Önök
ezt ne úgy játsszák, mintha szerelem
volna. Ez egy szerelemre való emlékezés.” Az ünnepeink csak ruráliák —
behavazott vidék, lelki. Meghúzódnánk naivul — ma ne igyekeznénk
megajándékozni emlékezetünket? (S hogy miért beszéltet
ilyen eleven többes számban. Milyenformán?) A keresett zenemű
ha ismeretlen, kutatnom tovább sem érdemes — naponta
hangzik, így hallják. S ha nem. Véletlenül,
csak tréfálkozva — „vagyon benne, így akar: úgy is, belső hegedűs”,
talán: Valaki intelmére, valóságosan vagy metaforikusan,
s nem álomban, AZT játszanunk. (Megrendülten követ a publikum.
Maradék életünk.)*

MÁRTON LÁSZLÓ

Szükségből erény

Regényíró, műfordító

Tisztelt Szerkesztőség,

nehéz feladatot jelent számomra az Önök mostani, zenével kapcsolatos körkérdése, már amennyiben csakugyan válaszolni próbálok rá. Nehéz olyasmiről beszélnem, ami idegen tőlem, amitől én idegen vagyok, és amiről emiatt a szó szoros értelmében fogalmam sincs. Egy fogyatékoságról kell — kellene szót ejtenem, olyan lelki fogyatékoságról, melynek kialakulásában magam is részese vagyok, hiszen a személyiségfejlődés kimondott és kimondatlan döntései tették véglegessé, hogy életem lelki törénéseiből, tartalmaiból a zenei rész jóformán teljesen hiányzik.

Azokról a lelki okokról, melyek ezt az idegenséget, ezt a hiányt előidéztek, már csak a rendelkezésemre álló terjedelem miatt sem beszélhetek. Elég annyit mondanom, hogy serdülő- és fiatakoromban sok mindenre fogékonyá váltam, többek között az irodalomra (amelyhez valamelyest értek) és a képzőművészetre (amelyhez nem értek, de tudom használni a szememet, a látványként megjelenő műalkotást pedig egészében is, részleteiben is meg tudom ítélni). E fogékonyasághoz egyfajta szellemi keménységre és ellenállóképességre volt szükség, ennek pedig a zenétől való makacs elzárkózás volt az ára, ha úgy tetszik, számottevő ismerve.

Olyan korszakban és környezetben nőttem fel, melyben a zene mozgalmi kórusművek és operettslágererek alakjában jutott el hozzám; ehhez járult az úgynevezett „zenei neveltetés” feneketlen ostobasága és brutalitása. Sajnálatos módon az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy a zene elsősorban az elnyomás, a megalázás, a rendészeti jellegű fegyelmezés hatékony eszköze; másodsorban felszínes érzelmekre ható hazugság; harmadsorban zavaró háttérzöreje. Természetesen igen hamar beláttam, hogy ez nem így van; de mire eljuthatott volna a dobhártyáimig az Önök által említett Mozart és Bartók zenéje, addigra a fülem lelkileg bezárult. Kevésbé patetikusan fogalmazva: felnőtt fejjel nem voltam képes, nem is igen próbálkoztam elsajátítani azokat az ismereteket, melyek révén tudnám, hogy mit hallok. Így viszont nem hallok semmit, legfeljebb érzelmi nyomatékkal terhelt, ritmikus zörejeket; énekhangok esetében hallom a felkészülést, az erőlködést, vagy éppenséggel a fölényes biztonságot, és mindenekelőtt látom az eltorzult arcvonásokat.

Mondanom sem kell talán: tisztában vagyok vele, hogy nem kellene ilyen sarkítottan fogalmaznom. Hiszen igenis hallgatok zenét. Járok operába, koncertekre, nem is ritkán. Pályám során — különösen régebben, amikor drámákat írtam — sokszor dolgoztam együtt zenészekkel. Dalszövegeket írtam, fordítottam; ezeket énekelték, vagyis hozzá tudtam igazítani a dallamhoz a szöveget. Még egy — igaz, meg nem valósult — operalibrettó homályos emléke is földereng. És persze, ami a legfontosabb: elképzelhetetlennek tartok valamirevaló irodalmi alkotást zeneiség nélkül, akár a kompozíció egészét, akár a szöveg belső ritmusát nézzük. Ezt a zeneiséget ismerem, és a legjobb tudásom szerint igyekszem is művelni.

De mindez elfedi a lényegét, azt, hogy a zene számomra alapjában véve nem ismerhető meg. Én pedig az általam észlelhető lényeg megformálására és kimondására törekszem. Épp ezért, a szükségből erényt csinálva, talán vakmerőség nélkül válaszolhatok az istenire irányuló kérdésre is. A zene hiánya mint tapasztalat segít észlelni a másikat, még nagyobb hiányt: Isten üresen hagyott helyét.

Carmina burana

Teológus

A középkor sajátos vándorainak egyik csoportja a vagabundok. Olyan férfiak voltak ők, akik valamely kötöttségtől menekültek. *Clerici vagantes* — kápsáló, azaz kolduló barátok, akik részben a szerzetesi életstílus kötetlenségének hagyományából, részben szükségből, mert kolostoruk nem tudta eltartani őket, részben nyugtalanságból, vagy esetleg a szerzetesi életforma kereteinek megsértése miatt útra keltek, s haza sohasem érkeztek. Emberek, akik az erőteljesen földhöz és szigorú intézményekhez kötött korban elhagyták a szoros kereteket, és ettől egy másik kalandos és kalandor világ nyílt meg számukra. Sajátos kontrasztját képviselik ők a mennyre fókuszált viláértelmezésnek és életstílusnak. Kontrasztját, nem ellentétét, mert miközben folyamatos vándorlásuk lehetővé tette az egyéni életút kevesebb kötöttséggel történő megvalósítását, különlegességük — nem ritkán üldözöttségük — miatt igen erőteljesen emlékeztettek azokra a korlátokra és rendszerekre, melyek mezsgyéjén éltek.

Nem csoda, hogy mozgalmuk a középkori egyetemek felvirágzásával kapott lendületet, ahol az egyébként tekintélyre és alázatra alapuló középkori kultúra kivételeként a racionalitás és a disputa uralkodott. Pannenberg álláspontja szerint, aki korunk talán legnagyobb protestáns teológusa, éppen ezek az egyetemek jelentették az európai szekularizáció folyamatának kezdetét, mert a hagyomány abszolút tekintélye mellé odahelyezték a racionális érvelés tekintélyét. A két világiség, a ráció és a peregrináció egymásra leltek, s amit az egyiknek, úgy a másiknak is meg kellett küzdenie a korlátozott, tehát kétes legitimitáció miatti kirekesztésekkel. Túlzó lenne Albertus Magnust, Aquinói Szent Tamást vagabundnak nevezni, amint a sok névtelen vándor klerikus sem lett rendszeralkotó teológusóriás. Ám a határok megérintése és átlépése, a limes-lét jellemző egyikükre és másikukra is. Miközben a magas skolasztika atyjai addig soha nem alkalmazott filozófiai alapokra a „civil” racionalitás szabályai mentén teológiai rendszert építettek, aközben a nyughatatlan vándorok vérbő ritmusokat, vaskos dalokat, fülsértő költeményeket alkottak.

A vagabund költészet legismertebb gyűjteménye a *Carmina burana*, amelyet Benediktbeuernben fedeztek fel, alighanem egy nagyon gazdag és kevésbé erkölcsös papi személy felkérésére. A névtelen vagabundok közül csak egyet ismerünk név szerint, orleani Hugo bíborost, s egyet álnevéen, az Archipoetat. A gyűjtemény a műfaj legkülönbözőbb elemeit vegyíti, a szerelmes daloktól, a bordalon, gúnydalon, kolduló rigmuson át a játékversekig. Közös bennük az érdekesség és fésületlenség: a kerges lábak

ütemes dobbanása az ivók döngölt földjén, a farbacsípett szolgálok kéjes sikkantásai, a bortól edzett torok ércessége, az izzadt kereszties lovagok ledobott páncéljának robaja, és az a szilajság, amely este érkezik, éjszaka tobzódik, majd másnap tovább áll, mintha helyhez és nem személyhez lenne kötve az evilág sárszaga. Harsányságával farsangi, üzenetével mégis nagybőjti szöveg, amelyből Orff műve az utóbbit már nem fogja fel. Talán hihetjük, hogy élvezettársadalmunk vagabundjai egy más napon kihallják a zaj mögül egy kolostor harangjának szelíd hangját és odaszegődnek amellé, aki a mennyből a porba jött értük.

MÁTHÉ ANDREA

Zene-szó-kép-tánc

Esztéta

A zene bennem valahogy összekapcsolódik az irodalommal, illetve más művészeti ágakkal. Talán, mert korai-korábbi találkozásaim számos zeneművel az irodalmon, a táncon vagy egy-egy festményen keresztül történtek meg. Ma már ez egyre kevésbé fordul elő, ezek az összefüggések mégis meghatározóak maradtak a zenével való kapcsolatomban. Egyébként is nagyon érdekel az a szövevényes hálózat, amelyik évszázadokon át, művészeti ágakon keresztül összefonja a művészetben előforduló hasonló vagy azonos témákat (toposzokat) különféle feldolgozásokban és különböző, egymástól eltérő interpretációkban. Gondolok például a mitológiai témák sokaságára, egyben Purcell *Dido és Aeneas*ára, ami a kedvenc barokk operám. A régi hangszerek közül a viola da gamba hangját szeretem, a festményeken pedig a lantot szoktam hamar észrevenni, talán sokrétű szimbolikája miatt. Kedvelem Bartolomeo Veneto *Nő lanttal* című festményét, és a talányos Holbein képet, *A követeket*, ahol a perspektíva-játékkal rejtett koponya fölött elhelyezkedő lant talányossága valahogy mindig elgondolkodtat. Az irodalmi-zenei párhuzamok közül eszembe jut, hogy az *Egy faun délutánját* kedvelem Mallarmé verseként is, Debussy zenéjeként is. Dumas *Kaméliás hölgyé*hez Verdi *Traviatája* vezetett el. Nietzsche *Zarathustrájának* olvasásakor már kerestem Richard Strauss zenéjét: emlékszem kíváncsiságomra, ami abból eredt, 'vajon milyen lehet egy filozófiai szövegre írt zenemű?' Tetszenek az olyan játékok is, amilyen például Robert Browning *Egy Galuppi toccáta* című verse, ahol egy valóságos szerzőnek tulajdonított, de fiktív, a költő által kitalált zenemű a vers témája. Szeretem Bartók *Kékszakálluját*, a rá írt koreográfiát, és Balázs Béla történetét is — érdekes ennek a motívumnak ivelése századokon át (nem csak) az európai kultúrában.

Hasonlóan a Don Juan toposzhoz, amely bár a drámai irodalom számos feldolgozásában megszületett, például Molière-ében

is, mégis — méltán — a zene, Mozart *Don Giovanni*ja tette ismertté és híressé. Ráadásul ehhez kapcsolódik a filozófiatörténet egyik legérdekesebb zenei elemzése: Soren Kierkegaardé. Felejtethetetlen, ahogy a *Vagy-vagyban* leírja azt az élményét, amint az előcsarnokból hallgatja az opera nyitányát. De persze, nem ezért szeretem hallgatni magam is. A *Don Giovanni*ban számos olyan ária, cavatina, dal is van, amit külön-külön is többször meghallgatok, köztük van Zerlina és Don Giovanni kettőse az első felvonásból, a híres *La ci darem la mano*. Zenéjének elragadó ereje egyszerre vígjáték és tragédia, hazugság és igazság, valóság és képzelet, félelem és odaadás, ami Chopin átíratában (op. 2) is nagyon jól áttűnik. Mindaz egy két perces duettben, amiről elméleteket írtak Platóntól kezdve Ficinón, Stendhalon át Roland Barthes-ig.

Égészen más módon és más oldalról, mégis emberi dimenzióban egybekapcsolódik a Mozart-kettős számomra Bach egy rövid áriájával, a *Máté passió* „*Erbarme dich*” kezdetű könyörgésével. Azok közé a darabok közé tartozik, ami maga A Zene, A Muzsika. A Létről, az emberi mélységről és magasságról. Azt a pillanatot idézi, amikor az ember ráismer önmagára, elveszti ártatlanságát, ami itt azt jelenti: minden önmagáról alkotott illúzióját. Az összetörtségnek abból az ürességéből szól a könyörgés, esedezés, amely meghalad minden belátható emberi dimenziót: elnyel, hogy utat nyisson a bűnbánat felé, de egyben maga is mély megbánás. Ráadásul nem a bűnös éneklő, hanem érte szólaltatja meg a gyönyörű alt szóló. Benne van ebben a helyzetben és ebben az áriában az, amit ember a tudáson túl megérezhet magáról és legfontosabb viszonyairól: önmaga, a másik ember és Isten el nem szakítható kapcsolatáról.

Úgy gondolom, azok a zenék vonzanak leginkább, amelyek ezt a kölcsönös egybekapcsolódást, egymásba fonódást fel tudják idézni bennem.

PAUL MERRICK

Zene

Zenetudós

1972-ben az angliai Readingben éltem. Kórusra és orgonára megkomponáltam a mise állandó részeit az Angol Vértanúk templomának. A pap, O'Donnell atya azt kérte, legyen egyszerű, hogy majd az egész közösség tudja énekelni. És persze legyen szent zene. A zeneszerzők közül példának rögtön a legmeglepőbb jelöltet választottam — Liszt Ferencet, akinek egyházi zenéjét oxfordi diákéveimtől kezdve gyűjtöttem. Abban az időben Qualiton lemezeken jelentek meg Liszt miséi, oratóriumai, zsoltárai és motettái.

Az első mű, amelyet tőle hallottam, a *Gran Mass* volt. Ez megváltoztatta az életem.

Csak 1978-ban, amikor először látogattam el Magyarországra egy kéthónapos ösztöndíjjal, fedeztem föl, hogy „Gran” valójában Esztergom, a latin Strigonium névből. Buszra szálltam, hogy meglátogassam a várost. Körülsetáltam a katedrálist, amely zárva volt, mintha használaton kívül volna. Most, 2006-ban újra ott voltam augusztus 31-én, hogy meghallgassam Tardy László vezényletével Liszt *Esztergomi miséjét*, amelyet a bazilika 1856-os fölszentelési ünnepén tartott első bemutatásának 150. évfordulóján adtak elő. A bazilika zsúfolásig megtelt, az egész környéket szépen restaurálták: egy emlékmű Szent István tiszteletére, turistabuszok, különféle szolgáltatások, egy emléktábla II. János Pápa 1991-es látogatásának emlékére. Nagyobb változást aligha lehet elképzelni — 1978-ban, bárkivel találkoztam, senki sem tett célzást rá, hogy akár a leghalványabb esélye lenne annak, hogy belátható időn belül változás következik be Magyarországon.

Angol példaképem 1972-ben Elgar volt, akinek leghíresebb műve, legalábbis Angliában, a *Gerontius álma* című oratórium, amelyet 1900-ban komponált. A szöveget Newman bíboros írta. Részt vettem a mű első magyarországi bemutatóján a Bakáts téri templomban 1999-ben. Végül egyik legrégebb angol barátomat, aki zongoratanár Londonban, idén szeptember 15-én elvittem az Operaházba, hogy megnézzük a három Bartók művet. 1973-ban ő nyerte Londonban a Mozart zongoraversenyt, és az első helyezés díjával együtt kapta meg azt a lehetőséget, hogy a *D-moll zongoraversenyt* eljátszhatta a Queen Elisabeth Hallban.

Mi a kapcsolat ezek között az események, művek, zeneszerzők között? Két választ adhatok rá: az egyik Richter János karmester, a másik a vallás és a zene témája. Richter édesapja a győri székesegyház kántora volt, János ebben a városban született. Richter vezényelte Liszt *Krisztus oratóriumának* premierjét Budapesten 1873-ban, ő vezényelte Elgar *Gerontius álma* bemutatóját Birminghamben 1900-ban, és ő hívta meg Bartókot Manchesterbe 1904-ben, ahol a *Kossuth szimfóniát* vezényelte. Richter sok oratóriumot vezényelt Angliában — köztük természetesen Händel *Messiását*. Szerintem a *Messiás*, a *Krisztus* és a *Gerontius álma* a zenetörténet három legnagyobb oratóriuma. Händel azonban operákat írt, Liszt zongoraművész volt, Elgar pedig hegedűtanár, aki az első nagy angol szimfóniát írta. E három oratórium egyike sem egyházi zene — Händel sohasem vezényelte a *Messiást* templomban, hanem mindig egyéb épületekben.

Tévedés volna azt gondolni, hogy némelyik zene valamiképpen „vallásos”, a többi pedig nem. Minden klasszikus európai zene közös eredetből származik, a középkori latin liturgiából. 1000 táján feltalálták a kottairást, hogy megőrizték a gregorián zenét — senki sem tudja, miért. Ennek az új írásformának felta-

lálása nagy művészi forradalmat hozott Európa történelmében — bár a korabeli kulturális dokumentumok nem is utalnak rá. Szinte titokban ment ez végbe. Pedig ennek eredményeként született meg a nyugati zene egész lejegyzett anyaga — a középkori organumtól Bartók műveiig —, ami maradandónak bizonyult. Azt hiszem, ez a jellegzetessége az, amelyik az európai zeneművészetet egyedülállóvá teszi: a zeneszerzőt azonnal a mulandóság állapotába helyezi — minden zeneszerző, amikor papíron zenét szerez, megjelöli saját halálának bekövetkeztét.

Ez a kijelentés talán drámai túlzásnak hangzik, de a zenetörténetet olvasva világossá válik, hogy a zene igazi alanya annak halhatatlansága, szemben a zeneszerző elmúlásával. A hang láthatatlan, de valóságos. A kottairás ezt a valóságot ragadja meg — látni tudjuk. A zenészek nemigen vannak tudatában a térnek — Bach és Brahms a közönség szemét sohasem gyönyörködtette volna, csak a fülét. Ha a zene befejeződik, hol van? A 7. században Sevillai Izidor ezt írta: „Ezeknek az énekeknek a hangja, mivel az érzékekre hat, átfolyik a múltba, és az emlékezetünkbe vésődik bele. (...) Ha az ember nem emlékezik a hangokra, azok elvesznek, mivel nem lehet leírni azokat.”

A klasszikus zene írott formájában nem pusztul el, a zeneszerző azonban igen, és sok nagy mű szól erről a kapcsolatról. Liszt *Esztergomi miséjét* a 19. század legnagyobb miséjeként kell számon tartanunk Beethoven óta. Elgar *Gerontiusa* a léleknek a halál utáni útjáról szól. Mozart *Don Giovanni*jának pontosan ugyanez a témája — mivel Don megöl egy apát, maga pedig elpusztul, ha nem tart bűnbánatot.

És Bartók? A *Mandarin*nak kétségtelenül ugyanez a témája. Véleményem szerint a mandarin nem belép, hanem *visszatér* — küldetése van. Nem lehet megölni — amíg a lány nem szereti. Csak akkor kezdenek vérezni a sebei, amikor a lány szerelemre gyullad iránta. A halála megváltó — a leány számára. Lehet ő prostituált, amikor a függöny újra felgördül? Bartók balettjében nincs pornográfia — bár a témája első látásra a szex és a pénz. Bartók éppen azt állítja, hogy ez nem szerelem — erre tanít bennünket a mandarin. Zenei szimbólum ő — ezért „nem halhat meg”.

Newman bíborossal fejezem be, aki igen jól hegedült, és szerette Beethovent. A zenéről írva megkérdezte, hogy „a zenei hangok és azok kombinációja”, bár „átmeneti”, „nem olyasféle átmenet-e, mint a lélek és az érzékek világa közti függöny felnyitása és leengedése?”

Gondolatok a szent zenéről és a zeneoktatásról

MEZEI JÁNOS

Egyházzeneész, karnagy

¹Kodály jól tudta, hogy a zene csak akkor fejtheti ki hatását, ha az ember nap mint nap találkozik vele — akár a sporttal. Mert ki venne komolyan egy olyan sportolót, aki hetente, vagy kéthetente jár el edzésre? Megfontolandó lenne itt a Németh László pedagógiai írásában felvetett gondolat, hogy többet érne ilyenkor egy 1–2 hónapos intenzív kurzus (naponta tartott foglalkozásokkal), mint a szétszórt, magányos énekórák.

²Az igazsághoz hozzá tartozik, hogy jelenleg létezik még néhány, egy kézen megszámolható, példaadó „kirakat-iskola” (elnézést a kifejezésért), valamint a kecskeméti Kodály Intézet, mint sziklaszirt a háborgó tengerben, de mi ez a teljes magyar valósághoz képest!?

³Itt egy külső kört is említhetnék még, amelybe bevinném a Notre Dame középkori polifónia

Hadd kezdjem gondolatmenetemet egy alapvető és evidens megállapítással: a zene az emberi élet szubsztanciális (lényegi, elhagyhatatlan) része. Szubsztanciális a szó arisztoteleszi értelmében; a görög bölcs ugyanis akcidenenciákról (járulékokról) és szubsztanciákról (lényegi valóságokról) beszél. A mai közgondolkodás felszínes irányultsága pedig éppen afelé mutat (főként a média által sulykolt reklámok révén), hogy a járulékos elemeket, köztük a fogyasztói, szubkulturális zenei termékeket is lényegesnek, szubsztanciálisnak tüntesse fel. Ez persze összefügg a ma általános ízlésbeli felszínességgel, sőt infantilizmussal, ami így természetesen a zenei igénytelenségben is megnyilvánul. Ha pedig ennek okait keressük, kétségtelenül a zeneoktatás katasztrofális helyzetét kell elsősorban említenünk. Fájdalmas, de ki kell mondanunk: amit Kodály pedagógiai életművében felépített, abból mára szinte nyomában sem maradt meg semmi. Gyakorlatilag megszűntek a zenei általános iskolák,¹ ami azt jelzi, hogy a döntéshozók figyelmen kívül hagyják a zene komplex személyiségformáló szerepét, azt az igen hatékony belső összetevőt, ami kisugárzik az ember egész gondolkodásbeli és tevékenységi szférájára. Túl azon, hogy ennek sajnálatos következménye a nemzet lassú mentális lezüllése, ezzel a Kodály-módszer is előbb-utóbb a szeniális magyar találmányok sorsára jut: ha birtokolni, művelni szeretnénk, utazhatunk nyugatra (Amerikába), vagy keletre (Japánba), hogy drága pénzért vásároljuk meg azt, ami eredendően a mienk.²

Elhagyva most ezt a lehangoló körképet (kórképet?), hadd ejtsék néhány szót a magam zenei indíttatásáról. Mióta az eszemet tudom, szerettem énekelni, és vonzott minden, ami bármifajta hangzó zene volt. Igen sokat köszönhetek tanárainknak, mind a dunaújvárosi Móricz Zsigmond Zenei Általános Iskolában, mind a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában és a Zeneakadémián, hogy zenei ízlésemet csiszolták, látókörömet szélesítették és segítettek abban, hogy önálló zeneszemléletemet kialakíthassam. Ha meghatározó zenei élményeket keresek, a gregorián ének, Mozart és Bach muzsikája jut eszembe;³ de mindenekelőtt Bach. Ő számomra az igazi zeneművészet egyedülálló letéteményese, rajta, az ő művészetén lehet ezt leginkább kimutatni és

csodálatos hangzó épít-
ményeit (Perotinus orgá-
numait), Palestrinát, Bar-
tókot és egy hallatlanul
izgalmas területet:
a kortárs zenét.

⁴Érdekes összefüggésre
mutatott rá ezzel kap-
csolatban Pernye András
egy Bachhal kapcsolatos
személyes vallomásá-
ban: „Én nem vagyok
vallásos — mondta —,
de ha Bachot hallgatok,
hiszek Istenben.” Így tehát
a műalkotás egy bizonyos
szintjén felül az szükség-
képpen átlendül a transz-
cendens szférába.

⁵Kodály maga figyelmeztet
rá, hogy a kisgyer-
mekeknek még a leg-
jobb műalkotás is éppen
csak hogy jó.

⁶Ezalatt a különböző
résztevők tudásszintje
szerinti rétegeztséget
értem (például a diszes
szólószóltározást, amit
professzionista énekes
ad elő, vagy a közösség
refrénszerű válaszait).

⁷Azt, hogy mindenki szá-
mára ugyanazt köztvetíti,
akár gregorián énekről,
közös népenekekről, vagy
művészi polifóniáról
legyen szó.

⁸Egyrészt megfontolan-
dó, hogy a zenész szak-
ma is valóban szakma:
mesterség (*ars, Kunst*),
aminek technikája ko-
moly felkészülést igé-
nyel, másrészt, hogy az
egyházzene missziós
szerepet is ellát.

megtanítani.⁴ A szellemi koncentráció legmagasabb foka és hihe-
tetlen inspiráció — mindez együtt van nála, s minél inkább
megköti magát szigorú szabályok által (fúga, kánon), mégis an-
nál szabadabb. Már-már misztikus élmény, ahogyan egy Bach-
művet játszva vagy hallgatva előre haladunk efelé a totális sza-
badság felé kinyíló úton. Formulázni lehetne Bach zenéjén a mű-
vészi alkotás ismerveit: a művészi eszközök teljes spektrumát, a
gondolati mag tisztaságát és artikuláltságát, s a zenei forma ará-
nyosságát (a formát itt ismét arisztoteleszi értelemben véve, mi-
szerint az nem külső alak — *Gestalt* —, hanem a belső értelmes
rend és összefüggés adekvát kivetítődése).

Milyen kár, hogy ez a csodálatos kincs csak kevesekhez jut el!
Pedig az általános igény megvan — megvolna — az emberek-
ben, főként a fiatalokban: ezt jelzi a „zene-fogyasztók” nagy szá-
ma. Csak éppen a valódi jó iránti igényt is meg kellene teremte-
ni, mert „hogyan higgyenek abban, akiről nem hallottak”, vagy
„ha nincs, aki hirdesse” (Róm 10,14–15)? De hiszen van; a szü-
lők, nevelők, pedagógusok, döntéshozók (egészen a minisztériu-
mi szintig) — övék az írástudók felelőssége!⁵

Mit lehet tenni a mai áldatlan helyzetben? A megoldás kulcsát
az egyházzene kínálja. Egyrészt azért, mert igen sok (a legtöbb)
ember számára a valódi művészi zene szinte egyetlen közvetítője,
ami persze annál nagyobb felelősséget ró az egyházzeneszrekre,
kántorokra. Másrészt sok olyan vonást megőrzött, amit a sokszor
talán túlzottan artisztikussá finomodott koncertzene időközben el-
veszített: a szertartásosságot, a drámai jelleget, a funkcionalitást,
a résztvevők szerinti differenciáltságot,⁶ és a kultúra kultuszba
gyökerezettségét és alapvető egységét.⁷ Még egy fontos meggon-
dolás kívánkozik ide a fentiek nyomán, mégpedig az, hogy az
egyházzenéről nem elég pusztán zenei szempontból beszélni.⁸
Az ugyanis nem csupán betét, amivel tetszésünk szerint teletűz-
delhetjük a szertartást, hanem — amint ezt az egyházzene törté-
netének első másfélezer éve mutatja — maga is kinyilatkoztatás
(hiszen szentírási szövegekre épül), a szertartás integráns része.⁹
S hogy mi marad meg mindebből odaát? Szokták mondani,
hogy a liturgia a mennynek előcsarnoka. Akkor hát „*intrate in
conspectu ejus, et exultatione*” — lépünk az ő színe elé örvende-
zéssel (99. zsoltár). Másutt azt olvassuk: „imádjátok őt szent ün-
nepi díszben” (95. zsoltár), s ehhez a szent ünnepi díszhez tarto-
zik a szent zene (nem akármilyen, amatőr vagy dilettáns dolog,
hanem primícia, csakis a legjobb). Állításunkat bibliai helyekkel
is alátámaszthatjuk: Izajás próféta látomásának háromszorszent
énekével (Iz 6,3), a zsoltárokból olvasható éneklésre-zenére
buzdító felszólításokkal, vagy a megváltottaknak a Bárány előtt-
ti hálaénekével (Jel 14,3). A fentiek egy teológiai érv is meg-
erősíti, miszerint a szép, a jó és az igaz a léttel kicserélhető fo-
galmak. Megfordítva: mennél szebb, jobb, igazabb valami,

annál inkább részesedik a lét teljességéből és jut el ezáltal az öröklétre.

Tudjuk, hogy az igazakat követik tetteik (Jel 14,13), vagyis hogy az örökkévalóságot építik nemcsak odaát, hanem már itt is, mibennünk. Mindezek különösképpen érvényesek a művészi tevékenységre, amiben az emberiség leglényegibb szellemi produktuma csúcsonyul ki. De vajon miben segítenek ezek bennünket? Abban, hogy az élet, az itteni és az örök élet teljes valóságát legyünk képesek szemlélni, hiszen tragédiánk — mint Pilinszky mondta —, hogy a tények elfedik előlünk a valóságot. Márpedig egyetlen igaz és emberi törekvésünk, mondja ugyancsak ő, hogy a tények kihúlt, megmerevedett felszínét feltörve eljussunk az igazság eleven, lüktető szívéhez.

⁹A templomi zene vonatkozásában a II. Vatikáni zsinat így fogalmaz: „...a szent szövegeket kísérő dallam az ünnepélyes liturgiának szükséges és a teljességhez tartozó része.” *Sacrosanctum Concilium* VI. fejezet 112.

RÓNAY LÁSZLÓ

Válasz a körkérdésre

Irodalomtörténész

Kiváló mottót választottatok. Illyés Gyula a zene lényegét ragadta meg, amikor azt írta: „jó meghallóit eleve egy jobb világba” emeli. Bizonyára egyfajta vakság, de számomra a zene a társművészetek legnagyobbika, az élet megszépítője. Talán azért gondolom így, mert abban a szerencsében volt részem, hogy aránylag fiatalon a tényleg nagy léptékű művészetek világába léphettem, pedig éppen akkoriban számították oktatását az iskolákból. (Kodály országa...) Gyerekejjel szüleim társaságából megismerhettem Tíkarich Zdenka zongoraművésznőt, Székely Júliát, ő Bartók tanítványa volt — megkapó könyvet írt mesteréről —, Faragó Györgyöt, a tüneményes tehetségű pianistát, és akit nem hagyhatok ki a sorból, hisz neki köszönhetem, hogy valamelyes ismereteket gyűjtöttem a zenéről és a legnagyobb zeneszerzőkről: Bartha Dénest, aki Bartók-termi sorozataival értelmiségi kört teremtett. (Beethovenről és Haydnról írt könyveit féltett kincseim.)

Édesanyámnak Chopin volt a kedvence, áhítatosan ült a rádió előtt, valahányszor felcsendült egy-egy műve. Apámat Mozart vonzotta. Gyűjtötték a róluk szóló könyveket, életrajzokat. Egyiket-másikat olvastam, s a rádióban is keresgélni kezdtem a klasszikus zenét. Földlökésszerű változást eredményezett a zenével való kapcsolatban Tamás Alajossal való bensőséges barátságom. A Kapisztrán Kórus és Zenekar élén az egyházi és spirituális zene remekeit vezényelte, akkoriban igazi hiánycikkeket. Még tekintélyes zenekritikusok is olyasmiket írtak, hogy az oratórium és a misék amolyan mellékvágányok, semmiképp sem az életmű jelentős darabjai. Emlékszem, amikor itt járt a Bach-előadásmód etalonja, Karl Richter, még a legtekintélyesebb bíráló is

leszólta. Gondolom, azért, mert az NDK-ból a másik Németországba, Münchenbe költözött.

Több mint ötven éve kaptam első lemezjátszómat, amely „normál” és „mikro” lemezek megszólaltatására egyaránt alkalmas volt. Első lemezeim egyikén Reiner Frigyes vezényelte a 3. és 4. *Brandenburgi versenyt*. Lenyűgözött. Évtizedekig kergettem vele mind a hat felvételét. Tavaly karácsonyára lepett meg vele Ági lányom, ami nagy áldozat volt részéről, hiszen a család minden tagja nagyon szereti a zenét, s ennek köszönhetem, hogy feleségem még nem lázadt fel a polcok szaporodása miatt. S ha már a lemezeknél tartunk: édesapám mindegyik külföldi útjáról hozott haza különlegességeket. Neki köszönhetem Gounod *Szent Cecilia miséjét*, egyik legnagyobb élményemet és Beethoven *C-dúr miséjét*. Keresztapám, Thurzó Gábor viszont Haydn *Teréz- és Nelson miséjével* lepett meg Bécsből hazatérve. Tudta, mennyire sokat jelentettek számomra a Mátyás-templomi „zenés misék”, kivált, ha a felejtethetetlen Réti József énekelte a tenor szólót. Néha lekísértem a Várból, jókat beszélgettünk. Az ő belépőinek jóvoltából szerettem meg Rossini *Figaro házasságát* és az *Ory grófját*. Különbem nem vagyok operarajongó, Mozartnál leparkoltam. Esténként apámmal ronccsá hallgattuk a *Don Giovannit* és a *Figaro házasságát*, Fritz Bush fantasztikus glyndeborne-i felvételeit. A *Varázsfuvola* Ferencsik Jánossal lopta be magát a szívembe.

Ferencsikről ódákat kellene zengenem. A Haydn-, Mozart- és Beethoven-sorozatairól, az oratórium előadásairól. Ott és akkor éreztem meg igazán, hogy Händel, Bach és Mozart egy másik világba engednek bepillantást, ahová egyszer majd eljuthatunk, egyelőre azonban a nagy művek jóvoltából résnyire nyíló ajtaján leshetünk be. Néha-néha megpróbáltam rögzíteni ezt az élményt a Vigiliában hosszú évekig tartó *Zenei jegyzeteimben*, amelyeket Sík Sándor jóindulatú buzdítására kezdtem írni, s akkor sejtettem meg, hogy talán érdemes ezt tennem, amikor Vas István mondta, hogy az egyikből tanult valamit. Pedig eleinte zenei könyvekkel körülbástyázva fohászkodtam neki egy-egy beszámoló megírásának, csak később hagyatkoztam a szívemre.

Talán ostobaság, de néhány zenemű mintha a szívemben visszhangoznék, megbékélést és a felemelkedés esélyét kínálva. Händel oratóriumi..., Bach passiói..., a *H-moll mise*..., a kantáták, amelyek mindegyikét fiam és barátaim jóvoltából sikerült megszerezniem. Haydn két oratóriuma és a miséi... Mozart *Requiemje* és egyházzeneje (az a lemez, amelyen II. János Pál mondja a misét és Karajan vezényli a *Koronázási misét*, múlhatatlan gyönyörűségem), Beethoven *Missa solemnise*..., Schubert-misék..., Verdi *Requiemje*..., Dvorzsák *Stabat Mater*..., Kodály *Psalmusa*... és hát legalább ennyit kifelejtettem. Vivaldit, Pergolesit és másokat.

Egyoldalú az ízlésem, szégyellem is. De ahogy öregszem, mintha kevésbé foglalkoztatna a világ ezernyi csüggesztő be-

hatása, s egyre többször figyelek azokra a jelekre, amelyeket a zene közvetít számomra.

SAPSZON FERENC

Gondolatok a zenéről

Kamagy

A zene mélyebben gyökerezik lelkünkben, mint a beszéd (hisz egy csecsemő is „megérti”, sőt már a méhen belül előre is jótékonyan hat). A zene nagyon közel van hozzánk, egy velünk, mert *az ember zenei lény*.

A jó zenében nem csalódhatsz, az nem csap be, nem hazudik. Megrendít, vagy megvigasztal, gyógyít, tisztít, élni segít, felüdít, megvidámít, erőt ad és felemel. Ut lélektől lélelig; egyetemes nyelv, a szív nyelve. Vannak dolgok, amelyek elmondásához kevésnek érezzük a szavakat; sőt, léteznek szavakban kimondhatatlan történések is. A zene kimondja a kimondhatatlant is.

A zenének hármas rendeltetése van.

1. Összekapcsol a teremett világ harmóniájával

A világegyetem a zene arányai szerint mozog — állítják a középkor írói. Valóban, a zene hordozza a teremtett világnak és az emberi életnek a törvényeit, s az ember, amikor jó zenével találkozik, átélheti a teremtésnek azt a belső rendjét és harmóniáját, aminek maga is része.

2. Páratlan emberalakító erő

A zene hat. Különböző zenék különbözőképp hatnak növényekre, állatokra, vagy például átrendezik a víz belső szerkezetét — állítják tudósok; s az összes művészetek közül a zene hat legközvetlenebbül az emberre. Lelkünk minden érzelmi állapotának megvan a megfelelője a dallamok különböző módozataiban — mondja Aquinói Szent Tamás. Különbő zenék különféle tartalmat hordoznak, különböző „érzéseket” fejeznek ki és ébresztenek a hallgatókban, mintegy átragadva a zenére természeténél fogva érzékenyen rezonál emberre. *Olyannak talál, illetve olyanná tesz* — fogalmazhatjuk meg e hatás törvényszerűségét. A zenei szépre a bennünk lévő szép rezonál és erősödik. Ezért mondja Babits: „Akinek szép a lelkében az ének, az hallja a mások énekét is szépnak.” Persze megvan a „zeneje” az emberi gyarlóságnak is. Különbő zene az ember jellemét különféleképpen alakítja. Épít vagy rombol, gyógyít vagy „mérgező”. A hangkapcsolatokon, ritmusokon, harmóniakon keresztül megjelenő *zenei történet* olyan — a szavakon túli, vagy inkább a szavak előtti — *üzenetet hordoz*, amely mélyen és közvetlenül hat az emberre. Mállasztja belső tartását, vagy összeszedetté, rendezetté, érzékennyé nemesíti. Tartalma beépül az egyén lelki alkatába. A ren-

dezett, tiszta zene rendezetté tesz, a durva helyett az emberséget hívja elő bennünk. Tapasztaltam, hogy egy művésznak, vagy zenepedagógusnak legfontosabb dolga belesodorni, vonzani növendékeit az alkotás folyamatába, igazi zenei pillanatok megszületésébe. Amikor ez a zenei élmény létrejön, akkor ez közösséget teremt, s átéljük, hogy itt „valami gyönyörű, valami nagyobb” van jelen, ami magával ragad minket. Innentől már a zene végzi a maga dolgát, s nevelő munkáját. A karvezető feladata e kapcsolat megteremtése, a találkozás létrehozása zene és emberi lélek között.

A gyermekek életre való felkészítésében és személyiségfejlődésében az *érzelmi intelligenciának*, az emocionális bázisnak van döntő szerepe. Ezt pedig a művészetek fejlesztik. Ezért akarta Kodály, hogy minden iskolában a gyermekek művészetközelségben és a jó zenével való alkotó találkozásban nőjenek fel, nem azért, hogy zenészek legyenek, hanem azért, mert ez segíti leginkább személyiségük kibontakozását. A zene az emberalakításban nagy hatású és természetes szövetségese mindannak, ami az igazsággal, jóssággal és szentséggel hoz kapcsolatba. Ezért egy gyermekközpontú iskolában, amely a nevelést fontosnak tartja, a zene és a művészetek a közismereti tárgyakkal egyenlő értékű és jelentőségű „sávot” kell, hogy képezzenek!

3. Istenre fogékonyra tesz

A jó zene kapcsolatba hoz a természetfölöttivel. Isten szépségéről ad hírt, s fogékonyra tesz a lelki értékekre, végső soron: *fogékonyra tesz Istenre.*

A zene, s különösen az *ének* az ember egyik legközvetlenebb, legszemélyesebb kifejezőmódja, alapszükséglete, istenképmás voltának megnyilvánulása. A Bibliában sok utalást találunk a zenére, énekekre. Van, ahol elűzi a gonosz erőket, van, ahol nyugtat, van, ahol Isten jelenlétét mutatja, az Istenben gyökerező örömet fejezi ki, vagy az *életet* szimbolizálja. A pusztulás kifejezője, ha valahol „elnémul az ének”, de a megújuló életet is a zene megszólalása jelzi: „Ajkamra új éneket adott; (...) énekeljétek az Úrnak új éneket...” Mindez mutatja, hogy a zene nagyon mélyen és lényegileg tartozik hozzá a teljes emberi élethez. Ezért buzdít Szent Pál: „Egymás közt énekeljétek zsoltárt, himnuszt és szent énekeket, énekeljétek és ujjongjatok az Úrnak!” (Ef 5,19). Éneklés és belső lelki fejlődés között kölcsönös, egymásra ható kapcsolat van, amire szent Ágoston figyelmeztet: „Haladj, és énekelni fogsz, énekelj, és haladni fogsz!”

Számomra a legcsodálatosabb, hogy a zenei esemény folyton változik, történik, születik, vagyis: a zene *él!* Azért él, mert legbelsőbb titka a teremtő szeretet!

Ezért vagyok biztos abban, hogy a mennyország páratlan zenei élmény is lesz!

Néhány gondolat Mozart és Bartók ünnepelésekor

SOPRONI JÓZSEF

Zeneszerző

A 21. század elejére megérett már az idő arra, hogy a zene helyzetét a jelenkori társadalmi átalakulások közepette újra átgondoljuk. A társzművészetek helyzete aligha különbözik a zenéétől, mert hiszen azonos feltételek közepette keresik és határozzák meg helyüket és gondjaikat. Így merül fel időről időre az a kérdés, hogy szükség van-e változó életünk sodrában a művészetekre? Új hangsúlyokat megfogalmazó világunk fontosnak tekinti-e a magasabb rendű érzelmi kultúra és művészet különböző formáit? Vagy netán szakít az évezredes hagyományokkal és áthelyezi a hangsúlyokat a fogyasztásra. Tudom a választ...

Beleborzongok, ha arra gondolok, hogy a művészetek hovatöbbé csak kulisszaként szolgálnak majd egy ki-tudja-hová-vezető „fejlődés, modernizálás” folyamatában ránk szabaduló világban. A kérdőjelek és problémák minden művészeti ágban szinte azonosak vagy hasonlatosak egymáshoz, és egyre sokasodnak. Differenciálja a képet azonban az, hogy a különböző kultúrkörökben más és más hangsúlyt kapnak a hagyományok, a művészeti ágak, más a művészek társadalmi helyzete, a befogadó társadalmi rétegek szellemi és anyagi állapota, felkészültsége. De ugyanígy sokszínű a művészetek és az alkotók ama készsége, képessége és szándéka is, hogy tevékenységüket a befogadó társadalmi rétegek számára vonzóknak és kíváncsúnak, élvezhetőnek, követhetőnek vagy akár elgondolkodtatóknak fogalmazzák meg. Vagyis alkotásaiban olyan hangon és nyelvezettel szólaljon meg, amelytől azt reméli és várja, hogy felkelti a figyelmet, elgondolkodtat, érzelmeiket vált ki, vagy akár színvonalasan szórakoztat. Ebben az értelemben nem látok ellentétet a legkülönbözőbb műfajok vagy stílustörékvések között. Egy feltétel azonban mindig él: ez az alkotó tiszta és etikus szándéka, amellyel alkotását hitelesíti. A művészi igazság — igaz — nem egykönnyen fedi fel magát. Jelenléte azonban — minden körülmények között — már első olvasás, meghallgatás vagy megtekintés után felismerhető. Az idő, az évszázadok teszik aztán rá a nagy pecsétet.

Vajon a jövőendő évtizedekben születnek-e olyan művek, amelyek ezt a rangot kiérdemlik? Új évezredünk mintha ezer nyelven és hangon köszöntött volna ránk. Értékrendje bizonytalan,

az éppen aktuális szükségletek szerint szórja szét kezdeményezéseit, tanácstalan és harsány. Természetesen ma is születnek — inkább csak csendben — fontos alkotások. A világ azonban inkább a talmi értékektől hangos.

A napi fogyasztásra szánt zene tiszavirág-életű, ahogy jön, el is tűnik. A tömegkultúra azonban nem feltétlenül ellentétes a nemes és vonzó alkotói szándékkal, akár kohója is lehet egy-egy újszínű, szellemileg és érzelmileg igényes, új kifejezési formákat kereső képi, zenei kísérletnek, hangnak. Biztos mindenkor mégis csak az, hogy a szakszerűség, a minőség a maga gondolati gazdagságával, emelkedettségével, hitelességével és színességével a döntő és meghatározó. Nélküle semmiféle művészeti tevékenység nem tarthat igényt rangra és megbecsülésre.

A valóban értékes műalkotások — hitem szerint — minden korban „szent cselekményből” születtek. Gondoljunk arra, hogy az alkotó emelkedett, koncentrált lelki állapotban keresi az utat a teljesség elérésére. Teljesség a lelki felkészültség komolyságában és hit a világrahozatal szükségességében. S mindezekhez még a teljes szakmai vértet... Az ilyen művek — gondoljunk most a legnagyobb alkotókra — megismételhetetlenek, egyszerűek, érinthetetlenek és szentek. Igazak és túlmutatnak látható világon, erősítik hitünket a magasabb rendű életben. Megrendítenek, mert széttárik a kaput a metafizikai dimenzió előtt. A remekműveknek különös hatása van: elvarázsolnak, erősítik életigenlésünket. Velük találkozni, bennük elmerülni az élet nagy pillanatait hordozzák.

Mozart és Bartók...

Mindketten észrevétlenül, zajos harsonázás nélkül váltak óriásokká. Köztünk éltek, csodákat műveltek, fényességet hirdettek és mindig az igazat mondták. A nagy előd, J. S. Bach szellemét megidézve jutottak fel az Olimposzra. Birtokolták a titkok kulcsát, megfogalmazták a földöntúli békességet.

Mozart maga az emberbe oltott isteni csoda. Megrendítő és felemelő, ahogy arcát a fájdalmak tengeréből metafizikai magasságok felé fordítva megsejteti velünk a lét titkait. Vigasztaló tanúságát adja az emberi szellem erejének. Csodagyermekként jött a földre és — úgy érezzük — végleg itt maradt közöttünk.

Bach mintha már készen érkezett volna a magasságból: „Tőle jövök, láttam Őt, halljátok, Ő szól hozzátok.” A látomások költője volt...

Bartók a földi küzdelmek hullámaiból kiemelkedve keres, kutat, kételkedik, rátalál és építkezik; szebb és jobb világért perlekedik. Hangja a szorongatott ember kiáltása, reményvesztettek sírása, gyermeki örömök tiszta forrása.

„Az ember költészetének gyökere a végső elvbe nyúlik” — mondja Liu Hszie kínai gondolkodó (Kr. u. 500 körül). Gyönyörű költői képeket fogalmaz meg R. M. Rilke az *An die Musik*

című versében: „Zene: szobrok lélegzete. Talán: / Képek csendje. Nyelv, melyben a beszéd / véget ér.” Majd később: „Legbensőbb valónk / amely túllép rajtunk és kiárad, — / szent búcsú (...) mint a lég túlsó oldala: / tiszta, / hatalmas...”

Válaszúthoz ért a mai ember. Döntenie kell. Fel kell ismernie az igazat, újra fel kell fedezni önmagában a józanságot, a bölcsességet, a hitet, az igazságot és az emberiséget. Intő jelek támadnak körülöttünk, figyeljünk rájuk. Őrizzük meg évszázados örökségünket és töltődjünk fel a nagy művek forrásainál. Utunk befelé vezessen, a szív és az értelem harmóniájához és világosságához. Útitársul mások mellett elsősorban nagyjainkat fogadjuk magunk mellé.

STRAUSZ KÁLMÁN

A zene hatalma

Kamagy

Tizenéves kislányként figyeltem egyszer, hogy a házunk tetejére televízióantennát szerel egy bácsi. Alig vártam a család többi tagjával együtt, hogy nézhessük a műsort. Végre megelevenedett a képernyő, és ünneplőbe öltözött embereket láttam muzsikálni. Hangversenyt közvetítettek. Egy ezüstös fejű bácsi énekelt az énekkar és a zenekar előtt. Az utolsó mondatra emlékszem: „És az ő szájuk nem iszik pohárból, csak tiszta forrásból.” Nem értettem még igazán, de mélyen megérintett. A zene hatalmát éreztem meg hirtelen, és 50 év múltán is ugyanazt érzem.

Azóta megadatott, hogy magam vezethessek koncerteket, és ezek között szép számmal dirigálhattam oratóriumokat. A legnagyobbakat is, mint a *H-moll misét* vagy a *Máté-passiót* Bachtól. Ezek a művek olyan magasrendű szellemvilágról szólnak, amit mi nem ismerünk és csak nagyon homályosan sejtünk. A *H-moll mise* „Sanctus”-a nem földi dicsőségről, nem földi hatalomról zeng. A hatalmas hangtornyok D-dúr oszlopai a legmagasabb princípium dicsőségét és szentségét hirdetik. Ezeket az akkordokat hallván mindenkiben feltámad valami magasabb rendű, igazabb és végtelen utáni vágy. Szeretnénk részesei lenni a muzsikából áradó fénynek is. Mi ez, ha nem a muzsika égbe vezető génusza?

A zene nem hazudik, mindig igazat mond: a jóság jóság, és a gonoszság az gonoszság. A magát jónak színlelő Éj királynőjét hamar leleplezik a hangok, melyeket énekel. Lehull az álarc, képtelen játszani tovább az aggódó anya szerepét.

Az igazi nagy zenei ünnep azonban Bach műveiben érkezik el hozzánk. A *Karácsonyi oratórium* angyal kórusa, ahogy a pásztoroknak éneklí Isten dicsőségét a hideg éjszakában, sejteni engedí,

miként is muzsikálhatnak az angyalok az égben. Ízelítőt kapunk az igazi örömből és dicsőségből. A legmegrendítőbb azonban a *Máté passió*. Nem egy gaz gyilkosság történetét halljuk, hanem ellenállhatatlan csendes folyamként éljük meg az évezredek óta folyamatosan lévő megváltás művét, amelyet oly sok generáció várt, oly sok próféta megjövendölt.

Jézus nyugalma, szeretete, bölcsessége rabul ejt, Péter hetvenkedése, ránk nagyon is hasonlító emberi gesztusai elnézően mosolyogtatnak, majd árulása utáni igazi mély fájdalom, bánata és Mestere iránti szeretete döbrent magunkba nézésre kényszerít.

Kollégáimnak sokszor mondom, hogy kivételes helyzetünk van, hiszen munkaidőnkben kitűnő társaságban vagyunk: Mozart, Bach, Bartók, Kodály, Beethoven, Liszt és hosszan lehetne még sorolni. Minden problémánkat, bajunkat elfelejtethjük erre az időre, amíg dolgozunk. Egy jobb, szebb, igazabb világba ki-rándulhatunk.

A rendszeres hangversenylátogató remélhetőleg jobb ember lesz egy-egy koncert után, és nem szabadul többet annak a tisztaságnak, magasabbrendűségnek a hatása alól, amit a zenei élmény sugall.

Zenészek között gyakori, kicsit tréfás beszédtema: vajon hegedülhetnek-e, énekelhetnek-e majd a földöntúli együttesben? Ki kell érdemelni, hiszen lehet, hogy Bach a koncertmester a zenekarban, Palestrina vezeti a kórust, és a világ legnagyobb énekesei éneklik a szólamokat!

A helyünket mindannyian kiérdemelhetjük, ha segítségül hívjuk a muzsika varázslatos világát, és meghalljuk a művekből ki-csengő hívó szót. Már csak rajtunk múlik, hogy ne csak meghívtak, hanem választottak is legyünk.

„A zene Isten mosolya”

SZENNAY ANDRÁS

Bencés szerzetes,
teológus

Az utolsó kérdésből indulnék ki. Gyerek- és diákkoromban zongorázni tanultam. A zene iránti egyre lelkesebb érdeklődésem során eljutottam néhány Beethoven-sonátához — természetesen nagyon szerény szinten. Ennél többre nem is törekedtem. Tizennyolc évesen Pannonhalmára kerültem. Szigeti Kilián atya segítő támogatásával orgonálni kezdtem. Tanítóm nemcsak a — zongorához viszonyítva új — technikára fordított gondot, hanem értelmezte, magyarázta is mindazt, amit megismertem, amit játszani kezdtem.

Bach prelúdiumainak, fúgáinak gyakorlására és a kapcsolt elméleti ismeretekre vezethetem vissza, hogy a zene valóban „megérintett”. Hogy a feltett kérdésre pontosabban válaszoljak: ezek az orgonaórák és mindenekelőtt az elmélettel kapcsolt gyakorlás váltak további életem számára „meghatározó zenei élményekké”.

Pannonhalmáról néhány év múltával Budapestre kerültem. Mintegy két évtized során folyamatosan volt bérletem hangversenyekre, operaházi előadásokra. Újra akkor kerültem közelebbi aktív kapcsolatba a zenével, amikor az Egyetemi templomban lettem orgonista. E munkám mintegy hét éven át jelentett komoly feladatot, sok-sok örömet, de fáradtságot is. Ma már bevallhatom, hogy olykor — egyáltalán nem helyes és illő módon — profán szimfóniák és operák egy-egy motívumát vettem improvizációim alapjául.

A sok örömet jelentő elfoglaltságnak azután vége szakadt. A következő évtizedekben különféle, olykor együttes munkaköreim (és bizonyára saját rossz időbeosztásom) már nem tették lehetővé az aktív zenélést. De az idő múlásával jöttek a szép nyugdíjas évek, és a rokonaimtól ajándékba kapott kis „HIFI-torony” segítségével lehetséges lett immár a mindennapos zenehallgatás. Egyre gyarapodó CD-gyűjteményemen szimfóniák, kamarazene, zongoradarabok, teljes operák szólalnak meg. Napi két-három óra zene — és milyen csodálatos zene! Nem vagyok nagyon válogatós, gyűjteményemben éppúgy megtalálhatók Vivaldi, Bach, Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms, Grieg és a többiek művei, mint például Borogyin, Muszorgszkij, Wagner operái és a szebbnél szebb gregorián fölvételek.

Közhely, hogy a zene sokakat sokféleképp „érint meg”. Még diák voltam, amikor a budapesti Szervita téren a Rózsavölgyi zenebolt fölött — ha jól emlékszem, mozaikkövekből kirakva — ezt olvastam: „A zene Isten mosolya.” Sok évtized telt el azóta, de ma is emlékezetemben él e néhány szó. Kevésbé költői kifejezéssel így fogalmazhatnánk: a zene, ha fokozatosan elmélyülünk benne, elvezet az „isteni világba”. Nemcsak arra a zenére érvényes ez, amely kifejezetten Istenről és Istenhez szól (például a gregorián ének), hanem a legkülönfélébb hangszeres zenére is. Természetesen csak akkor, ha nem valamiféle háttérzenének alkalmazzák, hanem ha intenzíven figyelnek is rá, elmélyülten hallgatják. A zenehallgatás olykor arra is képessé tesz, hogy egy-egy pillanatra megközelítsük az „égi harmónia” csodálatos világát, talán még „az Isten mosolyát” is megpillanthatjuk.

A zene emocionális hatalmával, gazdag kifejezőmódjával, szellemi-érzéki szépségével sejtést ébreszt, hírt ad egy „egészen más” világról. Képes szavak nélkül is szívből szólni, szíveket megszólítani. A hitre nyitott, a hívő ember számára pedig „mennyei melódiákat” közvetít.

Úgy vélem, nagyon finom és hártavékony a határ zene és vallás, a transzcendens világ felé vezető elmélyülés és a hit „szárnyalása” között. A zene transzformáló ereje képes túlmutatni minden tapasztaláson, fizikai halláson. A zenét elmélyülten figyelő ember átélhet olyan pillanatokot, talán hosszabb időszakot is, amelyekben a végtelen, a „túlvilág” felé képes szívét-lelkét kitárni. Természetesen ezek a transzcendentális élmények csakis a nyitott szívűek, a „földöntúli” iránt is fogékonyak számára válhatnak valósággá. Igaz, az ilyen „tapasztalások” ugyan semmit sem bizonyítanak, de nyitottságot jelenthetnek a transzcendens világ felé. A nagynevű katolikus filozófus-teológusnál, Romano Guardininél olvastam valahol: a művészetek (így a zeneművészet is) valami olyasfélét tárnak elénk, amit bár nem látunk-hallunk, mégis vigasztalással, örömmel ajándékozik meg. Mert anticipálja azt a jobb, szebb világot, amelyet „új égbéren és új földként” várunk.

Fiatal korom óta élek meghitt kapcsolatban a zenével. Erről még sohasem írtam, s alig-alig beszélek róla. Mindez az én „titkom”. De ha már így történt, akkor a leírtakhoz szeretnék még valamit hozzáfűzni: a zene mindenki számára, aki igyekszik elmélyülten hallgatni, a meditáció, az elmélkedés iskolája lehet. Mindannak, aki például Beethoven kilencedik szimfóniájának adagióját vagy hegedűversenyének largettóját intenzíven figyelve éli át, a zene hallgatása meditációvá érik, lelki elmélyüléshez vezet. Ezek nyomán pedig béke, valamiféle belső erő, nyugalom, bölcsesség, röviden a transzcendencia felé forduló feltártság születik. Talán egyetlen művészet sem hat olyan közvetlenül és mélyen az emberre, mint a zene. Azoknak, akik Bach, Mozart, Beethoven, Schubert és a többiek muzsikáját odaadó figyelemmel hallgatják, új távlatok nyílnak, egy „másik világ” fényei csilannak fel. S elérkezhet a pillanat, amikor már nem érzékeinkkel látunk-hallunk, hanem egyszerűen „ott vagyunk”.

Gyarló szavakkal, némileg dadogva igyekeztem néhány gondolatot a transzcendens világ felé is mutató zenéről írni. Befejezésül még ennyit: öröm és fájdalom, szerencse és balsors, szeretet és szerelem — mindezt az emberi nyelv sohasem képes valódi mélységeiben kifejezésre juttatni. Csak a „szív beszéde”, a zene válhat arra képessé, amire szavakkal képtelenek vagyunk, amiről azonban mégsem szeretnénk hallgatni. A zene minden emberi szónál több örömet és igazságot, vágyakozást és lemondást közvetít. Mindezen túl pedig el tud vezetni a numinózum transzcendens világába. S ami talán a legcsodálatosabb: függetlenül a szavaktól, lelki-szellemi koncentrációra, meditációra ihlet.

A zene ajándéka

Pannonhalmi főpát

Valahol Magyarországon ismeretlen asszony lépett hozzám mise után, és csak ennyit mondott nagyon kedvesen: „a püspök úr édesanyja sok mosolyt rejtett püspök úr bölcsőjébe”. Eltűnődtem e népi egyszerűséggel kimondott és tapasztalaton nyugvó állításon. Igen, édesanyám valóban sok mosolyt és vele sok kedves melódiát is rejtett bölcsőmbé. Első emlékeim közé tartozik a nekem dúdoló édesanyám, aztán annak öröme, amikor később együtt énekeltük az „Erdő mellett nem jó lakni...” kezdetű népdalunkat, nagymamával pedig az „Egyedem begyedem tenger tánc, hajdú sógor mit kívánsz...” népdalunkat, és táncoltunk is nagy vígassággal. A zene és a szöveg egy töről fakad bennem. Hamar belecsöppentem az egyházi zenébe, és az éneklésbe is, tízévesen Linzer Szilárd bencés atya soproni kis gregorián fiúkórusában énekelhettem. Zongoratanulásért többszörös áldozatot is kellett hoznom. Így kezdődött kapcsolatom a zenével, a dallamokkal, amely aztán máig nem szakadt meg, belenőttem, lelkem közege lett.

Önmagamot igazán csak zenével, egy-egy dallammal tudom megközelíteni. A zene, az ének létezőmódom természetes, időnként fel sem tűnő része. Naponta énekelek közösségünk zsolozsmájában. Énekelünk, ahogy az apostol mondja: „Egymás közt zoltárt, himnuszt és szent dalokat énekeljete, daloljatok és zengedeztetek szívből az Úrnak. Adjatok hálát mindenkor mindenért az Urunk Jézus Krisztus nevében Istennek, az Atyának” (Ef 5,19–20). Sorkatonaként néhány alkalommal részt vettem a bajai baptisták istentiszteletén, ennek kapcsán mondta Árvai Henrik adventista lelkész: „amelyik közösség énekel, és buzgón énekel, ott feleannyi a testvérek között a feszültség”. Napi tapasztalat, hogy az esti istendicsérettel, a vesperással miként cseng le a nap minden gondja szívemben, miként tudok kiengesztelődötten, békében nyugovóra térni. Ebben is teljesül a zoltáréneklés ígérete: ha este a sírás látogat is, reggelre ismét ott van az „ujjongás”. André Louf trappista apáttól tanultam meg, hogy a zoltáréneklés úgy hat, olyan, mint a hegyi patak, amely sodrásával megtisztítja a medret, bennünk a szívet. A depressziós Saul király Dávid hárfával kísért zoltárai által megszabadult nyomasztó démonaitól. A kívül megteremtett harmónia segít eloszlatni a belső diszharmóniát. Az istendicséret, dal és szöveg, dallam és zoltár a muzikoterápia csodálatos útja is. Mert harmóniánk mindig törekeny, mindig, naponként helyreállítandó. Esterházy Péter családregényét, a *Hamonia caelestis*t még „földi harmóniánkban barátsággal” ajánlja nekem, a *Javított kiadás* elé már csak ezt tudja írni: „volt egy pillanat, amikor Rád akartam ezt az egé-

szet borítani (kérdésekkel az isteni terveket illetően), de aztán csak sodródtam”.

Egy csodálatos csillagóra ajándéka volt, amikor barátaimmal Beethoven *Missa Solemnis*ának „Benedictus” tételét, a hegedűszólót hallgattuk elbűvölten. Úgy éreztem, hogy ez a dallam maga a kegyelem, az isteni ajándék, amely gazdaggá és teljessé teszi életemet. Kerestem e csoda miértjét, kommentárokat olvastam e hegedűszólóhoz. Egyikben aztán azt olvastam, hogy ez a hegedűszóló, ez a dallam a kegyelem motívuma. Akkor talán azt is mondhatjuk, hogy a zene lelkünk egyik titokzatos nyelve, mely összeköti a földit és az égit, a testet és a lelket. Isten világát és a miénket: felemel, gyógyít, betölt. Egy kép is szívünk mélyéig hatol, a zene azonban ajándék és kapcsolat, kölcsönössége, személyessége van számomra.

Alapélményem, s a ballagó idővel ezt életem legnagyobb ajándékának tekintem, hogy keresztény, azaz Jézus Krisztusban hívő lehetek. Hitem és meggyőződés, hogy „a kereszténységnek — ha azt helyesen, Lélekben és igazságosságban élük — egész élete egy zengő ünnep. Dicséretekkel műveljük a földet, himnuszt harsogva hajózzuk a tengert, még az ebédet is zsoltárok hangja szenteli meg” — írja már a korai századokban Alexandriai Kelemen. Szent Ágoston mondja: „Cantare amantis est” — aki szeret, az énekel, vagy tegyük hozzá, zenét művel. Tihanyi apátsági templomunk orgonakarzatán a muzsikáló angyalok erről a szeretetről adnak hírt. Minden, ami aztán emellett, vagy ezen túl van, az „isteni Mozart” és a nagyszerű Többiek, a kultúra gyümölcsei, felemelő ajándékai, utak, melyek a Végtelenbe nyílnak: befelé a mélybe és felfelé a magasba.

Jegyzetlapok a zenéről

VASADI PÉTER

Költő

Hogy a zsenialitás érthetetlen az értelemnek, de áldás a szellemnek, azt igazán a zene hallgatásában fogtam föl. A tehetség olyan, hogy kezdetben nem észlelünk semmi különöset, majd lassan kirajzolódik egy fényesedő kör, sötét a belseje, ez elkezd mélyülni, és mint egy alagút, mind sötétebb; a végfelé fekete. Aztán vagy van valami fény a végén, vagy nincs, de befejeződik. A tehetséget mérni lehet. Nem pontosan; megközelítően. A zsenialitás az elején éppúgy éjfekete, mint a végén. Illetve nincs is vége. Azonnal és teljes „mennyeségében” jelen van. A feketesége pedig inkább szimbóló-

lum, mint szín. Lehet ez a fekete szelíd, szürkés, bársonyos, sőt világos is, de mérhetetlen; nem lehet mérni. Amint „megjelenik”, ki-zökkent minket a művészi kvantitás megszokott bizonyosságából. Fügünk tőle. S minél kevésbé törődik ezzel, netán semmit sem törődik vele, annál inkább. És szívesen, mert érezzük: mást, egészen mást akar, mint hogy függjünk tőle. Megmutatni akar valamit, ami nem ő, ami mindünkön, magán a létezésünkön is túlterjed, s aminek ő, a zseni nem ura, hanem áldozata. Annyiban biztosan, amennyiben a médiuma.

Nem tudom, miért a zene. Van róla fogalmam, elgondolásom, még talán okosnak tetsző magyarázatom is, de meghaladja mindegyiket az egy hang, a csöndnek ez a sebe, sérülése, amely mégis mintha megszólaló csönd volna, s a zengzete. S ez a zengés biztosan tárja föl megszólaltatójának bensőjét, őt magát, s teszi — a többiek között — egyetlenné, különössé. Ez az egy hang már zene. A zene ez a „nem-tudom”. Vagy azt akarja, hogy ne tudjam. Hogy ne tudni akarjam; benne legyenek s bennem legyen. Ez a hang a szívet éri. A zenében az a megragadó, hogy semmi mást nem is akar érinteni. Úgy, mint Isten. Egyenesen oda tart a szívbe. Ott terjeszti szét orchesztrális szárnyait, s ott is akar maradni. Ha nem, csak érinti vagy futtában áthúzza rajta, s inkább más szerveimet kedveli, a májamat, az izmaidat, az ágyékomat, az nekem nem zene. Érintheti éppenséggel mindenemet, de a szívemben tegye azt. És ne asszociálja, tegye. A nagy zene cselekszik, mint a nagy költészet. Mégisincs semmi köze a „tevékenység”-hez.

„Nem értés, hanem nagy zene.” Ezért a tehetségnek (aki ért) van története, a zseni (aki az) maga a történes.

*

Ha igaz, hogy minden művészet veleje a költészet (Heidegger), akkor a költészet a zenében nem lehet más, mint maga a zene. Vagyis minden művészet lényege a zene. A teljes teremtést átjáró, átregző zene, zeneiség, a szép-nek, a szépségnek jelenléte, amely nem melódia volt kezdetben, nem szerkezet, s még kevésbé — akár a legnemesebb — programzene, hanem Isten csöndjének sűrűsödése, szétáradó közeledés a teremtői elhatározás Legyen!-je felé; talán Isten szeretetének tettereje volt ez a zene. Maga a Cselekvés. Csínján kellene hát bánnunk az elítélő s buzgó fölületességgel, amely a sürgölődést összetéveszti a tettel, s mélyen alábecsüli (a tett alá) a csöndet, a szót, a szemlélődő szótlanyságot, a zenét, egy mértékét vesztett, inkább izgága, mint dolgos, rejtetten hiú s manipulatív aktivizmus szellemében; ha lehet egyáltalán vele kapcsolatban szellemről beszélni.

A zene, a költészet, a művészetek, a hang, a szín, a mondat, a rezgés, a ritmus a szellem teremtette *forma*, a legbensőségesebb

értelemben. Ezért vagy nem tudjuk, hol vannak, vagy egyszerűen nincsenek határaik. Tehát zene már a csönd előtti Csönd is, és az még a zörej, a suhanás vagy a surrogás, a viharos megjelenés vagy eltűnés utáni kozmikus lecsillapodás is. Zenéből jött minden s jöttünk mindenestül, s zenében és Zenébe térünk vissza. S talán lehet, hogy ez a szó, „zene” már nem is alkalmas, vagy egyenesen alkalmatlan annak a zenének a megnevezésére, ami túl van a zenén, mégis — már-már fölfoghatatlanul — zenei.

Legyünk résen. Zenéből vagyunk. Imádkozhatunk.

*

Persze, hogy az ember zenéje, a lélek szólamai, zivatara és zümmögése az instrumentumokon, ahogyan az ujjak futkároznak a billentyűkön, s megérintik a húrokat, s Brahms, Debussy, Telemann, Chopin, Schütz, Kodály, Vivaldi, Liszt, Beethoven (bármit is ír róla J. Cage), meg Cage, Lajta, Kurtág s Bartók, a minden népek zenéje, meg G. Kremer egyetlen hegedűhangja, s a dobok, hát persze. S még hányan, megállíthatatlanul. Mahler (a VIII. sz.). És Bach. És Mozart. Pärt. Minden valóságot bizonyítanak anélkül, hogy bármit is bizonyítani akarnának. S a gregorián. Nem tudok különbséget tenni. Nem teszek különbséget. Nincs különbség, bennem nincs a jó zenék között. Talán mert egyszer elteltem vele, ha jól emlékszem, álmomban. Azóta ülök benne, ő meg átvonul rajtam, mintegy szent közönnyel, de a könnyűléptű segédcsapatai bent megkeresnek minden átereszt, rést, ereket s hallójáratot.

Egy nemzetközi zongoraverseny résztvevőit hallgattam. Bartók *III. zongoraversenyét* kellett játszania három művésznek, körülbelül két és fél órán át, más művek és előadók között. A lényeg: egymás után háromszor hallottam Bartók művét. Már régen szerettem ezt a darabot. Azt, ahogy a klaviatúrán végigvonul ez a csillámló, éles, töredezettnek tetsző, fölfelé törő és visszaeső hangmenet. Az első előadó még nyersebbé tette, s mintegy kifordította sarkaiból a művet. A második szinte a mellünkig közelítette, majd lehalkítva eltávolította, bele az éjszakába. A harmadik eljátszotta. Semmi mást nem tett, eljátszotta. Úgy éreztem, mintha Bartók ült volna a zongoránál. Hogy lehet ez? Mitől ilyen megdöbbenő, ha valami az, ami? Nagy tapsot kapott. Minden a helyére került.

Zene vagyunk. Nem zenei, zene. Gyakoroljuk magunkat.

Van-e a zenének „egy jobb világba emelő” hatása?

VEDRES CSABA

Zeneszerző,
zongoraművész

Van. Ahogyan egy rosszabb világba lehúzó hatása is van. Már Platon megállapítja, hogy a zene a fülön át közvetlenül a lélekbe hatol. Ahogy fogalmaz: „Semmi sem okoz akkora kárt az államban az erkölcsnek, mint amikor eltérnek az ildomos és mértéktartó zenétől. Mert a hallgatók lelke ennek nyomban hatása alá kerül, lassanként elpártolnak, és nem követik már azt, ami tisztes és helyes, ha a bujább hangnemek által valami szemérmertlenség, vagy nyersebb hangnemek által valami féktelenség és vadság keríti őket hatalmába (...) Amidőn tehát hallószervünkön keresztül egészen lelkünkig hatolnak a ritmusok és a dallamok, nem kételkedhetünk abban, hogy érzületünket magukhoz hasonlóvá formálják és változtatják.” Nem kell feltétlenül sátánista rockzenekarokra asszociálnunk. Elég, ha az otthon, az étteremben, a strandon, az autóban folyamatosan hallgatott háttér-tapéta zenére gondolunk. Ugyanis ennek is van mondanivalója! „Minden rendben, baj nem érhet, nyugodj meg, lazíts és ringasd el magad!” A zene segítségével a valódi hatalmi tényezők teljes nemzeteket tudnak illuzórikus nyugalomban tartani.

A zenének azonban létezik egy jobb világba emelő hatása is. Sok olyan embert ismerek, akiket J. S. Bach zenéje vitt közelebb az Istenhez, a valláshoz, az egyházhoz. Mindannyian megtapasztalták azt, hogy Bach muzsikájában olyan derű és olyan kiegyensúlyozottság van, amely túlmutat az ember pszichés és kreatív képességein. A jobb világba emelő zenék csúcspontjának mégis a gregoriánt gondolom. Ez az ének Istent nem keresi, nem megtalálja, nem eljut hozzá, hanem Istenben van; hullámozása olyan, mint egy szemlélődő szerzetes lelkéé: pulzál, de nem nyugtalan, örvendezik, de nem tombol, sír, ha kell, de nem jajveszékél. Hatása egészen elementáris, nem véletlen, hogy a techno-partik végén gregorián énekkel csillapítják le a 140-es vagy 156-os tempótól extázisba került „híveket”. A gregoriánnal kapcsolatban az az alapvető félreértés, hogy hangulatként kezeljük, használjuk, főleg advent és karácsony táján. CD-ről hallgatjuk, ahelyett, hogy énekelnénk. Pedig a gregorián: beavatás, saját zaklatottságunk és nyugtalanságunk ellenpontja, az Istenben levés, az időtlen idők éneke.

Vajon lesz-e zene odaát? A Jelenések könyve az utolsó időkkel kapcsolatban számos zenei vonatkozású hasonlatot használ (vö. Jel 5,9; 8,2; 14,2–3; 15,2–3), szól új énekről, harsonázó angyalokról, a Bárány énekéről, de az Isten új országáról szóló részekben (Jel 21–22) nincsen szó se hangszerekről, se zenéről.

Azt gondolom, hogy mai értelemben vett zene (amely tulajdonképpen istenkeresés) nem fog szólani odaát. De lesz harmónia — azaz összhang — Isten és ember között, s mivel a kreativitás az ember egyik legnagyobb boldogságforrása, ezt a harmóniát valamilyen módon mindenképpen ki fogja fejezni. Hogy hogyan, azt jelenleg elképzelni sem tudjuk. Mindenesetre egy jól megélt Isten-kapcsolat (például szentségimádáskor) már itt annyira dinamikus, annyira közvetlen, annyira személyes és forradalmi, hogy semmiképpen sem tudok hinni a „New Age”-es, szintetizátoros, problémákat megkerülő C-dúr mennyországokban. „Új éneket énekeltek” (Jel 5,9). Vajon milyen lesz ez az új ének? Amit már most is tudhatunk: mozgalmas lesz és mégis kiegyensúlyozott, akár a Szeretet maga.

VÖRÖS ISTVÁN

A túlvilág anyagáról

Költő

Hogy a zene jobb világba emelne át, abban nem vagyok biztos. Mégpedig a „jobb” jelzőben vagyok bizonytalan. Mert a jobb egyfajta morális szemléletet vetít bele a kérdésbe: nem tudom, hogy jobb világ-e az? Azt se tudom, hogy a jóság világa jobb világ-e ennél, melyre sok tekintetben igaz a Voltaire által kigúnyolt állítás, hogy a lehetséges világok legjobbika. Nos, ezzel sem mondta jónak, csak a lehetséges legjobbnak Leibnitz, ami könnyűszerrel lehet kevesebb a tiszta, fokozatlan jónál. Nem is olyan hurráoptimizmus ez, ha meggondoljuk. Másfelől nincs-e ok az optimizmusra, hiszen ebben a világban az nagyon jó, hogy létezik, míg más, lehetséges világokba mégis bele van kódolva egy kis hiba, és így aztán nem léteznek.

Szóval, nem tudom, jobb világ-e az, de kétségtelen, hogy jó. A zene világa. Pontosabban az a világ, melybe a zene nyit kaput. A zene, és a művészet általában nem evilági összefüggésekre nyit ajtót. A zene ezen belül is kivételezett, mert nemcsak sokak által nem is érzékelt belső régiók révén irányul a túlsó világ, a lehetetlen világok legjobbika felé, hanem a felszíne is éteri, a matériája is alapvetően szellemi természetű. Én Illyés verssora mellé Rilkéét tenném: „Zene: szobrok lélegzete.” Ez nagyon pontos, pengeéles megállapítás. Ezzel a megállapítással faragni lehet. Egy szobrot, talán a levegőből, hogy azonnal lélegezni is

kezdjen, és sípoló tüdeje olyan szépen szóljon, mint egy varázsfuvola.

A zenét nem tudom egy földöntúli élet részeként elképzelni, mert képtelen vagyok a földöntúli életet elképzelni, holott más-
sal se foglalkozom immár vagy huszonöt éve. A képzelet, mi-
közben egészen közel jár a földöntúli tartományokhoz, sőt
be-betör portyázni a határon túli területekre, ha tárgyasítania
kell, amit megtalált, akkor rendre evilági hasonlatokhoz fordul.
A hasonlat fontos persze, mert olyan, mint egy mérleg két fele,
az ismeretlent láthatóvá teszi, mint az ultrahang az anyja hasá-
ban a csecsemőt. A képzelet tehát inkább kilök onnan, ahová ta-
lán a zene tényleg betekintést enged.

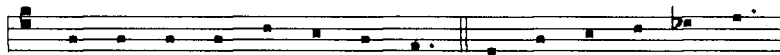
Bár nekem gyanús ez a túl nagy egyértelműség. Ki mondta,
hogy a túlvilág anyagtalan? Mert ha anyagtalan, akkor nyilván a
legkevésbé anyagszerű művészetnek lesz az eleme. De a túlvil-
lág, ha nem is olyan anyagi, ahogy azt a középkori festménye-
ken megcsodálhatjuk, arra sincs bizonyíték, hogy anyagtalan, te-
hát az anyagi világ tagadása lenne.

Én persze nagyon szeretném, ha lenne zene a túlvilágon, de
ha zene lesz, akkor lesz szalonnás rántotta is. Mert a zene is az
anyag egyfajta csoportosítása. Rezgő levegő. És ha lesz zene, ak-
kor milyen? Földi szerzők művei? Persze Palestrina, Bach, Mo-
zart, Beethoven, Schubert, Bartók zenéjében csakugyan sok a túl-
világi elem, de a többiekében már alig akad. Vagyis a gregoriánt
és a barokkot még egységesen is áthatja valami. A modernség
ennek az örökségnek az elvesztését jelentette. Mindenhol elvesz-
tettük túlvilági kapuinkat, miért pont a zene lenne szerencsés ki-
vétel? Nem hiszem, hogy a túlvilágon zenét lehetne hallgatni, de
az lehet, hogy a túlvilág maga a zene.

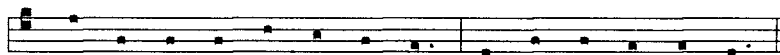
Puer natus

Pu-er na-tus in Bethlehem, al-le-lu-ia. Un-de gaudet Je-ru-salem,

al - le - lu - ia, al - le - lu - ia. In cor - dis ju - bi - lo

Christum na - tum a - do - re - mus, cum no - vo can - ti - co.

SOMMAIRE

- TAMÁS KRUPPA: Le mystère de l'Incarnation
 GYÖRGY BENYIK: Références musicales dans la Bible
 PÉTER NEMESHEGYI: La magie de Mozart

„*Qu'est-ce que signifie pour moi la musique?*”

- Réponses de personnalités de la vie culturelle hongroise à l'enquête de Vigilia

INHALT

- TAMÁS KRUPPA: Das Mysterium der Menschwerdung
 GYÖRGY BENYIK: Hinweise auf Musik in der Bibel
 PÉTER NEMESHEGYI: Der Zauber von Mozart

„*Was bedeutet für mich die Musik?*”

- Antworten namhafter ungarischer Persönlichkeiten auf die Weihnachtsrundfrage der Vigilia

CONTENTS

- TAMÁS KRUPPA: The Mystery of Incarnation
 GYÖRGY BENYIK: Music in the Bible
 PÉTER NEMESHEGYI: The Magic of Mozart

„*What does Music mean to me?*”

- The Answers of Outstanding Hungarian Personalities to the Inquiry of Vigilia

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRENYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Fekete István vezérigazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium Nemzeti Kulturális Alap támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP.

VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2007. évre 3.240,- Ft, fél évre 1.620,- Ft, negyed évre 810,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 55,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 320 Ft

VIGILIA

*Minden kedves Olvasónknak
áldott Karácsonyi Ünnepeket
kívánunk!*

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Városmisszió
- A szerzetesség jelene és jövője
- Női hivatások
- Vallás és erőszak
- Karl Barth, Cseke Ákos,
Patsch Ferenc, Rónay László tanulmánya
- Halmai Tamás, Tatár Sándor,
Vasadi Péter és Vörös István írása

ISSN 004260242-4

9 770042 602425